

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Katedra rozvojových studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Veronika KOPČÍKOVÁ

Ekoturismus v Kyrgyzstánu

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedla do seznamu.

V Olomouci 1. srpna 2012

Podpis

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Simoně Šafaříkové za cenné rady a připomínky, které mi pomohly při vypracování práce. Poděkování patří i všem respondentům, kteří ochotně odpovídali na mé otázky.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Veronika KOPČÍKOVÁ**
Osobní číslo: **R09155**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Ekoturismus v Kyrgyzstánu**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se bude zabývat problematikou trvale udržitelného rozvoje cestovního ruchu a zejména pak ekoturismu se zaměřením na ekoturismus v Kyrgyzstánu, hlavně pak v provincii Issyk-Kul. Bude shrnut vývoj problematiky ekoturismu a jeho zařazení mezi ostatní formy ekoturismu. Práce bude pracovat s pojmem ekoturismus, jeho principy, přínosy i riziky. Podstatná část práce bude věnována problematice ekoturismu v Kyrgyzstánu se zaměřením na provincii Issyk-Kul. Zatímco část práce věnující se ekoturismu obecně bude zpracována zejména pomocí rešeršní a kompilační metody, v části práce věnující se Kyrgyzstánu bude autorka vycházet zejména z vlastního výzkumu a dat získaných přímo na místě. Zaměří se na vývoj ekoturismu v Kyrgyzstánu, současnou situaci a trendy i předpoklady pro jeho rozvoj, zhodnotí význam rozvoje ekoturismu pro Kyrgyzstán.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **20 - 25 tisíc slov**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Fennell, D. (2003). Ecotourism, second edition. Glasgow: Bell and Bain Ltd. Pásková, M. (2009). Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Hradec Králové : Gaudeamus. Wood, M.E. (2002). Ecotourism, principles, practices & policies for sustainability. Paris: United Nations Publications IMF (2007). Kyrgyz Republic: Poverty Reduction Strategy Paper. Washington. D.C. Internetové zdroje: www.unwto.org www.wwf.org www.ecotourism.org www.unep.org www.cbtkyrgyzstan.kg

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Simona Šafaříková**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání diplomové práce: **29. ledna 2010**
Termín odevzdání diplomové práce: **13. května 2011**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 27. dubna 2011

Abstrakt

Práce se zabývá problematikou ekoturismu se zaměřením na ekoturismus v Kyrgyzstánu. Věnuje se základním rysům konceptu ekoturismu a následně zkoumá potenciál pro rozvoj ekoturismu v Kyrgyzstánu. Popisuje fyzickogeografickou a socioekonomickou charakteristiku Kyrgyzstánu se zaměřením na prvky podstatné pro rozvoj ekoturismu, zkoumá vývoj cestovního ruchu v Kyrgyzstánu, věnuje se síti chráněných území i turisticky atraktivním prvkům kyrgyzské kultury a tradic. V neposlední řadě se zabývá vybranými místními subjekty, které se věnují rozvoji ekoturismu v Kyrgyzstánu a hodnotí jejich aktivitu i celkový potenciál Kyrgyzstánu pro rozvoj ekoturismu.

Klíčová slova

ekoturismus, cestovní ruch, Kyrgyzstán

Abstract

This thesis addresses issues of ecotourism with emphasis on ecotourism in Kyrgyzstan. It clarifies elementary attributes of ecotourism concept and subsequently investigates the potential of Kyrgyzstan to develop ecotourism. It describes physiographic characteristics and socioeconomic features of Kyrgyzstan with emphasis on elements essential for development of ecotourism, investigates development of tourism in Kyrgyzstan, its protected areas and features of kyrgyz culture and traditions possibly attractive for tourists. Last part is dedicated to local NGOs and small tourism enterprises engaging in ecotourism in Kyrgyzstan, assesses their activities and overall potential of ecotourism development in Kyrgyzstan.

Keywords

ecotourism, tourism, Kyrgyzstan

Obsah

Abstrakt.....	6
Abstract.....	6
Obsah.....	7
Seznam obrázků.....	9
Seznam tabulek a grafů.....	9
Seznam příloh.....	10
Seznam zkratk.....	10
1 Úvod a cíl práce.....	11
2 Metodika.....	13
3 Udržitelný cestovní ruch.....	15
4 Ekoturismus.....	18
4.1 Vývoj ekoturismu a jeho zařazení v rámci ostatních forem cestovního ruchu.....	18
4.1.1 Přírodní cestovní ruch.....	21
4.1.2 Wildlife turismus.....	22
4.1.3 Dobrodružný turismus.....	23
4.1.4 Kulturní turismus.....	23
4.1.5 ACE turismus.....	24
4.2 Definice.....	24
4.3 Principy ekoturismu.....	28
4.4 Typy ekoturismu.....	29
4.4.1 Hlubinný a mělký ekoturismus.....	30
4.4.2 Tvrdý a měkký ekoturismus.....	30
4.4.3 Horský ekoturismus.....	30
4.4.4 Community based ekoturismus.....	32
4.5 Ekoturisté.....	33
4.6 Ubytování.....	35
4.7 Průvodci.....	38
4.8 Dopady ekoturismu.....	38
4.8.1 Environmentální dopady.....	39
4.8.2 Sociokulturní dopady.....	40
4.8.3 Ekonomické dopady.....	41
4.9 Rozvoj ekoturismu a klíčové výzvy.....	41
5 Kyrgyzstán.....	44
5.1 Fyzickogeografická charakteristika.....	44
5.1.1 Poloha.....	44
5.1.2 Povrch.....	45

5.1.3	Přírodní rizika.....	46
5.1.4	Klima.....	47
5.1.5	Fauna a flóra.....	48
5.1.5.1	Červená kniha Kyrgyzstánu.....	50
5.1.6	Vodstvo.....	50
5.2	Socioekonomická charakteristika.....	52
5.2.1	Historie.....	52
5.2.2	Obyvatelstvo.....	54
5.2.3	Náboženství.....	55
5.2.4	Státní zřízení.....	56
5.2.5	Hospodářství.....	56
6	Ekoturismus v Kyrgyzstánu.....	59
6.1	Vývoj cestovního ruchu a současný stav cestovního ruchu v Kyrgyzstánu.....	59
6.2	Chráněná území.....	65
6.2.1	Kategorie I: Přísně chráněné přírodní rezervace (Ia) a oblasti divočiny (Ib).....	67
6.2.2	Kategorie II: Národní parky.....	69
6.2.3	Kategorie III: Přírodní památka nebo charakteristický rys.....	70
6.2.4	Kategorie IV: Území péče o biotopy nebo druhy.....	70
6.2.5	Ramsarská úmluva.....	70
6.3	Kultura a tradice.....	72
6.3.1	Pastevecká tradice.....	72
6.3.2	Řemeslné výrobky a hudební nástroje.....	73
6.3.3	Koňské hry.....	74
6.3.4	Epos Manas.....	74
6.3.5	Historické památky.....	75
6.3.6	Kyrgyzská kuchyně.....	76
6.4	Vybrané subjekty zabývající se ekoturismem v Kyrgyzstánu.....	76
6.4.1	UNISON.....	77
6.4.2	CAMP Alatoo.....	79
6.4.3	KCBTA.....	80
6.4.4	Ecotrek.....	83
6.4.5	IGPA.....	85
6.4.6	Další subjekty a projekty.....	85
6.4.7	Shrnutí.....	87
7	Diskuse.....	90
8	Závěr.....	94
9	Seznam použitých zdrojů.....	95
10	Přílohy.....	106

Seznam obrázků

- Obr. 1: Typologie turismu podle Newsoma et al. (2002)
- Obr. 2: Poloha Kyrgyzstánu
- Obr. 3: Horské jezero Ala Kol (3800m n. m.) a ledovec, Terskej Ala-tau
- Obr 4: Pohoří na území Kyrgyzstánu
- Obr. 5: Issyk Kul a vrcholky Terskej Ala-tau
- Obr. 6: Dunganská mešita v Karakolu, mešita v Naryně, pravoslavný kostel v Karakolu
- Obr. 7: Administrativní dělení Kyrgyzstánu
- Obr. 8: Karakolské údolí
- Obr. 9: Jezero Song-Köl
- Obr. 10: Jurty a tjunduk
- Obr. 11: Věž Burana a Taš Rabat
- Obr 12: Síť CBT v Kyrgyzstánu
- Obr. 13: Kulturní festival pořádaný CBT Karakol
- Obr. 14: Tabule na trase oblíbené turistické stezky Karakolské údolí-jezero Ala Kol
- Obr. 15: Pravidla chování ekoturistů organizace CBT plus ECO

Seznam tabulek a grafů

- Graf 1: Identifikace hlavních témat ekoturismu vybranými ekoturistickými kancelářemi
- Graf 2: Praxe vybraných ekolodží
- Graf 3: Počet příjezdějících turistů v letech 1995–2009
- Graf 4: Podíl příjmů incomingového cestovního ruchu na HDP v letech 1995–2010
- Graf 5: Top 10 zemí podle počtu příjezdějících turistů do Kyrgyzstánu v roce 2010
- Tabulka 1: Vývoj počtu ozdravných zařízení (sanatorií, lázní, specializovaných penzionů apod.) a jejich návštěvníků
- Tabulka 2: Kategorie I dle klasifikace IUCN
- Tabulka 3: Kategorie II dle klasifikace IUCN
- Tabulka 4: Kategorie IV dle klasifikace IUCN

Seznam příloh

Příloha 1: Vysvětlení pojmů ke Grafu 1

Příloha 2: Ekoturistický kodex chování organizace KCBTA

Příloha 3: Youth Mountain Club

Seznam zkratek

ADB	Asian Development Bank	Asijská rozvojová banka
ASSR	Autonomous republic of the Soviet Union	Autonomní sovětská socialistická republika
CBET	Community-based ecotourism	Community based ekoturismus
DfID	Department for International Development	Ministerstvo pro mezinárodní rozvojovou spolupráci
ESCAP	United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific	Ekonomická a sociální komise OSN pro Asii a Tichomoří
HDI	Human Development Index	Index lidského rozvoje
HDP	Gross Domestic Product	Hrubý domácí produkt
IFC	International Finance Institution	Mezinárodní finanční korporace
IUCN	International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources	Mezinárodního svazu pro ochranu přírody a přírodních zdrojů
JICA	Japan International Cooperation Agency	Japonská mezinárodní rozvojová agentura
KATO	Kyrgyz Association of Tour Operators	Kyrgyzská asociace cestovních kanceláří
KATOS	Kyrgyz Association of Tourism Operator Services	Kyrgyzská asociace služeb cestovních kanceláří
KCBTA	Kyrgyz Community Based Tourism Association	Kyrgyzská Asociace Community Based turismu
KSATS	Kyrgyz State Agency of Tourism and Sports	Kyrgyzská státní agentura turismu a sportu
OSN	United Nations Organization	Organizace spojených národů
PRSP	Poverty Reduction Strategy Papers	Strategie snižování chudoby
SNS	Commonwealth of Independent States	Společenství nezávislých států
SSR	Republic of the Soviet Union	Sovětská socialistická republika
SSSR	Union of Soviet Socialist Republics	Svaz sovětských socialistických republik
TIES	The International Ecotourism Society	Mezinárodní společnost pro ekoturismus
UNDP	United Nations Development Programme	Rozvojový program OSN
UNEP	United Nations Environment Programme	Program OSN pro životní prostředí
WB	World Bank	Světová banka
WTO	World Tourism Organization	Světová organizace cestovního ruchu

1 Úvod a cíl práce

Cestovní ruch se v průběhu 2. poloviny 20. století stal jedním z nejvýznamnějších průmyslových odvětví. S růstem jeho významu dochází i k nárůstu významu jeho dopadů a postupnému rození alternativ. Ať byly přesně kořeny vzniku ekoturismu jakékoliv, je jasné, že je dnes jedním z hlavních směrů znamenajících alternativu k masovému turismu. Charakteristiky tohoto poměrně nového pojmu z oblasti cestovního ruchu bude zkoumat tato diplomová práce, aby následně odhalila potenciál rozvoje ekoturismu, směry jeho současného rozvoje a další otázky spojené s problematikou ekoturismu v jedné ze zemí Střední Asie, Kyrgyzstánu.

Na začátek práce je zařazena kapitola pojednávající o konceptu udržitelného turismu, s kterým je pojem ekoturismu úzce spojen. Následuje kapitola věnující se již přímo ekoturismu. Je nastíněn jeho vývoj a postavení v rámci ostatních forem cestovního ruchu, je poodhalena nedokončená debata ohledně jeho definování a jsou shrnuty jeho základní principy. V rámci typologie ekoturismu je věnována pozornost zejména formám ekoturismu relevantních pro Kyrgyzstán, tedy horskému ekoturismu a *community based* turismu. Opomenuta není ani charakteristika ekoturistů, ekoturistického ubytování, dopadů ekoturismu a náhled budoucnosti ekoturismu a jeho dalšího rozvoje.

Kapitola 5 se zabývá fyzickogeografickou a socioekonomickou charakteristikou vybraného státu, pro který bude problematika ekoturismu zkoumána, tedy Kyrgyzstánu. Důraz je v rámci této kapitoly kladen zejména na charakteristiky podstatné pro rozvoj ekoturismu. Potenciální ekoturistické atraktivity dále zkoumají některé části kapitoly 6 pojednávající o síti chráněných území v Kyrgyzstánu a kyrgyzské kultuře a tradicích. V rámci kapitoly 6 jsou dále vystiženy rysy průmyslu cestovního ruchu v Kyrgyzstánu, jeho postupný vývoj a současný stav. Konec kapitoly je věnován poznatkům získaných během návštěvy autorky ve vybraných organizacích, které svou činností ovlivňují rozvoj ekoturismu v Kyrgyzstánu. V rámci diskuse jsou pak shrnuty autorčiny názory na celkový stav

rozvoje ekoturismu v Kyrgyzstánu.

Jaký má tedy Kyrgyzstán potenciál pro rozvoj ekoturismu? Jak je tento potenciál rozvíjen v současnosti? Jak je jeho rozvoj podporován? Zejména na tyto otázky se bude snažit diplomová práce na následujících stránkách odpovědět.

2 Metodika

Základní metodou pro zpracování práce je rešeršně-kompilační metoda, tedy sběr a kompletace relevantních dat a informací a jejich následná analýza a interpretace. Informace byly získávány z tištěné literatury, internetových zdrojů a zahraničních databází, použity byly i zdroje získané přímo v Kyrgyzstánu. Většina použitých zdrojů byla psána v anglickém jazyce, využito bylo i zdrojů psaných rusky. Teoretické koncepty a definice týkající se ekoturismu jsou popsány v kapitole 4. Tato kapitola vychází převážně z anglosaské odborné literatury. Poznatky z kapitoly 4 jsou v dalších kapitolách aplikovány na postsovětské prostředí Kyrgyzstánu.

Dále bylo využito metod pozorování a polostrukturovaných rozhovorů. Autorka strávila v Kyrgyzstánu přes dva měsíce v letním období v roce 2011 převážně v Issykkulské oblasti, dále v oblasti Narynské a hlavním městě Biškeku. Postřehů, pozorování a poznatků autorky nabytých během pobytu v Kyrgyzstánu bylo využito v rámci některých dílčích částí kapitol 5, 6 (převážně však např. v kapitole 6.3) a 7. Kapitola 6.4. byla zpracována na základě polostrukturovaných rozhovorů se zástupci vybraných subjektů zabývajících se ekoturismem v Kyrgyzstánu. Subjekty zahrnují cestovní kanceláře, které v rámci své činnosti často zároveň spolupracují na rozvojových projektech s neziskovými organizacemi, a dále samotné neziskové organizace. Cestovní kanceláře byly vybrány podle místa pobytu autorky. Při výběru vzorku neziskových organizací jsem postupovala na základě doporučení zaměstnanců cestovních kanceláří, vyučujících Americké univerzity Střední Asie a zaměstnanců slovenské organizace BROZ. Rozhovory se uskutečnily v kancelářích těchto organizací a byly prováděny převážně s vedoucími pracovníky. Konkrétní struktura rozhovoru se odvíjela od zájmů a aktivit dané organizace, rozhovory probíhaly v anglickém jazyce. V textu je na začátku každého úseku věnovaného jedné z organizací uvedeno jméno a příjmení respondentů a rok, kdy byl rozhovor proveden, dále je respondent v daném úseku citován jen v případě přímé citace. Protože dotazované subjekty představovaly jen malý náhodně vybraný vzorek (celkem proběhlo 8 rozhovorů), nedají se na základě těchto rozhovorů vyvozovat

průkazné závěry, uvedené informace slouží k dokreslení situace.

Citace jsou v práci uváděny přímo v textu pomocí kulatých závorek, plné znění citace je uvedeno v seznamu použitých zdrojů. V případě ruských zdrojů je v hranatých závorkách uváděn přepis do latinky. Výrazy v cizím jazyce jsou uváděny kurzivou. Obrázky, tabulky a grafy jsou zařazeny přímo do textu práce. Práce obsahuje též tři cizojazyčné přílohy, které jsou uvedeny na závěr práce, aby nerušily homogenitu textu. Doplňující informace jsou uváděny v poznámkách pod čarou.

3 Udržitelný cestovní ruch

Letecká doprava, počítače, satelitní komunikace a další vynálezy 20. století umožnily plný rozvoj masového turismu. Lidé mají dnes více volného času, více prostředků, mohou se snadněji přepravovat a komunikovat. Cestovní ruch se tak stal jedním z nejvýznamnějších průmyslových odvětví na světě. Zaměstnává významné procento obyvatel, tvoří významné exportní příjmy a plynou do něj značné investice.

Role cestovního ruchu stále roste. V roce 1950 své cesty podniklo zhruba 25 milionů turistů. V roce 2011 se toto číslo přiblížilo jedné miliardě, podle Světové organizace cestovního ruchu (*World Tourism Organisation, WTO*) překročilo toho roku hranice 982 milionů mezinárodních turistů a příjmy generované těmito příjezdy dosáhly 919 miliard USD. (WTO, 2012a) Stále větší podíl na celosvětovém cestovním ruchu získávají rozvojové země. V roce 1990 přijíždělo do rozvojových regionů 32 % z celkového množství mezinárodních turistů, v roce 2010 se jednalo již o 47 %. (WTO, 2012c)

Přínos cestovního ruchu k rozvoji a zvyšování blahobytu obyvatel však nezáleží pouze na rostoucích cifrách turistických příjezdů a množství utracených finančních prostředků. S fenoménem cestovního ruchu je spojena řada především environmentálních, sociálně-kulturních ale i ekonomických negativních aspektů. Na životní prostředí má příliv turistů vliv zejména pokud jejich počet překročí míru, kdy je prostředí schopno se regenerovat. Může docházet ke ztrátě biodiverzity, nadměrné produkci odpadů, nadměrnému využívání zdrojů, může tak být narušena stabilita ekosystémů. Vlivem rozvoje cestovního ruchu může být např. změněn i ráz krajiny, je s ním též spojena potřeba transportu a s tím související zvýšená spotřeba paliv. V sociálně-kulturní rovině může mít rozvoj cestovního ruchu za následek změnu systému hodnot a chování místních obyvatel. To zahrnuje např. tzv. demonstrační efekt, kdy místní obyvatelé napodobují chování přijíždějících turistů a odvrací se od vlastních kořenů. Příliv turistů může vést k ovlivnění architektury, zvyků, umění, může vést ke komercializaci kultury

a přizpůsobování se požadavkům turistů. Negativní roli může rozvoj cestovního ruchu sehrát i v nárůstu sociálně-patologických jevů či xenofobních postojů. Z ekonomického hlediska asociuje cestovní ruch spíše pozitivní dopady, zejména tvorbu pracovních příležitostí, příliv investic, zvyšování HDP (hrubého domácího produktu). Může ale také znamenat zvýšení závislosti obyvatel na cestovním ruchu, nestabilitu pracovního trhu způsobenou sezónností prací a odlivem pracovní síly z jiných klíčových odvětví, zvýšení zatížení infrastruktury, nárůst cen v neprospěch místních obyvatel. Hotelové a restaurační řetězce zahraničních vlastníků často dováží zboží a služby ze zahraničí namísto využívání lokálního zboží a služeb a i daňové příjmy z nich jsou pro destinaci omezené. Negativní dopady rozvoje cestovního ruchu mohou být o to větší, pokud není tato oblast řádně řízena a kontrolována. Subjekty působící v oblasti cestovního ruchu při absenci vhodného řízení mohou svými aktivitami poškozovat svůj vlastní kapitál v podobě kulturních, přírodních a dalších atraktivit a tím si zpětně samy narušovat podmínky pro svůj rozvoj. Lze tedy vidět, že problémů, se kterými je rozvoj cestovního ruchu spojen je celá řada a podat vyčerpávající výčet zde není možné. (Gee, Fayos-Solá, 1997; Page, Dowling, 2002; Hul'o, 2010; Ritchie a Crouch, 2003, WTO, 2012a)

Spolu s masivním rozvojem turismu v druhé polovině 20. století začal narůstat i význam jeho negativních dopadů. S otázkami udržitelnosti se potýkaly i další oblasti lidské činnosti a v 80. letech se pak zrodil koncept trvale udržitelného rozvoje. Komise OSN pro životní prostředí a rozvoj (*World Commission on Environment and Development*, WCED) definovala v roce 1987 ve zprávě *Naše společná budoucnost* udržitelný rozvoj jako "takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti aniž by ohrozil možnosti budoucích generací uspokojovat jejich vlastní potřeby." (WCED, 1987) S koncepcí udržitelného rozvoje souvisí i koncept trvale udržitelného cestovního ruchu, jehož cílem je zvrátit některé nepříznivé aspekty rozvoje cestovního ruchu.

Fennell (2008) uvádí, že jedna z prvních strategií zabývajících se turismem a udržitelností vzešla z Globe konference konané v roce 1990 v Britské Kolumbii v Kanadě. Na této konferenci se zástupci průmyslu cestovního ruchu, vládních i nevládních organizací a akademických institucí shodli na formulaci cílů udržitelného cestovního ruchu. Mezi tyto cíle zařadili zvýšení povědomí o možných

dopadech cestovního ruchu na životní prostředí a ekonomiku, podporu rovnosti a rozvoje, zlepšení kvality života přijímající komunity, poskytování vysoce kvalitních zážitků turistům a zachování kvality životního prostředí, od které se všechny předchozí cíle odvíjí.

Udržitelný cestovní ruch je dnes klíčovým konceptem prostupujícím všechny roviny činnosti WTO. Přístupy a interpretace pojmu udržitelný cestovní ruch jsou různé. Podle WTO (2012b) se provozování udržitelného cestovního ruchu projevuje zejména ve třech rovinách. Udržitelný cestovní ruch by měl optimálně využívat přírodní zdroje, nenarušovat základní ekologické procesy a přispívat k ochraně přírodního bohatství a biodiverzity. Měl by také respektovat socio-kulturní identitu hostitelských komunit a přispívat k její ochraně a mezikulturní toleranci. V neposlední řadě by měl zajistit dlouhodobě udržitelné, rovnoměrně rozdělené ekonomické benefity a měl by přispívat ke snižování chudoby. Důležitým aspektem úspěšného rozvoje udržitelného cestovního ruchu je podle WTO též informovanost veškerých zapojených subjektů a silné politické vedení v této oblasti. (WTO, 2012b)

Pojem ekoturismu, který je základním prvkem této práce, je mnoha autory s konceptem udržitelného turismu spojován a měl by být tedy konzistentní s jeho principy. Blíže o ekoturismu pojednávají následující kapitoly.

4 Ekoturismus

Pojem ekoturismus již odborníci skloňují řadu let. Přesto stále neexistuje všeobecná shoda na definici tohoto pojmu, což způsobuje řadu problémů na poli výzkumu i praxe. I přes absenci konkrétní jasné definice lze ovšem identifikovat jisté principy a etiku, které ekoturismus provázejí. Tato kapitola se bude postupně věnovat vývoji konceptu ekoturismu a jeho zařazení mezi ostatní kategorie cestovního ruchu, poodhalí debatu na téma definice ekoturismu, shrne základní principy spojené s ekoturismem. Dále se zaměří na konkrétnější aspekty ekoturismu, kterými jsou např. typy ekoturismu, charakteristika účastníků ekoturismu, typické ekotrusitické ubytovací zařízení, ale i výzvy, kterým ekoturismus čelí a dopady, se kterými je praktikování ekoturismu spojeno.

4.1 Vývoj ekoturismu a jeho zařazení v rámci ostatních forem cestovního ruchu

Cestovní ruch a jeho komponenty se v průběhu svého vývoje začaly rozvíjet mnoha směry. Jeden z možných pohledů na rozlišování druhů cestovního ruchu se řídí motivacemi a důvody vedoucími k cestování. Postupně se vyvinula nová odvětví cestovního ruchu, mezi která patří např. dobrodružný cestovní ruch, ekoturismus, vzdělávací cestovní ruch, apod. (Gee, Fayos-Solá, 1997)

Ohledně řady aspektů ekoturismu existují nejasnosti a panují rozdílné názory. Jinak tomu není ani u debat o vlastním původu slova ekoturismus. Např. Orams (1995) zasazuje původ slova do 80. let 20. století stejně jako Diamantis (1999), který spou s řadou dalších autorů spojuje vznik pojmu ekoturismus s reakcí na vznik konceptu udržitelnosti a globální ekologické odpovědnosti. Higgins (1996) vidí kořeny tohoto termínu již v 70. letech, kdy byl použit termín ekorozvoj. Fennell (2008) uvádí, že pojem ekoturismus použil již v 60. letech Hetzer, který s jeho pomocí vysvětloval vztahy mezi turisty, životním prostředím a kulturou. Mezi hlavní pilíře ekoturismu zařadil minimalizaci dopadů na životní prostředí a kulturu místních obyvatel, maximalizaci ekonomického prospěchu místních obyvatel a co nejvyšší rekreační uspokojení turistů.

V 60. letech byly v USA v reakci na pokles populací velryb organizovány výpravy zaměřené na jejich pozorování. Na nátlak veřejnosti a vědců bylo docíleno zapsání některých druhů velryb mezi chráněné živočichy. Butler (1992; in Ceballos Lascuráin, 1996) právě do tohoto období zasazuje aktivity prvních ekoturistů. Ceballos Lascuráin (1996) dodává, že podpora aktivit spojených s ochranou přírody je vždy silnější, pokud člověk sám navštíví danou oblast či má možnost pozorovat ohrožené druhy živočichů.

V Kanadě byla jistá forma ekoturismu praktikována v 70. letech. Za podpory kanadské vlády byla vytvořena řada ekotras, které návštěvníkům přibližovaly vztah člověka a přírody, i když důraz na udržitelnost, rozvoj místní komunity apod. nebyl tak výrazný jak dnes. Ekoturismus se začal rozvíjet na základě potřeb zvýšit nabídku cestovatelských zážitků spojených s přírodou a reagovat na problémy životního prostředí ještě dříve, než byly formulovány definice a koncepty ekoturismu a jeho vztahu k ostatním formám cestovního ruchu. Přírodní turismus¹ se navíc v podobě přírodopisných výprav, návštěv národních parků, výprav do africké divočiny apod. objevoval již od 19. století. (Fennell, 2008)

Výskyt ekoturistických aktivit a jejich vyhranění v rámci ostatních forem cestovního ruchu začal zajímat i teoretiky. Gee a Fayos-Solá (1997) uvádí, že ekoturismus se vyvinul jako odnož dobrodružného turismu s nízkými dopady na životní prostředí. Diamantis (1999) hledá základ ekoturismu obecněji v jakýchkoli přírodně zaměřených formách turismu, které si začaly uvědomovat dopady cestovního ruchu na životní prostředí a spojuje jej tedy s konceptem udržitelného cestovního ruchu. Začali jej praktikovat zejména vzdělaní majetní jedinci z vyšší střední třídy, kteří nechtěli cestováním poškozovat životní prostředí. (Gee, Fayos-Solá, 1997) Od konce 80. let se pak začala zvyšovat poptávka po formách cestovního ruchu s přírodním elementem a alternativních formách turismu. (Diamantis, 1999)

Dosud neexistují příliš přesné statistiky zachycující trend nárůstu či poklesu ekoturistických aktivit. Důvodem je zejména absence všeobecně uznávané a používané definice ekoturismu.

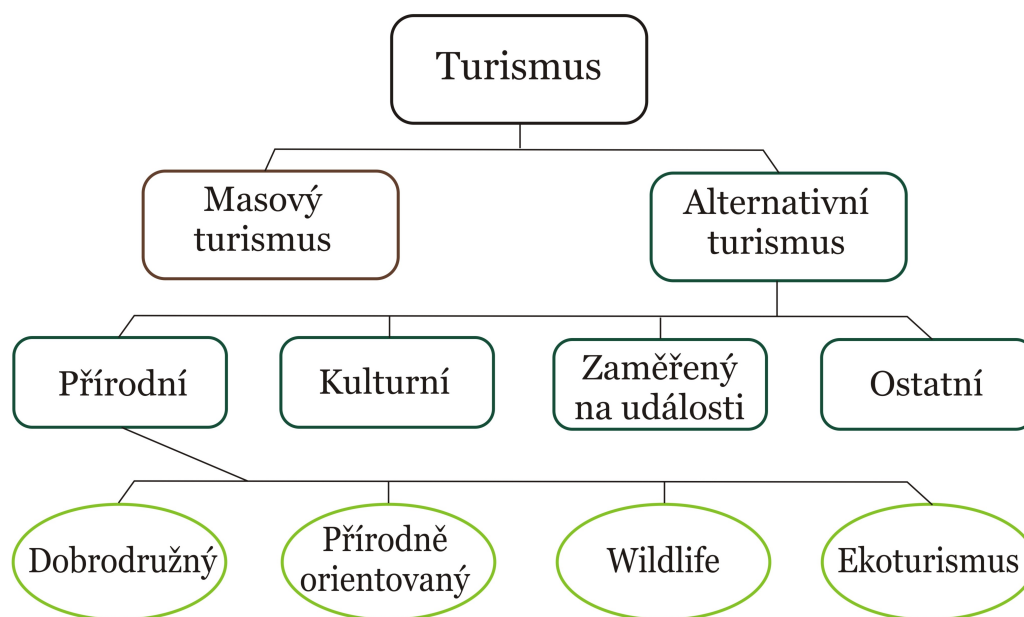
¹ v této práci bude pojmu turismus a cestovní ruch užíváno jako synonym

Jak již bylo naznačeno výše, cestovních ruch se zejména během druhé poloviny 20. století začal vyhraňovat do specifických kategorií. Ovšem jak říkají Pásková a Zelenka (2002, s. 15): „Vzhledem k charakteru cestovního ruchu je jakákoli jeho typologizace velmi obtížná a její výsledky jsou vždy vztahovány k jejímu účelu. Tomu odpovídá i volba jejích kritérií, pro něž je typická relativnost, vzájemné prolínání a často i označování stejného stavu různými termíny podle toho kterého kritéria.“ Pojem ekoturismus tak bývá často zaměňován za pojmy přírodní turismus, udržitelný turismus, alternativní turismus apod.

Literatura se převážně shoduje na primárním dělení cestovního ruchu na masový a alternativní proud. Alternativní formy cestovního ruchu popisuje Newsome et al. (2002) jako takové formy, které jsou v souladu s přírodními, sociálními hodnotami a hodnotami místních obyvatel, a které umožňují příjemný zážitek jak turistům tak místní komunitě. Na rozdíl od toho masový turismus popisuje jako tradiční, konvenční turismus velkého množství turistů v organizovaných podmínkách. Konkrétně rozdíl mezi masovým turismem a ekoturismem popisuje Ceballos-Lascurain (1991; in Diamantis, 1999). Tvrdil, že i účastník masového turismu má zájem o přírodu, ovšem projevuje jej pasivnějším způsobem než ekoturista. Nejeví zájem o přírodní procesy či ekologii, jeho vztah k přírodě je určen spíše jejím využíváním k rekreačním aktivitám jakými jsou vodní sporty, jízda na kole apod. Oproti tomu ekoturista se zajímá o samotnou přírodní oblast, šetrně využívá přírodní zdroje a mezi jeho aktivity patří např. fotografování přírody či pozorování volně žijících živočichů a rostlin.

Obr. 1 ukazuje jednu z řady možných kategorizací turismu podle Newsoma et al. (2002) se zaměřením na alternativní formy turismu.

Dále budou nezávisle na typologii Newsoma et al. (2002) jako samostatně stojící kategorie vysvětleny pojmy přírodní cestovní ruch, *wildlife* turismus, dobrodružný turismus, kulturní turismus a ACE turismus.

Obr. 1: Typologie turismu podle Newsoma et al. (2002), str. 11²
(upraveno autorkou)

4.1.1 Přírodní cestovní ruch

V literatuře se objevují jak pojmy přírodní cestovní ruch, tak přírodně orientovaný cestovní ruch. V této práci bude používáno pojmu přírodní cestovní ruch.

V porovnání s výše uvedenou typologií Newsome et al. (2002) přistupuje k zařazení přírodního turismu odlišně Goodwin (1996). Podle něj přírodní turismus zahrnuje masový turismus, dobrodružný turismus, turismus s nízkými dopady, ekoturismus. Pod přírodní turismus tedy spadají takové formy turismu, které využívají přírodní zdroje v původní divoké či nerozvinuté formě. Motivem

2 Charakteristika jednotlivých kategorií podle Newsoma et al. (2002):
 Masový turismus: tradiční, konvenční turismus, velké množství turistů v organizovaných podmínkách
 Alternativní turismus: zaměřený na specifické zájmy, odpovědný turismus
 Kulturní turismus: zaměřený na památky a náboženství
 Zaměřený na události: sportovní akce, festivaly, slavnosti
 Ostatní: vzdělávací, venkovský, ...
 Přírodní turismus: turismus v přírodních oblastech
 Dobrodružný turismus: klade důraz na aktivity
 Přírodně orientovaný turismus: cílem je pozorování přírodní krajiny
 Wildlife: pozorování divokých zvířat a planě rostoucích rostlin
 Ekoturismus: zahrnuje vzdělávací složku a podporuje ochranu přírody

turistů je užívat si člověkem nepoznamenané přírodní oblasti a divokou přírodu. Ekoturismus je pak druhem přírodního turismu s nízkými dopady na prostředí, který přispívá k ochraně prostředí přímo či prostřednictvím zvyšování příjmů místních obyvatel. V porovnání s Newsome et al. (2002) a jeho typologií turismu lze vidět, že někteří autoři chápou přírodní turismus čistě jako alternativní formu turismu zatímco jiní chápou pojem obsáhleji a spojují jej i s aktivitami turismu masového.

Podobně jako Goodwin (1996) zařazují přírodní turismus i Pásková a Zelenka (2002), kteří uvádí, že hlavním motivem účastníků přírodního cestovního ruchu je příroda, její poznávání a prociťování. Odehrává se v přírodních oblastech minimálně ovlivněných lidskými aktivitami, které jsou vhodné pro pozorování planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. Pásková a Zelenka (2002) také nahlíží na ekoturismus jako na speciální typ přírodního turismu. Mezi aktivity přírodního turismu lze zařadit pěší turistiku, vysokohorskou turistiku, horskou turistiku, silvoturistiku³, andinismus⁴, aplinismus, speleoturistiku, vodní turistiku apod. Valentine (1992) samotný přírodní turismus do kategorií nedělí, člení ale aktivity přírodního turismu, a to do tří hlavních kategorií na aktivity závislé na přírodě (např. pozorování ptactva), aktivity, kde je příroda pozitivním doplňkem (např. kempování) a aktivity, pro které je příroda vedlejší (např. plavání). Podle Diamantise (1999) zážitek z přírodního turismu závisí na intenzitě interakce s přírodou a dostupnosti lokality, křehkosti zdrojů, ale samozřejmě i velikosti turistické skupiny, délce pobytu, apod.

4.1.2 *Wildlife* turismus

Pro pojem *wildlife* turismus není v českém jazyce používán vhodný ekvivalent, a proto bude používán anglický termín. Stručná definice Higginbottomové (2004) vymezuje *wildlife* turismus jako turismus, který je založený na setkávání se s nedomestikovanými zvířaty. Zařazuje do této kategorie pozorování volně žijících zvířat, zvířat žijících v zajetí (ZOO) i turismus spojený s lovem a rybolovem. Autorka řadí *wildlife* turismus mezi jeden z typů přírodního turismu a tvrdí, že pokud zároveň dochází k environmentálnímu vzdělávání a jsou aplikovány

3 forma cestovního ruchu jejíž účastníci jsou motivováni pohybem v lesním prostředí a jeho poznáváním

4 horská turistika v Andách

environmentálně odpovědné praktiky, může být tento druh *wildlife* turismu považován za ekoturismus. V širším slova smyslu dává do souvislosti *wildlife* turismus a ekoturismus Tisdell (2003), který označuje za ekoturismus nekonzumní pasivní formu *wildlife* turismu.

4.1.3 Dobrodružný turismus

Řada autorů tvrdí, že v mnoha aspektech se může ekoturismus a dobrodružný turismus prolínat (Fennell, 2008), jiní nahlíží na tyto dva pojmy jako na samostatné kategorie (Woodová, 2002). Fennell (2008) argumentuje, že pokud bychom se tyto dva typy turismu pokusili charakterizovat na základě prováděných aktivit, zjistíme, že se často mohou shodovat. Rozdíly tedy vymezuje na základě míry bezpečnosti provozované aktivity, míry podstoupeného rizika, nutnosti fyzické přípravy na provedení aktivity apod. V rámci dobrodružného turismu je podle něj druh provozované aktivity pro turistu důležitější než prostředí, ve kterém se odehrává. Newsome et al. (2002) dělí dobrodružný turismus do tří kategorií. První z nich je dobrodružný turismus prováděný v malém měřítku s řadou charakteristik ekoturismu, např. pozorování ptactva. Dalším typem je dobrodružný turismus středního měřítko zaměřený na sport, např. rafting. Do poslední kategorie řadí dobrodružný turismus velkého měřítko s charakteristikami masového turismu, např. safari.

4.1.4 Kulturní turismus

Kulturní turismus je běžně spojován s navštěvováním historických, uměleckých a vědeckých památek či památek kulturního dědictví. Stejně jako mnohé ostatní kategorie cestovního ruchu i kulturní turismus je doposud definován řadou způsobů. WTO pracuje se dvěma definicemi kulturního turismu. První z definic WTO popisuje kulturní turismus jako pohyb osob spojený zejména s kulturními podněty jakými jsou studijní cesty, cesty za tancem, hudbou, divadlem, festivaly, návštěvy historicky významných míst a pamětihodností, poznávání přírody, folkloru, náboženské poutě. Podle obecnější definice zahrnuje kulturní turismus jakýkoli pohyb osob, který uspokojuje lidskou potřebu rozmanitosti a zvyšování osobní kulturní úrovně a získávání nových znalostí, zážitků a setkání. (Pedersen, 2002)

4.1.5 ACE turismus

Fennell (2008) ve své knize *Ecotourism* použil nový pojem ACE turismus, který vyjadřuje vztah mezi dobrodružným turismem (*adventure tourism*, A), kulturním turismem (*culture tourism*, C) a ekoturismem (*ecotourism*, E). Zdůrazňuje, že v posledních letech se dané tři pojmy začaly čím dál více překrývat, přičemž v praxi jsou často považovány za téměř totožné. Produkty ACE turismu tedy obsahují ve větší či menší koncentraci prvky jak dobrodružného tak kulturního turismu a ekoturismu.

4.2 Definice

Od prvního použití pojmu ekoturismus dodnes byly zformulovány doslova stovky definic. Snahou některých autorů je uchopit co největší rozsah proměnných od ochrany přírody až po žádoucí dopady ekoturismu, jiní se naopak uchylují k stručným vyhraněnějším a účelovějším definicím. Ať už je stále narůstající množství definic ekoturismu způsobeno dosavadním nenalezením té správné definice nebo, jak někteří autoři navrhují, možností, že by se pravidla ekoturismu měly měnit v závislosti na geografickém regionu, způsobuje absence oficiální definice problémy jak v teoretické tak praktické rovině.

Definic se objevilo již takové množství, že je možné je kategorizovat. Pokusy o definování ekoturismu je možné rozdělit např. podle toho, zda jsou založeny na definování ekoturistických aktivit a motivů či nahlíží na ekoturismus jako na průmyslové odvětví (Diamantis, 1999). Stewart a Sekartjakrarini (1994) jako zástupci prvního hlediska dále členili definice do dvou směrů, a to na směr popisný, kdy se v definicích objevuje především výčet aktivit ekoturistů, tedy to, co opravdu dělají a na směr normativní, který se zabývá tím, co by ekoturisté dělat měli. Definice se liší i podle profesního zaměření autora či organizace. Environmentalisté kladou větší důraz na otázky ochrany přírody a ekologie a méně se zaměřují na prostředí a motivy zisku soukromého sektoru. (Sirakaya et al., 1999)

Jak již bylo uvedeno v kapitole 4.1 na přesném původu slova ekoturismus se odborníci neshodnou. Často je ovšem s prvotním použitím tohoto pojmu spojováno jméno Hectora Ceballose-Lascuraina, který poprvé pojem použil v roce

1983 a v roce 1987 pak uvedl ve svém článku Budoucnost ekoturismu také jeho první definici, která za ekoturismus považovala: „cestování do relativně neporušených a nekontaminovaných přírodních oblastí za specifickým účelem studia, obdivování a užívání si scenérie a jejích volně rostoucích rostlin a volně žijících živočichů stejně jako současných i minulých kulturních projevů oblasti.“ (Ceballos-Lascurain, 1987) Definice je některými autory (Wall, 1994) kritizována pro jednostranné zdůrazňování kvalit přírodní oblasti a motivů ekoturisty a absenci důrazu na odpovědné chování ekoturisty. Definice také patří do kategorie těch, které opomíjí ekonomické důsledky ekoturismu na daný region, dopady na přírodní zdroje apod.

Diamantis (1999) uvádí, že některé nedostatky Ceballos-Lascurainovi definice obsáhla ve svém pojetí nedlouho poté Zifferová (1989), která kladla důraz právě na ochranu přírody, ekonomickou a kulturní složku ekoturismu a zároveň upozorňovala, že ekoturismus vyžaduje řádné plánování a management, které by vyvažovali jeho ekonomické, sociální a environmentální cíle.

Ve vztahu k přírodnímu turismu pak definovala ekoturismus Boová (1991): „Ekoturismus je přírodní turismus, který přispívá k ochraně přírody generováním zdrojů pro chráněné oblasti, tvorbou pracovních příležitostí pro místní obyvatele a nabízením environmentálního vzdělávání.“

Gee a Fayos-Solá (1997) uvádí definici Bottrila a Pearce (1993), kteří kladou větší důraz na vzdělávací komponent a jako ekoturismus označují jakýkoli druh turismu, který poskytuje přímý aktivní zážitek z místa, vzdělává návštěvníka a vzbuzuje v něm porozumění a ocenění navštíveného místa a vštěpuje mu správné chování a morálku v oblasti ochrany životního prostředí. Jedná se zároveň o environmentálně odpovědný turismus a používá se různých strategií k minimalizaci negativních dopadů.

Jedna z nejvýznamnějších mezinárodních organizací zabývajících se ekoturismem, Mezinárodní společnost pro ekoturismus (*The International Ecotourism Society*, TIES), uvádí na svých webových stránkách stručnou, poměrně obecnou definici: „Ekoturismus je zodpovědné cestování do přírodních oblastí, které chrání životní prostředí a zlepšuje blahobyt místních obyvatel.“ (TIES, 2012a)

Výkladový slovník cestovního ruchu Páskové a Zelenky (2002) definuje ekoturismus následovně: „Ekoturismus je forma cestovního ruchu, jejíž účastníci jsou motivováni využitím chráněných výtvorů přírody, přírodních rezervací, kulturních památek a akcí, národních parků, dalších přírodních atraktivit, souhrnně biosféry a antroposféry tak, aby nebyly cestovním ruchem nadměrně narušovány.“ Vidí tedy ekoturismus jako přírodní turismus se zaměřením na chráněné oblasti a namísto aktivní ochrany přírody a přispívání k blahobytu místních komunit se k problematice staví pasivněji, když hovoří o pouhém nepoškozování prostředí namísto jeho aktivní ochrany jak tomu je u řady zahraničních autorů. Otázce ekoturismu a chráněných oblastí se věnoval i Ceballos-Lascurain (1991), který tvrdil, že ekoturismus se často odehrává v oficiálně chráněných oblastech, které nabízejí záruku dlouhodobé atraktivity. Tato představa ovšem prošla určitým vývojem a řada autorů tvrdí, že ekoturismus má napomáhat ochraně přírody a dalším environmentálním otázkám především v oblastech, které chráněny nejsou. (Bottril, Pearce, 1993) Faktem je, že ekoturismus je praktikován jak v oblastech chráněných tak nechráněných (Diamantis, 1999).

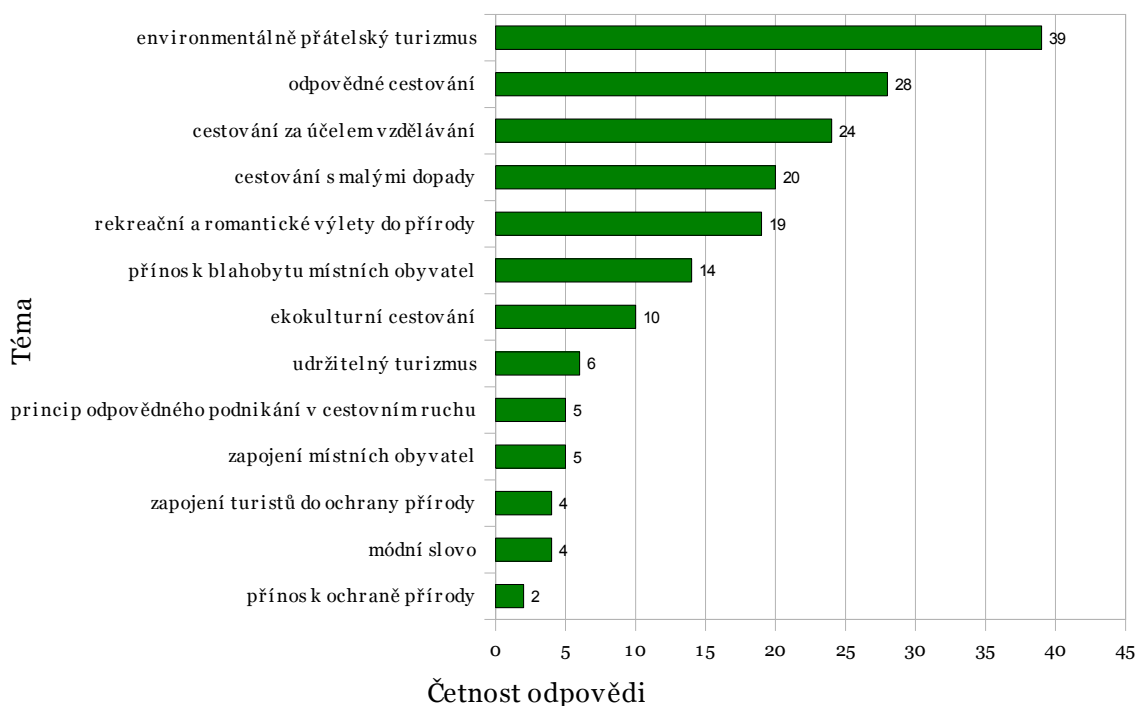
Pásková (2009) později nazývá ekoturismus též ekologicky šetrným turismem, který přináší ekonomické zisky, aniž by ohrožoval zachování kulturních a přírodních hodnot pro další generace. Pásková (2009) nepovažuje ekoturismus za dílčí formu cestovního ruchu, ale spíše za přístup a filozofii k cestování, a proto tvrdí, že může být provozován kdykoliv, jakýmkoli způsobem (pěšky, na kole, na koni,...).

Z výše uvedených definic je vidět, že autoři zmiňují řadu aspektů ekoturismu a přiřkládají jim různou důležitost. Jak je důležité postihnout co nejvíce aspektů ekoturismu, napovídají některá laxní užití charakteristik tohoto pojmu. Např. Gunnarsdotterová (2006) vychází z popisu ekoturismu jako turismu, který se odehrává v přírodě a podporuje místní ekonomiku. Na základě těchto kritérií může být po zvážení kulturních a sociálních aspektů podle Gunnarsdotterové (2006) ekoturismem poněkud paradoxně např. i lov losů. Kulturní aspekt v tomto případě spočívá v tradičním způsobu nakládání se zvířetem po jeho ulovení.

O zhodnocení obsahu dosud formulovaných definic se pokusil Fennell (2001). Dle výsledků jeho analýzy jsou nejčastějšími komponenty definic ekoturismu jednak místo, kde se ekoturismus praktikuje, dále ochrana přírody, kultura, přínosy pro místní obyvatele a vzdělávání. Fennell (2008, s. 24) sám uvádí následující definici: „Ekoturismus je udržitelnou, neinvazivní formou přírodního turismu, která se soustředí zejména na vzdělávání a studium přírody a která je eticky řízena tak, aby měla zanedbatelné dopady na prostředí, nebyla konzumní a byla lokálně orientovaná jak v oblasti kontroly, přínosů i měřítko.“

Empirickou analýzu definic ekoturismu provedl Syrakaia et al. (1999). V rámci této studie byli požádáni manažeři vybraných amerických cestovních kanceláří provozujících ekoturismus, aby definovali ekoturismus a zároveň zhodnotili, jak činnost jejich organizace dané definici odpovídá. Na základě analýzy autoři formulovali definici, která popisuje ekoturismus jako formu nekonzumního, romantického cestovního ruchu se vzdělávacími prvky do nenarušených a málo navštěvovaných oblastí oplývající krásnou přírodou, kulturní a historickou důležitostí. Účelem tohoto druhu turismu je pochopení a ocenění přírodní a sociokulturní historie dané destinace. Dle autorů definice obsahově odpovídá definicím formulovaným v odborné literatuře. Autoři identifikovali 13 stěžejních témat, která manažeři použili jako stěžejní pro popis ekoturismu. Četnost jejich použití lze srovnat v grafu 1.

Pro účely této práce bude využívána Fennellova (2008) definice modifikovaná o zdůraznění kulturního prvku. Ekoturismus je tedy pro účely této práce udržitelnou, neinvazivní formou přírodního turismu, která se soustředí zejména na vzdělávání a studium přírody a lokálních kulturních prvků, a která je eticky řízena tak, aby měla zanedbatelné dopady na prostředí, nebyla konzumní a byla lokálně orientovaná jak v oblasti kontroly, přínosů i měřítko. Tato definice tak postihuje místo, kde se ekoturismus praktikuje, zmiňuje ochranu přírody, kulturu, přínosy pro místní obyvatele i vzdělávání, které jsou podle Fennellovy (2001) analýzy nejčastějšími komponenty definic ekoturismu a postihují značnou šíři jeho aspektů.

Graf 1: Identifikace hlavních témat ekoturismu vybranými ekoturistickými kancelářemi (Zpracováno na základě dat uvedených v Sirakaya et al., 1999, tabulka 2, s. 171; vysvětlení pojmů v příloze 1)

4.3 Principy ekoturismu

V kapitole 4.2 byla zmíněna řada definic ekoturismu. Jejich sumarizací lze vyzdvihnout některé základní principy ekoturismu, které zde budou uvedeny ve výčtu pro větší přehlednost a ucelenost. Definice vybraná pro účely této práce v kapitole 4.2 těmto principům odpovídá a dá se říci, že je jimi dále rozvíjena. Opět by bylo možné srovnávat práce mnohých významných autorů a jejich studií, protože je ale cílem tohoto úseku práce shrnout principy a nikoliv zabývat se přístupy jednotlivých autorů, je níže uvedeno shrnutí principů ekoturismu podle Honeyové (1999), Woodové (2002), TIES (2012a), Programu OSN pro životní prostředí (*United Nations Environment Programme*, UNEP) a WTO (WWF, 2001). Podle těchto organizací a autorů můžeme mezi základní principy řadit následující:

- cestování do přírodních oblastí
- minimalizaci dopadů zejména na přírodní a kulturní prostředí destinace

- budování environmentálního povědomí, vzdělávání turistů a místních obyvatel v oblasti ochrany životního prostředí
- poskytování finančních přínosů na ochranu přírody a řízení přírodních a chráněných oblastí
- poskytování finančních příspěvků místním obyvatelům a posílení jejich postavení zejména skrze generování alternativních zdrojů příjmů a tvorbu pracovních příležitostí
- zájem o místní kulturu a její respektování
- zprostředkování pozitivního zážitku pro turisty i místní obyvatele
- organizování zejména pro malé skupiny turistů s upřednostněním malých, místních specializovaných podniků
- využívání environmentálních a sociálních studií a dlouhodobého monitoringu k zhodnocení a dosažení minimalizace dopadů a zabránění překročení únosných environmentálních a sociálních limit prostředí
- zvýšení vnímavosti vůči politickému a společenskému klimatu v dané zemi
- zdůrazňování důležitosti odpovědného podnikání a spolupráce s místní komunitou
- podporu lidských práv a mezinárodních pracovních dohod

4.4 Typy ekoturismu

Z předchozích kapitol vyplývá, že ekoturismus bývá často zaměňován za jiné druhy cestovního ruchu či se s jinými druhy prolíná. Jedná se o udržitelný cestovní ruch, odpovědný cestovní ruch, přírodně-orientovaný cestovní ruch, ekoagroturismus, měkký cestovní ruch, kulturní cestovní ruch a řadu dalších pojmů. I samotný ekoturismus ale může být dále členěn do konkrétnějších kategorií.

Ekoturismus může být klasifikován např. na základě jeho tendence dodržovat jistý stupeň dopadu na prostředí, ve kterém se odehrává, a na základě etického přístupu k provozování ekoturismu. Vznikají tak kategorie od vykořisťovatelského přes pasivní až k aktivnímu ekoturismu. (Fennell, 1999; Orams, 2001) Dalším typologiím jsou věnovány samostatné podkapitoly.

4.4.1 Hlubinný a mělký ekoturismus

Řada autorů rozlišuje kategorie hlubinného a mělkého ekoturismu. Hlubinný ekoturismus klade důraz na rozvoj v malém měřítku, identitu místních obyvatel a jejich participaci a negativní náhled na materialismus. Mělký ekoturismus pak nahlíží na přírodu z pohledu podnikatelů. Příroda je pro mělký ekoturismus zdrojem, který má být využit pro lidské uspokojení, principy udržitelnosti jsou dodržovány v rámci nutných mezí, rozhodování se řídí mírou prospěšnosti pro podnik. Mělký ekoturismus tedy již hraničí s masovým turismem. (Fennell, 2008)

4.4.2 Tvrdý a měkký ekoturismus

Laarman a Durst (1987; in Orams 2001) pracovali s typologií ekoturismu provedené na základě míry zájmu ekoturistů o přírodní atraktivitu a ochotě k vynaložení fyzické námahy. Účastníci tvrdého ekoturismu projevují hluboký zájem o pozorovanou problematiku, která je často jejich koníčkem po celý život. Jsou také ochotni pobývat v podmínkách nízkého komfortu a cestovat za ztížených podmínek, aby dosáhli skutečného zážitku z divoké přírody. Naopak turisté provozující měkký typ ekoturismu mají o přírodní jevy zájem povrchnější, mají vyšší nároky na komfort a jsou ochotni podstoupit méně náročnou fyzickou aktivitu a jsou ochotni se pohybovat v oblastech spolu s dalšími turisty. (Orams, 2001) Typologii ekoturistů se blíže věnuje kapitola 4.5.

4.4.3 Horský ekoturismus

Protože je ekoturismus blízce svázán s přírodním prostředím, mnoho studií rozlišuje druhy ekoturismu podle biomu, ve kterém se odehrává, a zkoumá jej specificky v tropicky deštných lesech, savanách, polárních oblastech apod. Relevantní pro tuto práci jsou vzhledem k fyzicko-geografické charakteristice Kyrgyzstánu zejména horské oblasti. Literatura pojednávající o problematice horského ekoturismu je ovšem dosud značně omezená, většina autorů se zabývá spíše ekoturismem v tropických oblastech a chráněných územích.

Horské oblasti většinou svou aktivitou přispívají k rozvoji ekonomik méně než ostatní oblasti. Jedná se často o nepřístupné, nestabilní, politicky a ekonomicky

opomíjené oblasti, kde žijí nejchudší obyvatelé. O to větší význam pak v těchto oblastech může hrát horská turistika. (Ritchie, 1998; Nepal, 2002)

Horské oblasti se řadí v oblíbenosti hned za pobřežní a ostrovní oblasti a příjmy z horské turistiky představují přibližně 15-20 % z celkových příjmů z celosvětového turismu. (UNEP, 2007) Horské regiony jsou také ohnisky biodiverzity. Díky extrémním výškovým rozdílům a výskytu mikroklimat je biodiverzita v horách často vyšší než v přilehlých nížinných oblastech (University of Berne, 1999). Ne jinak je tomu i v případě Kyrgyzstánu.

Při vymezení horského ekoturismu opět narážíme na absenci jednotné definice ekoturismu. Dá se však předpokládat, že ekoturismus horským oblastem přináší odpovědně se chovající turisty, ochranu důležitých ekosystémů, ocenění místní kultury a zvyků a zdroj udržitelného způsobu obživy pro obyvatele odlehlých oblastí. Je tedy možné jej vymežit jako druh turismu, který nenarušuje přírodní a kulturní prostředí horských oblastí, přináší ekonomické, environmentální a společenské přínosy obyvatelům horských oblastí a turistům nabízí vysoce kvalitní zážitek. (Nepal, 2002)

Kromě čerstvého vzduchu, průzračné vody či úchvatných scenérií mohou být turisté do horských oblastí přitahováni i jedinečnými kulturními prvky (typický způsob oblékání, obydlí, zvyky, tradice), které se k těmto oblastem často váží. Horský ekoturismus se tak může prolínat s kulturním ekoturismem. Ekoturistické aktivity v horách mají také často charakter aktivit dobrodružného turismu ovšem s nízkými dopady na prostředí. Typické jsou menší skupiny turistů, obvykle 12-15 osob. Mezi typické ekoturistické aktivity provozované v horských oblastech patří trekking, obdivování scenérií, průzkumy ledovců, jeskyní, pozorování ptactva, rybaření, pozorování volně žijících zvířat, fotografování, vyjížďky na lodích, rafting, kanoistika, paragliding apod. Obecně je ale horský ekoturismus oproti jiným oblastem poznamenán malou nabídkou originálních produktů. (Williams et al., 2001)

Pro horský ekoturismus je typická výrazná sezónnost. Období vhodné pro většinu aktivit trvá často jen 3–4 měsíce, což má za následek nízké vytížení disponibilních kapacit a omezenou finanční udržitelnost. V některých horských oblastech je tato

sezona prodlužována např. pořádáním kulturních festivalů. (Williams et al., 2001)

Rozvoj ekoturismu v horských oblastech byl zaznamenán zejména v severozápadní Americe, Evropě, Himalájích a jihoamerických Andách a je soustředován zejména do méně rozvinutých, odlehlých oblastí s výjimečnými přírodními zdroji. (Williams et al., 2001) V Asii je většina ekologicky laděných aktivit spojena s chráněnými oblastmi významnými biologickou a kulturní diverzitou. Řada národních parků a dalších chráněných oblastí byla za účelem pozvednutí cestovního ruchu založena i ve Střední Asii. (Nepal, 2002)

Rostoucí poptávka po aktivitách horského turismu ale i horského ekoturismu a s tím související konstrukce ubytovacích kapacit, stavba a udržování dopravních koridorů, množství odpadků apod. může vyústit ve zvýšenou zátěž horského prostředí, jehož citlivost na lidské aktivity je umocněna rychle se měnícím počasím, nestabilními svahy, prudkými vodními toky, omezeným pomalu rostoucím vegetačním pokryvem a dalšími charakteristikami. Za účelem omezování degradace horského prostředí je potřeba zajistit fungující síť organizací a aplikaci správného řízení. (Williams et al., 2001)

Turismus v horách rozvojových zemí se vyznačuje často neorganizovaným plánováním, nedostatkem environmentálních standardů a monitoringu, výraznou sezónností či dominancí cestovního ruchu v místní ekonomice. (Nepal, 2002) Existuje také jen málo chráněných horských oblastí v rozvojových zemích, které mají dostatečně rozvinutou infrastrukturu v podobě infocenter, profesionálního personálu, sítě značených stezek apod. (Williams et al., 2001) Přestože je rozvoj cestovního ruchu v horských oblastech rozvojových zemí stále v plenkách, mnohé destinace jsou propagovány jako ekoturistické destinace. Pokud ovšem nedochází k řádnému řízení ekoturismu v těchto oblastech, hrozí mj. riziko přelidňování, hlukového znečištění, znečišťování odpadky, ohrožení přírodních zdrojů, poškození pastvin, zavlečení nepůvodních druhů, apod. (Nepal, 2002)

4.4.4 Community based ekoturismus

Za specifickou kategorií v rámci ekoturismu lze považovat tzv. *community based* ekoturismus (CBET), který vznikl díky zapojování komunit během vývoje ekoturismu a vznikl tak jako splynutí ekoturismu a *community based* turismu.

Vazbu na komunity místních obyvatel zdůrazňují různá vymezení ekoturismu odlišnou měrou. Scheyvensová (1999) je zastánkyní názoru, že ekoturismus by měl být považován za úspěšný pouze tehdy, když se na jeho provozování a profitování z jeho přínosů podílí místní komunity. Přínosy ekoturismu místní komunitě zmiňuje většina v této práci uvedených definic (viz kapitola 2.2) a mohlo by se tedy zdát, že pro vymezení pojmu *community based* ekoturismus neexistuje důvod. Při charakterizování CBET je ovšem pozornost kladena zejména na prvotní impuls vzniku ekoturistických aktivit a řízení ekoturismu. Do kategorie ekoturismu spadají např. i ekoturistické programy řízené vládou nebo zcela organizované zahraničními cestovními kanceláři. Pokud se ale jedná o CBET aktivity, ty mohou být specifitěji charakterizovány jako aktivity sice ohleduplné k životnímu prostředí, ale jejichž cílem je i zajištění vysokého stupně kontroly aktivit místní komunitou a dále zajištění výsledného prospěchu pro komunitu. (Scheyvensová, 1999) Komunita by měla v rámci CBET zajišťovat identifikaci, rozvoj a odbyt turistických produktů. (Jonesová, 2005; Kisoová, 2004)

Kisoová (2004) nahlíží na CBET jako na formu komunitně založeného hospodaření s přírodními zdroji, možnou strategií ochrany biodiverzity, prostředek sloužící ke snižování chudoby a ekonomickému rozvoji, podnět k ochraně přírody, ale i společný prvek rozvojových projektů nebo projektů na ochranu přírody. Fuller et al. (2005) dodává, že CBET má prakticky podobu mikropodnikání, které podle Krügera (2005) poskytuje komunitám dodatečné ekonomické příležitosti a alternativní způsoby obživy.

4.5 Ekoturisté

Charakteristika typického ekoturisty je jistě klíčová pro rozvíjení aktivit na segmentu trhu cestovního ruchu zaměřeného na ekoturismus a vypovídá mnohé o trendech, motivacích či požadavcích v této oblasti, důležitá je i pro další teoretický výzkum. Studie v globálním měřítku nebyly prozatím uskutečněny, o profilování ekoturisty se však pokoušela řada studií převážně ze Severní Ameriky a Austrálie.

Podle výsledků prvních studií z oblasti ekoturismu, tedy z 80. a počátku 90. let,

mezi ekoturisty převažovali muži, průměrný ekoturista byl dobře vzdělaný, s vyššími příjmy a zůstával v destinaci delší dobu. Podobných výsledků dosahovaly i studie zabývající se charakteristikou typických účastníků *wildlife* turismu a pozorování ptactva. (Fennell, 2008) Trendem od 90. let je feminizace ekoturismu, tedy nárůst zastoupení žen mezi ekoturisty. (Weaver, 2008) Wightová (2001) hledá za touto tendencí nárůst průměrných příjmů žen a nárůst jejich nezávislosti, jejich narůstající zastoupení na univerzitách či touhu setkávat se s ženami podobných zájmů. Dalším významným posunem je zvyšování průměrného věku účastníků ekoturismu. Je ovšem nutno zdůraznit, že jak průměrný věk tak pohlaví se značně liší dle druhu konkrétní prováděné aktivity. (Weaver, 2008)

Trendem je také nárůst počtu nezávisle cestujících ekoturistů (cestujících samostatně bez cestovních kanceláří). Studie Mezinárodní finanční korporace (*International Finance Corporation*, IFC) IFC (2004) uvádí, že 50 % ekoturistů bude cestovat nezávisle a 50 % prostřednictvím cestovních kanceláří. Ve způsobu cestování existují značné regionální rozdíly. Zatímco evropští ekoturisté cestují většinou samostatně, američtí ekoturisté využívají ve větší míře služeb cestovních kanceláří. Autoři studie si vysvětlují tento jev logicky, v Evropě je nabídka specializovaných ekoturistických programů velmi omezená, zatímco v USA prezentuje svou nabídku se zaměřením na ekoturismus řada podniků.

Vymezením typických charakteristik ekoturistů vůči ostatním turistům se zabýval Eagles (1992), který na základě několika studií srovnal průměrného kanadského ekoturistu a průměrného obecného turistu a došel k závěru, že ekoturisté se více zajímají o destinace oplývající divokou přírodou, jezery, řekami, parky, horami a venkovskými oblastmi, jejich motivem je častěji fyzická aktivita, setkávání se s lidmi s podobnými zájmy a maximální možné využití času, který mají k dispozici. Boová (1990) dále tvrdí, že ekoturisté jsou ochotni snáze se přizpůsobit podmínkám odlišným od jejich domácích podmínek a jsou schopni žít podle místních podmínek a zvyků, přijmout stravovací návyky, apod.

Řada studií se též pokoušela o typologizaci účastníků ekoturismu. Podobně jako nesčetné množství dostupných definic ekoturismu založených na celé řadě

rozdílných kritérií, je k dispozici i řada typologií ekoturistů na základě odlišných hledisek. Na základě způsobu cestování rozdělil Kusler (1991; in Fennell 2008) ekoturisty do tří kategorií. Největší skupinu podle něj tvoří ekoturisté, kteří cestují nezávisle. Způsob jejich cestování je anonymní, druh jimi využívaného ubytování je heterogenní a jsou dostatečně flexibilní v možnosti návštěvy řady míst. Dalším typem jsou ekoturisté, kteří cestují i do značně exotických destinací a vyžadují značnou míru organizovanosti jejich cesty. Využívají tedy služeb cestovních kanceláří a agentur. Jako poslední kategorii uvádí Kusler školní a vědecké skupiny. Tyto skupiny často stráví delší časový úsek na jednom místě, jsou ochotny se přizpůsobit ztíženým podmínkám a často jsou zapojeny do vědeckého výzkumu.

Také Lindbergova typologie ukazuje, že i v rámci segmentu ekoturistů jsou značné rozdíly a implikuje nutnost rozlišování požadavků těchto různých typů ekoturistů během plánování produktů a aktivit v praxi. Lindberg⁵ (1991) rozlišuje kategorie skalních přírodních turistů, nadšených přírodních turistů, mainstreamových přírodních turistů a příležitostných přírodních turistů. Skalní přírodní turisté jsou podle jeho charakteristiky vědečtí výzkumníci nebo členové skupin, které jsou zaměřené na vzdělávání či ochranu přírody. Do druhé skupiny Lindberg řadí turisty, jejichž cílem je přímo návštěva chráněných oblastí a porozumění místní přírodní a kulturní historii. Ekoturisté spadající do prvních dvou kategorií se spíše spokojí se skromnějšími podmínkami a naopak budou vyžadovat vyhnutí se setkání s větším počtem dalších turistů. Za mainstreamové přírodní turisty považuje návštěvníky exotických přírodních oblastí, jejichž motivací je získání neobvyklého zážitku. Konečně uvádí kategorii příležitostných přírodních turistů, pro které je návštěva přírodních oblastí spíše náhodnou a je jen dílčí součástí širěji zaměřeného cestování.

4.6 Ubytování

Problémy rozvoje cestovního ruchu jsou často diskutovány v souvislosti s výstavbou nové ubytovací infrastruktury. Typickým příkladem je změna prostředí mořského pobřeží při výstavbě hotelových komplexů. V současnosti řada ubytovacích zařízení přistupuje k praktikování ekologicky šetrnějších postupů,

5 Lindberg (1991) zaměňuje ve své práci pojmy přírodní turismus a ekoturismus

jakými jsou např. omezení spotřeby energií či recyklace. (Fennell, 2008) V souvislosti s ekoturismem je zmiňován pojem ekolodž. Opět ale vzniká debata, jaké zařízení lze přesně zařadit do kategorie ekolodž či ekoresort.

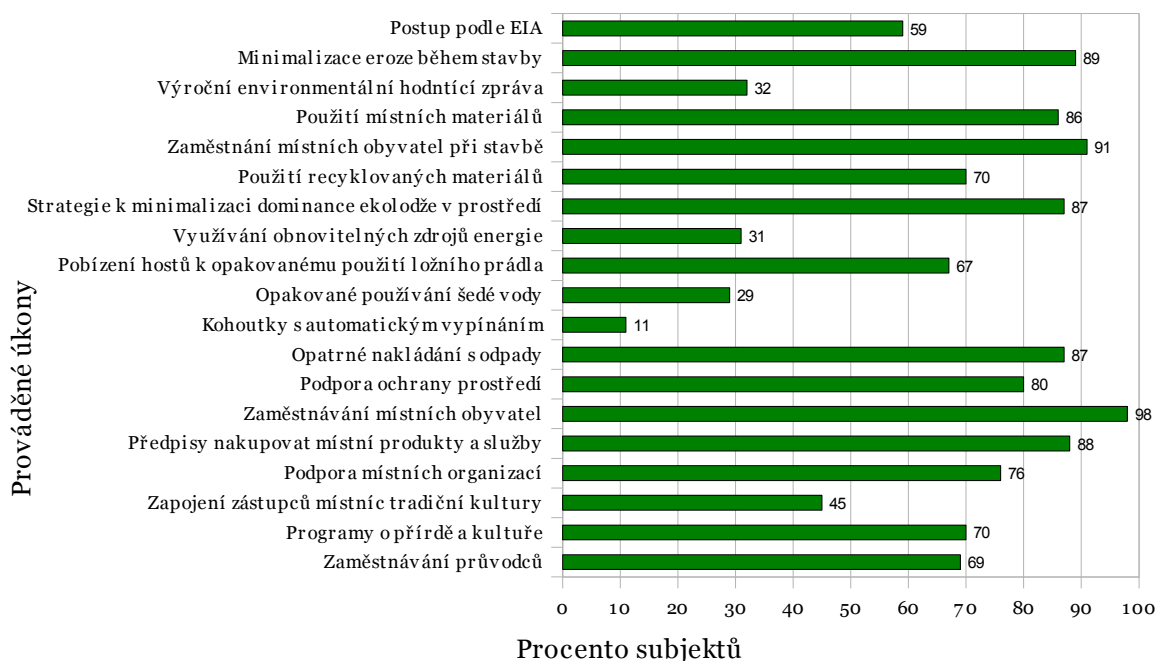
Oficiálně byl pojem ekolodž použit poprvé na Prvním mezinárodním fóru a semináři o ekolodžích konaného v roce 1994 na Amerických Panenských ostrovech. (Woodová, 2002) Za ekolodže je mnoha autory považováno široké spektrum ubytovacích zařízení (splňujících jistá kritéria) od turistických kempů až po luxusní hotely, jindy autoři pojem ekolodž spojují pouze s malými až středními podniky. Nezávisle na velikosti zařízení by ovšem měly být splněny jisté podmínky a charakteristiky.

Podle TIES mezi klíčové charakteristiky ekolodží patří ochrana okolních pozemků, přinášení prospěchu místním obyvatelům a zprostředkování znalostí a zážitků jak místním obyvatelům tak příjíždějícím turistům (IFC, 2004).

Mehta (2006, s. 234) definuje ekolodž jako „přírodně založené finančně udržitelné zařízení o 5 až 75 pokojích s nízkým dopadem na okolí, které pomáhá chránit citlivé sousední oblasti, zapojuje místní komunitu a přináší jí prospěch, nabízí turistům interaktivní zážitek, nabízí duchovní spojení s přírodou a kulturou a je plánováno, navrhováno, konstruováno a provozováno environmentálně a sociálně citlivým způsobem.“ Tato definice je v podstatě shrnutím základních charakteristik ekolodží identifikovaných na mezinárodní konferenci v Kostarice konané v roce 1995, které byly následně sepsány v *International Ecolodge Guidelines*.

Osland a Mackoy (2004) rozlišují čtyři typy ekolodží: specializované, příležitostné, vědecké a zemědělské ekolodže. Specializované ekolodže jsou určeny pro ekoturisty zaměřené na specifické ekoturistické aktivity jakými je např. pozorování ptactva a nachází se často v oblastech s omezenou infrastrukturou. V dobře přístupných oblastech se nachází příležitostné ekolodže, které jsou vyhledávány méně vyhraněnými turisty se zájmem o relaxaci a pozorování přírody. Vědecké ekolodže jsou využívány pro výzkumné a studijní účely, častými návštěvníky jsou studentské skupiny. Zemědělské ekolodže se nachází v oblastech zemědělské produkce, typicky na rančích či farmách.

Po syntéze výsledků řady regionálních studií (IFC, 2004) lze dojít k závěru, že ekoturisté hledají v průměru pohodlné, konvenční ubytování ve středních cenových kategoriích, důležitou roli hraje dostupnost hlavní atraktivity či možnost provozu klíčové aktivity. V případě absence nabídky ekolodží v oblasti se ekoturisté uchylují k levnějším typům ubytování provozovaných místními obyvateli, které ovšem nemusí být dostatečně ekologicky šetrné. I přesto, že průměrný ekoturista vyhledává střední cenové kategorie, studie IFC z celkem 60 rozvojových zemí zjistila, že 73 % ekolodží spadá do kategorie nejlevnějšího typu ubytování. Studie u 106 ekolodží v různých zemích světa také zkoumala vhodnost technik použitých při konstrukci zařízení, využívání místních materiálů a najímání místní pracovní síly, vzhledové sladění s okolním prostředím, druh využívané energie, hospodaření s vodou a odpady, podporu ochrany přírody, spolupráci s místní komunitou či praktikované vzdělávací aktivity. Vybrané konkrétní praktiky a jejich procentuální zastoupení u 106 zkoumaných ekolodží jsou uvedeny v grafu 2. Graf 2 tak ilustruje běžnou praxi ekolodží a standardy, které lze v této oblasti očekávat.

Graf 2: Praxe vybraných ekolodží
(Zpracováno na základě dat uvedených v IFC, 2004, s.10-11)

4.7 Průvodci

Dle Fennella (2008) i Page a Dowlinga (2002) je dobrý průvodce zásadní pro kvalitní ekoturistický zážitek. Úkolem průvodců je pozvednout kvalitu zážitku, podat relevantní informace a nadchnout turisty pro danou věc.

Fennell (2008) uvádí Priestovu klasifikaci (1990), která rozděluje schopnosti průvodce na měkké, tvrdé a metaschopnosti. Jako měkké dovednosti označuje organizační, vzdělávací, instruktorské schopnosti, schopnost stmelit skupinu apod. Mezi tvrdé dovednosti pak řadí technické schopnosti (např. pádlování, horolezení), bezpečnostní dovednosti (např. první pomoc v přírodě), environmentální dovednosti (např. jak kempovat s co největším ohledem na životní prostředí). Metaschopnosti zahrnují např. schopnost rozhodovat, řešit problémy, vhodným způsobem vést skupinu lidí apod. Page a Dowling (2002) shrnují potřebné schopnosti průvodce do elegantních 4E. Průvodce by měl být schopen edukovat turisty na dané téma a o daném prostředí, měl by být environmentálně uvědomělý, měl by mít etický přístup a v neposlední řadě zaujmout svám entusiasmem, který často odděluje průměrné průvodce od těch výborných.

Průvodci v oblasti ekoturismu by navíc měli reflektovat specifické potřeby svých klientů a být specificky vzdělaní v přírodopisných otázkách a způsobu ochrany přírody v dané oblasti. Vhodná interpretace průvodcem může značně inspirovat turisty i pracovníky místních chráněných oblastí a podporovat chování šetrné k přírodě a vedoucí k její ochraně. (Fennell, 2008)

4.8 Dopady ekoturismu

V kapitole 3 byly zmíněny některé negativní dopady, které může rozvoj cestovního ruchu způsobit. Účelem zrození konceptu udržitelného cestovního ruchu pak bylo zejména zamezit vzniku těchto dopadů a nastolit udržitelnou cestu dalšího vývoje. Jak z definice (uvedené v kapitole 4.2) vyplývá, také ekoturismus usiluje o minimalizaci negativních dopadů. Jaký vliv může rozvoj ekoturismu ve skutečnosti mít rozebírá tato podkapitola. Literatura zabývající se studiem dopadů ekoturismu obvykle rozlišuje dopady environmentální, týkající se vlivu

ekoturismu na přírodní prostředí, ve kterém se uskutečňuje, ekonomické, které jsou zkoumány zejména v dimenzi tvorby příjmů v oblasti, a sociokulturní dopady, které postihují a ovlivňují obyvatelstvo žijící v místě provozování ekoturistických aktivit.

4.8.1 Environmentální dopady

Z podstaty ekoturismu vyplývá, že by jeho praktikování mělo usilovat o minimalizaci environmentálních dopadů skrz výběr vhodných aktivit, vybavení, načasování, velikosti skupiny turistů, vzdělávání apod. Některá pojetí hovoří nejen o nepoškozování, ale i pozitivním přispívání ke zlepšování prostředí.

Jak dokazuje např. publikace Ralfa Buckleyho (2004), na téma environmentálních dopadů ekoturismu lze napsat celé knihy. Dopady ekoturismu na životní prostředí mohou být značně různorodé. Zásadními faktory určujícími environmentální dopady jsou druh praktikovaných aktivit, chování konkrétních ekoturistů a druh ekosystému, ve kterém se ekoturistické aktivity odehrávají. (Buckley, 2001) Byla provedena řada případových studií zkoumajících environmentální dopady v konkrétních oblastech, konkrétních ekosystémech se specifickými prováděnými aktivitami. Obsáhlejší je také výčet studií zkoumajících přímé, jasně viditelné dopady jakými jsou např. pošlapání vegetace turisty, méně se již literatura zabývá složitými procesy s širším spektrem dopadů jakými je např. hlukové znečištění. Komplexní literatura odborně hodnotící environmentální dopady ekoturismu dosud chybí.

Nicméně lze zhodnotit alespoň několik postřehů autorů na toto téma. Podle Weavera (1998) praktikování ekoturismu znamená pro oblast především pozitivní přínos díky udržitelnějšímu využívání zdrojů jak ze strany turistů tak ze strany místních obyvatel. Ekoturismus může být podnětem pro ochranu přírody jak oficiálně chráněných území tak i území, která oficiálně chráněna nejsou. Může podněcovat aktivity vedoucí k obnově narušených podmínek či ochraně biodiverzity. Ekoturisté se mohou do podobných aktivit přímo zapojit, poskytnout prostředky, pomoci s údržbou, nebo jen svými aktivitami poskytnout finanční prostředky pro místní aktéry.

Na druhou stranu i praktikování ekoturismu, jakožto formy turismu

minimalizujícími dopady na prostředí nebo přispívající k jeho zlešení, může mít z environmentálního hlediska negativní následky. Toto riziko podle Diamantise (1999) hrozí zejména tehdy, pokud bude překročena únosná kapacita území a dojde k návštěvě území nadměrným počtem turistů, a proto je zapotřebí provádět monitoring a strategické plánování v oblasti ekoturismu i celého odvětví cestovního ruchu. Přítomnost turistů v křehkých ekosystémech jakými jsou tropické deštné lesy, ostrovy apod. však i přesto může životní prostředí narušit i pokud je návštěva uskutečňována s výjimečným ohledem na přírodu (Gee, Fayos-Solá, 1997). Ekoturisté si navíc častěji k návštěvě vybírají právě environmentálně křehké oblasti. (Page, Dowling, 2002) Ekoturisté také často cestují do vzdálených destinací a tím pádem spotřebovávají velké množství fosilních paliv. Toto platí hlavně pro rozvojové země, jejichž cestovní ruch je založen zejména na turistech přijíždějících z vyspělých zemí a často tedy z velkých vzdáleností s využitím letecké dopravy. (Gössling, 2000)

I ekoturismus může mít tedy na životní prostředí negativní dopady. Nicméně z jeho podstaty plyne, že se na rozdíl od některých jiných forem turismu snaží negativní dopady na prostředí, ve kterém se odehrává, eliminovat.

4.8.2 Sociokulturní dopady

Všechny formy cestovního ruchu se aktivně podílí na ovlivňování socio-kulturního procesu v cílových destinacích. Z charakteru ekoturismu vyplývá snaha o dosažení blahobytu místních obyvatel a tudíž minimalizaci negativních dopadů v této oblasti. Jedním z pozitivních vlivů jak na místní komunitu tak na turisty je např. zvyšování povědomí o environmentálních otázkách (Weaver, 1998). Pokud na řízení ekoturismu oblasti participují samotní místní obyvatelé a komunity, jsou pak schopni také sami rozhodnout jakým směrem se má případný rozvoj plynoucí z ekoturismu vyvíjet a ovlivnit tak jeho dopady. (Diamantis, 1999) I když je snahou ekoturismu místní komunitu a její tradice a kulturu podporovat, jisté míře negativního vlivu pravděpodobně zamezit nelze. I při vší opatrnosti návštěva turistů dříve izolovaných kultur zanechá dopad, stále hrozí ovlivnění systému chování a hodnot místních obyvatel či komercializace kultury. Jen díky charakteru ekoturismu jsou tyto hrozby menšího rozsahu než u turismu masového. Zájem ekoturistů může naopak vést i k obnovení a udržování tradic, zvyků

a dalších kulturních prvků, které by byly jinak zapomenuty.

4.8.3 Ekonomické dopady

Jak bylo řečeno v kapitole 3, z ekonomického hlediska asociuje cestovní ruch spíše pozitivní dopady, zejména tvorbu pracovních příležitostí, příliv investic a zvyšování HDP. Steele (1995) argumentuje, že ekonomické přínosy ekoturismu jsou limitované zejména omezenou velikostí ekoturistických skupin a celkově omezeným vhodným rozsahem ekoturismu. Pravdivost tohoto tvrzení samozřejmě závisí na případě konkrétní destinace. Každopádně pro ekoturismus je z ekonomického hlediska významný zejména lokální ekonomický přínos. Díky ekoturismu dochází k tvorbě nových pracovních příležitostí a nárůstu odbytu lokálních produktů. (Weaver, 1998; Lindberg, 2001) Hotelové a restaurační řetězce zahraničních vlastníků nejsou většinou zájmem ekoturistů a nedochází tak k unikům příjmů jak u jiných forem cestovního ruchu, omezené přínosy však mohou znamenat ekoturisté využívající služeb zahraničních cestovních kanceláří. (Honeyová, 1999; Wall, 1994) Dodatečné sekundární přínosy mohou plynout i z udržitelného způsobu využívání prostředí. Důležitý je také fakt, že z ekoturismu mohou těžit i jinak rozvojem často opomíjené periferní venkovské oblasti, kde se často mohou nacházet ekoturisticky atraktivní místa. (Weaver, 1998; Lindberg, 2001) Chráněným oblastem může ekoturismus přinést dodatečné příjmy v podobě vstupních poplatků na tato území. Ekoturisté jsou ochotni zaplatit za vstup zpravidla větší obnos peněz, pokud tím přispějí k ochraně přírody. (Diamantis, 1999) Podle Lindbergovy et al. (1996) studie z Belize kromě významných přínosů z prodeje suvenýrů a vstupů do chráněných oblastí přinesl rozvoj ekoturismu zejména vládní dotace i příliv zájmu a financí ze strany zahraničních donorů.

4.9 Rozvoj ekoturismu a klíčové výzvy

Vývoj ekoturismu není vzhledem k jeho složitému vymezení podložen spolehlivými statistikami, které by sledovaly minulé trendy a naznačovaly budoucí směřování a případný nárůst zájmu o ekoturismus. Lze ale sledovat některé dílčí ukazatele. Např. Hawkins a Lamoureux (2001) charakterizovali rozvoj ekoturismu na základě trendů v ekoturistickém vzdělávání, mezinárodního uznání konceptu ekoturismu a

regionálního podporování jeho rozvoje, podpory možnosti financování rozvoje ekoturismu či zájmu o certifikace v této oblasti.

V oblasti vzdělávání je vidět jednoznačný zájem o oblast ekoturismu. Již v roce 1999 TIES (1999) sestavila seznam 25 britských, amerických a kanadských univerzit nabízejících celé programy či kurzy zaměřené na studium ekoturismu. Zájem o vzdělávání na poli ekoturismu je v rozvinutých i rozvojových zemích, vyšší vzdělávání se zaměřením na ekoturismus nabízí např. instituce v Ghaně, Kostarice či Ekvádoru. (Hawkins a Lamoureux, 2001)

O zájmu mezinárodního společenství o ekoturismus svědčí např. fakt, že rok 2002 byl OSN (Organizace spojených národů) vyhlášen Mezinárodním rokem ekoturismu. Mnoho vlád vyvinulo v rámci národních plánů rozvoje cestovního ruchu strategie na rozvoj ekoturismu. Uskutečňuje se též řada rozvojových projektů zaměřených přímo na ekoturismus. Rozvojové projekty spojené s ekoturismem jsou k nalezení v databázích Světové banky, Rozvojového programu OSN (*United Nations Development Programme*, UNDP). Narůstá i počet certifikačních programů, které požadují po držitelích certifikátů dodržování kritérií v oblasti ochrany životního prostředí, efektivního fungování, nakládání s odpady, kritérií specifických pro ten který certifikační program a napomáhajících identifikaci podniků, které se řídí pravidly ekoturismu. (Hawkins a Lamoureux, 2001)

V roce 2007 se v norském Oslu konala Globální konference o ekoturismu (*Global Ecotourism Conference 2007*). Prohlášení, které bylo v rámci této konference zpracováno, i přes konstatování řady úspěchů a rozvoje ekoturismu, identifikuje klíčové výzvy, kterým ekoturismus čelí a v následujících letech čelit bude:

- Zájem o návštěvu přírodních oblastí, poznávání autentického způsobu místního života a pozorování divoké přírody stále roste, což přináší příležitosti ale i hrozby a s nimi zvyšující se potřebu správného managementu.
- Došlo k rozšíření užívání ale i zneužívání pojmu ekoturismus, jelikož nedošlo k ukotvení definice. Je tedy stále potřeba udržovat povědomí

o problematice, vzdělávat společnost a aktivně bojovat proti tzv. *green-washingu*⁶.

- Vzrostl počet vlád, které přijaly ekoturistické strategie. Ne všechny ovšem byly správně implementovány v souladu s klasickými strategiemi cestovního ruchu a životního prostředí, nebo podpořeny skutečnými činy.
- Celosvětově narůstá počet projektů s cílem založit ekoturistický podnik s cílem zlepšení udržitelného životního prostředí a přispění k ochraně životního prostředí. Mnoho těchto projektů je ale ekonomicky nestabilních a postrádá napojení na odpovídající trh.
- Je zapotřebí silnějšího vedení a strategií, aby bylo dosaženo snížení ekologické stopy vznikající zejména díky užívané dopravě a způsobu ubytování.
- Mnoho zemí založilo národní a regionální ekoturistické asociace. Je třeba zvýšení jejich podpory, aby mohly uspokojivě posilovat koncept ekoturismu a spolupracovat s vládami, neziskovými organizacemi, soukromým sektorem a občany.
- Je třeba přijmout inovativní a sociálně spravedlivé přístupy, které povedou k aktivnímu zapojení domorodých komunit, žen, místních odborníků a dalších relevantních subjektů.
- TIES musí jakožto vedoucí mezinárodní organizace na poli ekoturismu pokračovat v získávání a vývoji praktických a inovativních nástrojů.

(TIES, 2012b)

⁶ Organizace Terrachoice (2012) definuje *green-washing* jako jednání vedoucí ke klamání spotřebitelů ohledně environmentálních praktik firmy nebo environmentálního užítku výrobku či služby.

5 Kyrgyzstán

Tato kapitola bude věnována vybraným prvkům fyzickogeografické a socioekonomické charakteristiky Kyrgyzstánu. Pokud má práce následně pojednávat o problematice cestovního ruchu a ekoturismu na tomto území, je potřeba si uvědomit v jakém prostředí se mají turistické aktivity odehrávat. Důraz bude kladen zejména na charakteristiky, které hrají roli pro rozvoj ekoturismu, ať už se jedná o případné atraktivity podněcující ekoturismus jakými jsou např. fauna, flóra, reliéf, vodstvo, náboženství a kultura či hrozby přírodního ale i politického prostředí, nebo jen charakteristiky dokreslující ráz prostředí potenciální destinace jakým jsou klimatické podmínky, ekonomický výkon země apod.

5.1 Fyzickogeografická charakteristika

5.1.1 Poloha

Kyrgyzstán je vnitrozemský stát ležící v regionu Střední Asie o rozloze 199 900 km² (Liščák, 2009). Nachází se přibližně mezi 39° a 43° severní šířky a 69° a 80° východní délky. Sousedí na severu s Kazachstánem, na východě s Čínou, na jihozápadě s Tádžikistánem a západě s Uzbekistánem. Kyrgyzstán má na území Uzbekistánu jednu exklávu a na jihozápadě jeho území se také nachází řada uzbeckých a tádžických enkláv⁷ (Kokaisl et al., 2008).

Obr. 2: Poloha Kyrgyzstánu

(Zdroj: CIA, 2012)

⁷ největšími uzbeckými enklávami jsou Soch a Šachimardan a Voruch je největší enklávou tádžickou. Existuje však ještě celá řada menších méně známých enkláv těchto dvou států.

5.1.2 Povrch

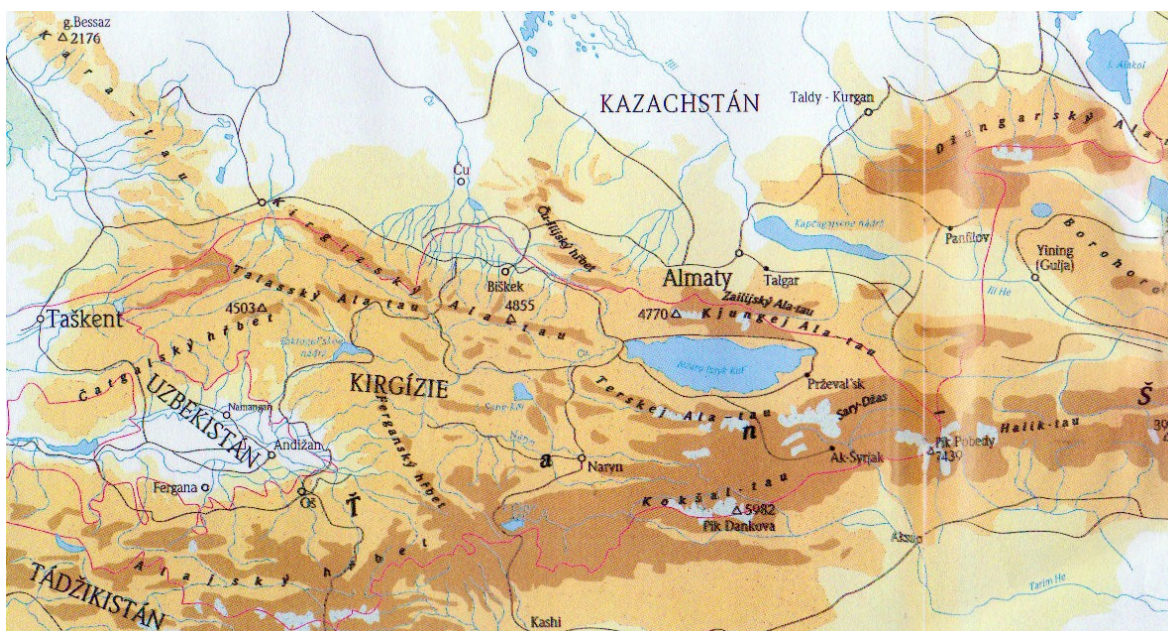
Kyrgyzstán je hornatá země, 94 % jejího povrchu se nachází nad výškou 1000 m n.m. a průměrná nadmořská výška dosahuje 2 750 m n. m. (CIA, 2012) Nejvyšším bodem Kyrgyzstánu je s výškou 7 439 m n. m. Džengiř Čokusu, rusky též Pik Pobedy (Liščák, 2009). Země je obklopena vrcholky pohoří Ťan-šan, jehož paralelní horské hřbety přerušují hluboká údolí a pánve, na jihu zasahují hřbety Pamíro-Alaje. Vysoké horské štíty, krásná údolí a rozsáhlé planiny jsou jedním z hlavních rysů a zároveň lákadel přijíždějících turistů.

Ťan-šanská pohoří se začala formovat na počátku prvohor během kaledonského vrásnění, kdy bylo vyzdviženo dřívější mořské dno a usazeniny. V mladších prvohorách zasáhly mohutné horotvorné procesy hercynského vrásnění. Vzniklé štíty pak byly vlivem vnějších geologických sil zarovnávány, obrušovány a údolí se vyplňovala usazeninami. Ve třetihorách byla oblast zasažena alpským vrásněním, které podél zlomů vyzdvihlo masívy do značných výší. Ve čtvrtohorách byl povrch modelován dvěma velkými zaledněními. Pohybem ledovců byly vyhloubeny široké kary a vznikly rozsáhlé morény. Následně pak po oteplení vznikla četná horská jezera (obr. 3). Významným prvkem modelujícím povrch byla i erozní činnost řek. Touto činností vznikl např. hluboký kaňon řeky Naryn. (Šlégl, 2001)

Obr. 3: *Horské jezero Ala Kol (3800m n. m.) a ledovec, Terskej Ala-tau*
(Zdroj: archiv autorky, 15.7.2011)

Pohoří jsou dnes charakteristická ostrými štíty a mají hlavně ve střední části divoký a syrový charakter. Horské hřbety se přes Kyrgyzstán táhnou západo-východním směrem. Od horského uzlu Chan Tengri, druhého nejvyššího vrcholu Kyrgyzstánu, na východě země, vybíhají na západ tři oblouky pohoří. Kolem severního břehu Issyk Kulu se táhne Kjungej Ala-tau a dále pokračuje Kyrgyzský Ala-tau a Talasský Ala-tau. Střední oblouk na jih od Issyk Kulu je tvořen dvěma hřbety. Severnější hřbet tvoří např. Terskej Ala-tau, Džetym-tau, jižní hřbet tvoří Sary-Džas, Kokšal-tau aj. Severní i jižní hřbet se dále na západě spojují s Ferganským hřbetem. Na jihozápadě se rozkládají dva hřbety Alajského pohoří – Alajský a Zaalajský. (Očovský, 1977) Hlavní horská pásma Kyrgyzstánu si lze prohlédnout na obr. 4. Nížinné oblasti se vyskytují na severu podél řek Ču a Talas a na jihozápadě, kam zasahuje úrodná Ferganská kotlina.

Obr. 4: Pohoří na území Kyrgyzstánu
(Zdroj: Šlégl, 2001, s. 104)

5.1.3 Přírodní rizika

Přírodní podmínky Kyrgyzstánu a zejména pak jeho vysokohorský reliéf a poloha na seismicky aktivních zónách má za následek přítomnost některých přírodních rizik. Patří mezi ně zejména sesuvy, bahnotoky, záplavy, průvaly vysokohorských jezer a zemětřesení. Je důležité, aby si turisté byli těchto i dalších lokálních

nebezpečí vědomi, učinili patřičná opatření a v případě potřeby vyhledali služby zkušených místních průvodců.

Území Kyrgyzstánu je seismicky aktivní, a proto zde dochází k častým zemětřesením. Největší riziko výskytu zemětřesení je v pásmu Kjungej Ala-tau a Kyrgyzského Ala-tau a podél talasko-ferganského zlomu, který se táhne napříč celým Kyrgyzstánem. Mezi nejohroženější oblasti patří okolí Biškeku, oblast jezera Issyk Kul a některé oblasti Ferganské kotliny, tedy regiony s vysokou hustotou obyvatelstva. (Geomin, 2012) Jedno z posledních zemětřesení o síle 4,3 stupně Richterovy škály se odehrálo 4. dubna 2012. (USGS, 2012)

Sesuvy půdy hrozí zejména v níže položených oblastech Džalalabadské a Ošské oblasti. Každým rokem způsobují značné ekonomické škody i oběti na životech. Velkým dílem přispívá k ohrožení i lidská činnost. Lidskými zásahy může dojít k narušení stability svahů a velkým hazardem je především těžební činnost v rizikových oblastech. Případné sesuvy mohou zničit odkaliště a haldy a kontaminovat okolní oblasti. (Geomin, 2012)

Časté nebezpečí ve vysokohorských oblastech představují i bahenní laviny, sely, v alpských oblastech známé jako mury, které se pohybují po silných deštích údolními řek. Sely mohou uvolnit ledovcové morény či způsobit svahové sesuvy. (Šlégl, 2001) Ohrožení znamenají sely zejména pro údolí využívaná k rekreačním účelům. Jednou z takových oblastí je i národní park Ala Arča nedaleko hlavního města. (Geomin, 2012)

V neposlední řadě jsou některé oblasti ohrožovány také záplavami. Nejčastěji zaplavovanými oblastmi jsou okolí řeky Ču, střední tok řeky Naryn, údolí řeky Talas a severní a východní nížiny v okolí jezera Issyk Kul. (Geomin, 2012)

5.1.4 Klima

Klima Kyrgyzstánu je možné obecně charakterizovat jako výrazně kontinentální s chladnými zimami a horkými léty. Výše zmíněná výšková členitost Kyrgyzstánu však do značné míry ovlivňuje i jeho podnebí a dává tak vzniknout řadě regionálních klimatických oblastí. Specifické klima je i v okolí nezamrzajícího jezera Issyk Kul. (Očovský, 1977)

Nejvíce srážek spadne během podzimu, zimy a jara. Léta bývají suchá. Méně srážek spadne v nižších polohách, které mají klima nejbližší kontinentálnímu typu, jsou zde značné teplotní rozdíly mezi létem a zimou. Čím vyšší nadmořská výška, tím logicky nižší průměrná teplota, zvyšuje se i množství srážek a teplotní amplitudy během dne i ročních období jsou menší. (NSKKR, 2011a) Díky směru vlhkých vzdušných proudů spadne velké množství srážek na západních, jihozápadních a severozápadních svazích hor. Mezi nejsušší oblasti patří Čujská a Talaská nížina, západní břeh jezera Issyk Kul a jižní části Ferganské kotliny. (Kokaisl, Pargač, 2006)

Z výše uvedeného vyplývá, že průměrné lednové a červnové teploty se v regionech značně liší. Průměrná lednová teplota ve Ferganské kotlině je $-1,5^{\circ}\text{C}$, v údolích řek Talas a Ču -6°C až -8°C , v kotlině jezera Issyk Kul -4°C zatímco ve výše položených údolích a plošinách průměrné lednové teploty dosahují -15°C až -27°C , v nejvyšších částech pohoří jsou teploty ještě nižší. Červnová průměrná teplota dosahuje ve Ferganské kotlině $26,5^{\circ}\text{C}$, v údolích řek Talas a Ču $21,3^{\circ}\text{C}$ až 20°C u Issyk Kulu $17,5^{\circ}\text{C}$, ve výše položených místech 9 až 13°C . (Očovský, 1977)

5.1.5 Fauna a flóra

Typickou aktivitou ekoturistů bývá pozorování volně žijících zvířat a planě rostoucích rostlin. Kyrgyzstán je druhově značně bohatý. Nachází se zde 2 % zástupců světové flóry a 3 % světové fauny, celkem přes 50000 živočišných druhů. (GAOOSLCH, 2010a) Díky rozmanitým krajinným typům, značným výškovým rozdílům a izolovanosti některých oblastí okolními horskými hřbety zde vzniklo množství mikroklimat.

Bylo zde identifikováno na 4000 rostlinných druhů. (SSEAS, 2000) 125 z nich jsou druhy endemické a 300 jich je považováno za ohrožené. Nejnižší položené části pokrývá polopouštní a stepní rostlinstvo, v údolích a na plošinách převažují travnaté stepní porosty, které slouží jako pastviny pro dobytek. Ve středním horském pásmu se rozprostírají pestré řanšanské lesy a alpské louky a křoviny, v nejvyšších nadmořských výškách alpské louky, případně pak horská tundra. Na níže položených a lépe zavlažovaných svazích se vyskytují porosty vlašského ořechu a javora klenu, zatímco ve výškách nad 1700 m n. m. dominují řanšanské

smrky a jedle. (Očovský, 1977) Kyrgyzské lesy vlašského ořechu na jihu území rostou ve výškách 1 000 až 2 200 m n. m. a zaujímají plochu přes 6 000 000 ha, což z nich dělá nejrozsáhlejší lesy vlašských ořechů na světě. Dále se vyskytují jalovce, břízy, topoly, ovocné stromy, v blízkosti řek rostou rakytníky, dřišťály, vrby, šípkové růže, na svazích hor vlčí mák a tulipány, na horských loukách ve výškách nad 3000 m n.m. plesnivec alpský, pampeliška, hvězdnice alpská, prvosenka. Známým místem pro záplavu vlčích máků a dalších květin v období května a června je v blízkosti města Karakol Údolí květů (*Tsvetov dolina*). Mezi léčivé byliny patří chvojník, jitrocel, šalvěj, dobromysl. (SSEAS, 2010)

Na území Kyrgyzstánu žije 500 druhů obratlovců, 3 000 druhů hmyzu, 25 druhů plazů, 49 druhů ryb včetně řady endemických druhů žijících v jezeře Issyk Kul, mezi které patří např. osman holý či jelec Schmidtův, žije zde i původní forma kapra obecného sazan. Je možné pozorovat na 335 druhů ptáků, mezi vzácné druhy patří např. čáp bílý, čáp černý, orel skalní, orel stepní, orel mořský, orlosup bradatý, dropové, jeřáb panenský. Na své si ornitologové a další pozorovatelé ptactva přijdou zejména v okolí jezera Issyk Kul. Savci jsou zastoupeni 83 různými druhy. Žije zde např. ovce stepní, medvěd, sněžný leopard, vlk, jezevec, hranostaj, kuna, dikobraz, svišť aj. (SSEAS, 2010)

Za dob Sovětského svazu docházelo v Kyrgyzstánu ke značnému poškozování životního prostředí, svůj podíl sehrál nárůst počtu obyvatel, industrializace, zvyšování počtu stád a další faktory. I když se Kyrgyzstán přihlásil k plnění řady mezinárodních úmluv týkajících se ochrany životního prostředí (CITES, Ramsarská úmluva aj.) a vyvinul vlastní právní rámec k jeho ochraně, založil řadu chráněných území a vznikla řada neziskových organizací, stále dochází k jeho značnému poškozování. Mezi zásadní problémy životního prostředí dnes patří těžařská činnost v oblastech citlivých horských ekosystémů, nadměrná pastva a lov, degradace půdy a její náchylnost větrné a vodní erozi, špatné vodní hospodářství, zasolování půd vlivem špatného zavlažování aj. Velkým problémem je deforestace. Za posledních 50 let zmizelo až 50 % lesního porostu. Největší podíl na tom má jak špatné lesní hospodářství tak nadměrné kácení dřevin obyvateli na otop za hospodářské krize v 90. letech. (King, 2006)

V oblasti životního prostředí byla a je realizována řada projektů. V oblasti ochrany biodiverzity jde např. o Přeshraniční projekt Světové banky (*World Bank*, WB) ochrany biodiverzity Střední Asie se zaměřením na západní Ťan-Šan, ve spolupráci s Německem byla založena Biosférická rezervace Issyk Kul, o které bude blíže pojednávat kapitola o chráněných územích.

5.1.5.1 Červená kniha Kyrgyzstánu

Pojem červená kniha či červený seznam se používá v souvislosti se seznamy ohrožených druhů živočichů a rostlin. V roce 1978 byla vydána první Červená kniha SSSR (Svazu sovětských socialistických republik) a v roce 1985 byla vydána i kyrgyzská regionální verze, Červená kniha Kyrgyzstánu. Tento soupis uváděl, že v Kyrgyzstánu se nachází 13 druhů ohrožených druhů savců, 20 druhů ptáků, 3 druhy plazů, 2 druhy ryb, 5 druhů hmyzu a 65 druhů vyšších rostlin a upozorňoval, že 15 % druhům savců a 10 % druhům rostlin hrozí vyhynutí. Po dlouhé odmlce byla v roce 2005 vydána nová Červená kniha Kyrgyzstánu. Počet ohrožených druhů značně narostl. V roce 2005 bylo na seznamu 6 druhů hub, 89 druhů vyšších rostlin, 18 druhů členovců, 7 druhů ryb, 2 druhy obojživelníků, 8 druhů plazů, 53 druhů ptáků a 26 druhů savců. Kniha byla aktualizována roku 2007, kdy obsahovala 207 druhů vzácných a ohrožených druhů rostlin a živočichů. (GAOOSLCH, 2010) Největší počet druhů, celkem 78, uvedených v kyrgyzské Červené knize lze nalézt v Džalalabadské oblasti, na druhém místě je oblast Issykkulská s 55 druhy. (Achmatov, 2007)

Podle aktuálních údajů Mezinárodního svazu pro ochranu přírody a přírodních zdrojů (*The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources*, IUCN) se na území Kyrgyzstánu nachází přes 30 ohrožených druhů zařazených do tzv. Červené knihy ohrožených druhů IUCN. Patří mezi ně např. sněžný leopard, vydra říční, svišť Menzbierův. (IUCN, 2012a)

5.1.6 Vodstvo

Vodní plochy zaujímají celkem 4,4 % rozlohy Kyrgyzstánu. Na jeho území se nachází 1 923 jezer. (NSKKR, 2011c) Mezi hřbety Kjungej Ala-tau a Terskej Ala-tau se ve výšce 1 600 m n. m. rozlévá největší jezero Kyrgyzstánu Issyk Kul tektonického původu (obr. 5). Zaujímá plochu 6 206 km², na délku má přibližně

250 km a hluboké je 700m. (Šlégl, 2001) Jedná se tak po jezeru Titicaca o druhé největší alpinské jezero na světě. Jeho název v překladu znamená horké jezero, ani v zimním období díky totiž nezamrzá. Do jezera ústí přes 50 řek, žádná z něj ale nevytéká. Jezero má díky potenciálu rekreační oblasti a rybolovu značný ekonomický význam. Dalšími významnými jezery jsou např. Song-Köl na pláních střední části Západního Ťanšanu nebo Čatyr-Köl pod hřebenem At-Baši. (Šlégl, 2001)

Obr. 5: Issyk Kul a vrcholky Terskej Ala-tau
(Zdroj: archiv autorky, 13.8.2011)

Díky charakteru reliéfu je část povrchu území pokryta sněhem a ledem. Nadmořská výška průběhu sněhové čáry se liší dle expozice svahů a je rozdílná také ve východní a západní části Ťanšanu. V průměru se pohybuje od 3 300 do 4 200 m n. m. (Šlégl, 2001) Na území Kyrgyzstánu se nachází řada ledovců, které celkem zaujímají plochu okolo 10 000 km². Ledovec Inylček se svou délkou 70 km patří mezi jeden z největších ledovců na světě. (Šlégl, 2001) Ve spojení s vyhlídkou na jeden z nejvyšších vrcholů Kyrgyzstánu Chan Tengri a návštěvou unikátního jezera Merzbacher⁸ je i přes potřebu vyřízení speciálního povolení do oblasti cesta po Inylčeku jedním z oblíbených treků příznivců horské turistiky.

⁸ jezero hrazené ledovcem, při dosažení jisté hodnoty jezerního tlaku dochází k průvalu

Cenným přírodním bohatstvím jsou horské řeky. Vodní elektrická energie je důležitým vývozním artiklem. Regulace vodních toků je ovšem zdrojem sporů s některými sousedními státy. Většina území Kyrgyzstánu patří do povodí řeky Syrdarji. Nejvodnatější a zároveň nejdelší kyrgyzskou řekou (535 km na území Kyrgyzstánu) a zároveň zdrojnicí řeky Syrdarji je řeka Naryn napájená zejména ledovci Centrálního Ťan-šanu a protékající mezi hřbety Západního Ťan-šanu. (Očovský, 1977) Z Kyrgyzského Ťan-šanu je napájená další významná řeka Ču, ta spolu s řekou Talas odvodňuje severní část republiky. Mezi další významné toky patří na jihozápadě zdrojnice Amudarji řeka Kyzylsu, na jihu a východě např. Aksu či Kokšaal. Největší průtok mají kyrgyzské řeky v létě. (Šlégl, 2001; Očovský, 1977)

5.2 Socioekonomická charakteristika

5.2.1 Historie

Původní Kyrgyzové byli turkofonní národ, který od starověku osídloval údolí kolem středního toku Jeniseje. Řada historických pramenů je ale popisovala jako světlolhasé, se světlou pletí a modrýma očima, tedy spíše evropského typu. Jejich tureckost mohla být pouze lingvistická nebo se jednalo o Indoevropany či turkizované Paleoasijce. Dnešní Kyrgyzové mají díky míšení s Mongoly nejvíce mongolských rysů mezi turkickými populacemi. (Roux, 2007)

V 8. a 9. století bojovali Kyrgyzové spolu s Turky proti Ujgurům. (Kokaisl, Pargač, 2006) Slavným obdobím kyrgyzských dějin je obsazení Mongolska. Kyrgyzové se však nedokázali řádně organizovat a již v roce 924 byli z Mongolska vyhnáni Kitany⁹ a stáhli se zpět do údolí Jeniseje. (Roux, 2007) 13. a 14. století se neslo ve znamení mongolské nadvlády a v 15. století osídlily kyrgyzské rody území dnešního Kyrgyzstánu. Netvořily ovšem jednotný národ, některé se v 16. století dostaly znovu do područí Mongolů, jiné zůstaly nezávislé. V 18. století se zformovala rodová a kmenová struktura, která fungovala v řadě regionů až do 20. století a její prvky se dodnes promítají i do politického dění země. (Kokaisl, Pargač, 2006)

Území Kyrgyzstánu bylo během 18. století součástí Kokandského chanátu, proti

⁹ turecko-mongolský národ

kterému byla uskutečněna řada povstání. Jednotlivé části chanátu byly během 60. a 70. let 19. století postupně připojovány k Rusku. Proti ruské nadvládě opět proběhlo několik povstání a v jejich důsledku klesl počet kyrgyzského obyvatelstva o 30 až 40 % a množství dobytka se snížilo na 30 až 40 % původního počtu. (Kokaisl, Pargač, 2006) Na území přesídlilo velké množství ruských zemědělců a mnoho obyvatel odešlo do Číny, Afghánistánu a Pamíru. Po Velké říjnové socialistické revoluci v roce 1917 existoval Kyrgyzstán v letech 1918–1924 jako součást Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky (ASSR). Následně pak spadl v roce 1924 pod Kara-kirgizskou a v letech 1925–1926 pod Kirgizskou autonomní oblast Ruské federace. Z autonomní oblasti se stala v roce 1926 ASSR a pod názvem Kirgizská ASSR fungovala až do roku 1936, kdy došlo k transformaci kyrgyzského území na svazovou republiku (SSR). (Skokan, 2006) Za SSSR prošel Kyrgyzstán mnoha zásadními změnami, byly narušeny tradiční struktury, došlo k industrializaci, kolektivizaci, rozvoji infrastruktury, vědy a kultury, ale také politickým represím, prohloubení chudoby na venkově a dalším jevům vesměs společným všem sovětským republikám. (Kokaisl, Pargač, 2006)

Kirgizská SSR roku 1991 vyhlásila nezávislost pod názvem Republika Kyrgyzstán a hlavní město bylo následně přejmenováno z Frunze na Biškek. (Skokan, 2006) Je třeba poznamenat, že podstatným rysem kyrgyzské politiky od získání nezávislosti prozatím vždy byla důležitost rodově-klanové příslušnosti. Prvním prezidentem se stal Askar Akajev „ze severu“, vědec a intelektuál hlásající obrodu kyrgyzské identity a demokracii. Nadšení mezinárodních organizací z demokratického vývoje v Kyrgyzstánu ale během druhé poloviny 90. let začalo opadat. Roku 1996 byla schválena ústava posilující pravomoci prezidenta na úkor parlamentu. Volby v roce 2000 byly označeny za nedemokratické, Akajev a vládnoucí struktury byly obviňovány z korupce, cenzury a mafiánských aktivit a organizace *Human Rights Watch* mluvila o konci ostrova demokracie ve Střední Asii. V roce 2002 byla násilně potlačena demonstrace v Džalalabádské oblasti. Nedemokratický průběh voleb v roce 2005 vyvolal nepokoje a protesty občanů nejprve v Oši a Džalalabádu a následně i Biškeku a vedl k útěku Akajeva ze země. Po tzv. Tulipánové revoluci nastoupil do čela Kyrgyzstánu prezident Kurmanbek Bakijev. Ani ten nesplnil

očekávání. Změna ústavy a s ní i postavení prezidenta byla vynucena dalšími protesty v roce 2006, přetrvávala korupce, chudoba, rozdělení území na sever a jih. Nespokojenost obyvatel vlivem těchto a dalších skutečností a událostí vyvrcholila na jaře roku 2010 mohutnými demonstracemi v Biškeku a Talasu, v létě propukly etnické nepokoje na jihu země. Po ročním období dočasné vlády Rozy Otunbajevy byl na podzim 2011 zvolen Almazbek Atambajev. (Kokaisl, Pargač, 2006; CIA, 2012) Podle CIA (2012) jsou největšími hrozbami v politickém vývoji Kyrgyzstánu budoucí směr demokratizace, korupce, mezietské vztahy a terorismus. Kyrgyzstán je často považován za nejdemokratičtější zemi Střední Asie, násilné nepokoje a další negativní politické události se však jako i v jiných zemích světa výrazně promítají do turistické návštěvnosti, jak bude blíže demonstrováno v kapitole o vývoji cestovního ruchu v Kyrgyzstánu.

5.2.2 Obyvatelstvo

V roce 2010 měl Kyrgyzstán přibližně 5 477 600 obyvatel (NSKKR, 2012a). To při uvedené rozloze 199 900 km² znamená, že hustota obyvatelstva je 27,4 obyv./km². Ze základních demografických údajů je vypovídající např. střední délka života, která je v Kyrgyzstánu 66,7 let. (ESCAP, 2012) Přirozený přírůstek obyvatelstva v roce 2010 byl 1,1 %. (UNDP, 2011) Údaje z roku 2009 udávají, že 99,2 % Kyrgyzů je gramotných. (NSKKR, 2011b)

Dominantní etnickou skupinou jsou Kyrgyzové, kteří podle dat Kyrgyzského statistického úřadu z roku 2011 představují zhruba 71,7 % populace. Významnou skupinu tvoří i Uzbekové (14,4 %), Rusové (7,2 %) a Dunganové (1,1 %). V menší míře jsou zastoupeny i skupiny Ukrajinců, Ujgurů, Tatarů, Němců, Kazachů, Ázerbajdžánců, Tádžiků, Krymských Tatarů a dalších. (NSKKR, 2012b) Oficiálními jazyky jsou kyrgyzština a ruština.

Kyrgyzstán je ze všech bývalých republik SSSR nejméně urbanizovaným státem. (Hudson, 2006) Anomálií oproti globálním trendům je fakt, že počty venkovského obyvatelstva rostou rychleji než obyvatelstva ve městech. Dnes žije ve městech zhruba 34 % obyvatel, 66 % žije na venkově. (NSKKR, 2011a)

V žebříčku zemí podle Indexu lidského rozvoje (*Human Development Index*, HDI) zaujímal Kyrgyzstán v roce 2011 126. pozici s hodnotou HDI 0,615 (UNDP, 2011).

Kyrgyzstán má vlastní hranici chudoby, která se upravuje každý rok. Pro rok 2009 činila 19 417 somů ročně (zhruba 8 400 Kč ročně) a nedosáhlo na ni 31,7 % obyvatel. Stanovuje se i hranice extrémní chudoby. Ta ve stejném období činila 11 839 somů za rok, v extrémní chudobě žije 3,1 % obyvatel. (NSKKR, 2011a)

Významným jevem je migrace za prací. Podle Mezinárodní organizace práce (Musabaeva, 2009) migrují především lidé ve věku 20 až 35 let. 80 % Kyrgyzů v tomto věkovém rozmezí podle jejich údajů pracovalo či pracuje v zahraničí. Podstatným fenoménem se tak pro Kyrgyzstán stávají remittance.

5.2.3 Náboženství

V minulosti měla na území Kyrgyzstánu vliv řada náboženství. Patří mezi ně např. zoroastrismus, různé pohanské kultury, své stopy v podobě některých památek zanechal buddhismus a nestoriánství, přistěhovalci z jižní Sibíře praktikovali šamanismus, který se dodnes projevuje v uctívání národního hrdiny Manase, má své projevy v lidové slovesnosti, tradicích a ovlivňuje praktikování dnešních náboženství. (Kokaisl, Pargač, 2006)

Dnes se podle oficiálních údajů hlásí 75 % obyvatel Kyrgyzstánu k sunnitskému islámu, 20 % k pravoslavné církvi a 5 % k ostatním náboženstvím. (CIA, 2012) Islám se poprvé na území objevil v 8. století a státním náboženstvím se stal poprvé ve století 14. za nadvlády Mongolů. Obyvatelstvo zůstávalo ale většinou věrné animismu a šamanismu. Mnozí Kyrgyzové ještě v 19. století neznali muslimská dogmata ani obřady. Islám měl vždy větší vliv na jihu země, kde je vyšší zastoupení Uzbeků a Tádžiků. Ještě roku 1876 nestála v severních oblastech Kyrgyzstánu ani jedna mešita, zatímco na jihu roku 1900 bylo mešit 154. (Urmanov, 2001; in Kokaisl, Pargač, 2006) Za dob SSSR docházelo k potlačování náboženství, náboženští představitelé byly stíháni, byla zakázána výuka náboženství, z arabské abecedy došlo k přechodu na azbuku. Po rozpadu SSSR se začalo obyvatelstvo vracet k islámu a bylo to právě náboženství, které mělo pro Kyrgyzy zásadní význam pro získání národní identity. Přesto islám pro řadu Kyrgyzů představuje spíše kulturní tradici a morální zásady než náboženské vyznání¹⁰. Stát zůstal

¹⁰ Často není dodržována celá řada základních pravidel. Kromě jižních oblastí je návštěvnost mešit nízká, většina Kyrgyzů konzumuje vepřové maso i alkohol, apod. Mezi nejrozšířenější projevy religiozity patří provádění omenu, tedy poděkování Bohu za nový den, jídlo, zároveň je omen i způsob prosby k Bohu. (Kokaisl, Pargač, 2006)

sekulární, ale začínají se objevovat vlivy některých radikálních islámských skupin, zejména na jihu. (Kokaisl, Pargač, 2006) Hlavně na severu země má velký význam pravoslavná církev, stojí zde okolo 40 ortodoxních kostelů. Vliv na její rozšíření měl hlavně odchod řady Rusů mezi lety 1989-1999. (NSKKR, 2000)

*Obr. 6 Dunganská mešita v Karakolu, mešita v Naryně, pravoslavný kostel v Karakolu
(Zdroj: archiv autorky, 24.7. a 7.8. 2011)*

5.2.4 Státní zřízení

Kyrgyzstán je parlamentní republikou v čele s prezidentem Almazbekem Atambajevem a s mocí rozdělenou na výkonnou, zákonodárnou a soudní. Jak lze vidět na obr. 7, Kyrgyzstán je rozdělen do 7 oblastí: Batkenské, Čujské, Narynské, Ošské, Talaské, Isykkulské, Džalalabadské a oblast hlavního města Biškeku. (Liščák, 2009)

5.2.5 Hospodářství

Kyrgyzstán se podle klasifikace WB řadí mezi země s nízkým příjmem. (WB, 2012) V roce 2009 byl HDP na osobu 2283 USD. Po získání nezávislosti klesl mezi roky 1991 a 1995 HDP o 45 %. Země přecházela na tržní hospodářství, prováděla se privatizace, zkrachovaly celé sovětské závody, měnil se systém kolektivního zemědělství, byla velká nezaměstnanost. K pozitivnímu vývoji podle ukazatelů HDP pak začalo docházet po roce 1996. Od rozpadu SSSR došlo také k výrazné změně struktury HDP. Z původních 27,5 % v roce 1991 klesl podíl průmyslové produkce na HDP na 19,4 %, zemědělství z 35,3 % na 18,5 % a narostl význam sektoru služeb. Obchod vzrostl z 4,2 % na 16,1 %, doprava a komunikace z 4,7 % na 9,1 %. (NSKKR, 2011a) Výkon hospodářství byl později negativně ovlivněn

událostmi roku 2010, kdy došlo ke svržení prezidenta Bakijeva a následným etnickým konfliktům. V současné době se země za účelem zvýšení hospodářského růstu soustředí na boj s korupcí, restrukturalizaci průmyslu, rekonstrukci infrastruktury, lákání zahraničních investic a rozvojové spolupráce. (CIA, 2012)

Obr. 7: Administrativní dělení Kyrgyzstánu

(Zdroj: Nations Online, 2011)

Dominantním sektorem je stále zemědělství. V roce 2008 pracovalo v tomto odvětví 34 % obyvatel, zatímco v oblasti průmyslu 20,6 % a službách 45,3 %. (ESCAP, 2012) V zemědělství od roku 1991 došlo k výraznému nárůstu významu rolnického hospodářství. (NSKKR, 2011a) Pěstuje se zejména tabák a bavlna, které jsou také hlavními zemědělskými exportními artikly. Významným produktem je vlna a maso. (CIA, 2012) V oblastech s příznivými teplotami se dále pěstují rajčata, papriky, brambory, obilí, ve vyšších nadmořských výškách ječmen, brambory, česnek, cibule. (Kokaisl et al., 2008; NSKKR, 2011a)

Významným pilířem kyrgyzské ekonomiky je export zlata, které se těží převážně

v dole Kumtor. Kyrgyzstán vyváží také rtuť, uran, zemní plyn a elektrickou energii z vodních elektráren. (CIA, 2012)

Kyrgyzstán byl první zemí SNS (Společenství nezávislých států), která vstoupila do Světové obchodní organizace. (CIA, 2012) Hlavními obchodními partnery Kyrgyzstánu je dnes Švýcarsko (hlavním obchodním artiklem je zlato), Spojené arabské emiráty, Rusko a Kazachstán. Kyrgyzstán vyváží zejména drahé kovy (38,1 %), anorganické chemické látky (9,2 %), oděvy (7,2 %), zeleninu a ovoce (5,8 %), mléko a mléčné produkty (2 %). (NSKKR, 2011a) Export činil v roce 2010 1759,8 milionů USD. Obchodní bilance byla negativní, import činil 3 222,8 milionů USD. (ESCAP, 2012)

Co se týče pro cestovní ruch tolik důležité dopravní infrastruktury, na území Kyrgyzstánu je celkem 34000 km silnic, 7228km z nich má zpevněný povrch. (MTK, 2011). Železniční doprava není významná, funguje pouhých 470 km železnic. Je zbudováno celkem 28 letišť. (CIA, 2012) Mezinárodní letiště se nachází v Oši a v hlavním městě Biškeku.

6 Ekoturismus v Kyrgyzstánu

Tato kapitola je věnována spojení pojmu ekoturismu s územím Kyrgyzstánu. Nejprve se věnuje rozvoji cestovního ruchu v oblasti a charakteru současného cestovního ruchu. Současný rozvoj ekoturismu v Kyrgyzstánu do značné míry souvisí s prvky přírodního a kulturního prostředí. V rámci fyzickogeografické charakteristiky již byly identifikovány některé přírodní atraktivity, kterými Kyrgyzstán oplývá. V rámci této kapitoly je blíže analyzován přírodní potenciál Kyrgyzstánu, který skrývá síť chráněných území a dále je analyzován další důležitý aspekt ekoturismu a to kulturní potenciál. Současnou nabídku a charakter ekoturismu popisuje závěrečný úsek o vybraných subjektech zabývajících se ekoturismem v Kyrgyzstánu.

6.1 Vývoj cestovního ruchu a současný stav cestovního ruchu v Kyrgyzstánu

Jak kapitola 6 dále podrobněji identifikuje, Kyrgyzstán má v oblasti cestovního ruchu turistům jistě co nabídnout. Jeho největšími lákadly jsou krásné přírodní scenérie, bohaté kulturní dědictví, zajímavé tradice a zvyky, pohostinnost Kyrgyzů a jejich tradiční kuchyně a mnoho dalšího.

První známky rozvoje turismu v Kyrgyzstánu lze spojit s obdobím před 2. světovou válkou, kdy došlo k prudkému rozvoji infrastruktury, vzniku nových nemocnic, škol a budování silniční a železniční sítě. Roku 1935 byla zbudována trať z Frunze k Issyk Kulu, od roku 1936 vedla silnice z Frunze do Džalalabádu. (Kokaisl, Pargač, 2006)

V dobách Sovětského svazu byl Kyrgyzstán oblíbenou destinací turistů zejména díky jezeru Issyk Kul a v jeho blízkosti se nacházejícím sanatoriím a rekreačním zařízením. Je nutné poznamenat, že z hlediska typu cestovního ruchu existuje značný rozdíl mezi severním a jižním břehem Issyk Kulu. Zatímco severní břeh je vybaven ubytovacími zařízeními, nabízí řadu stravovacích a zábavních zařízení a plážové aktivity, jižní břeh je méně rozvinutý, méně obydlený a láká tudíž spíše

turisty se zájmem o jiný druh rekreace zaměřený na přírodu. (Musaeva, 2011) Podle názoru autorky jsou malé a střední podniky na jižním břehu svou nabídkou zacíleny především na zahraniční turisty přijíždějící i z území mimo SNS a nabízejí vyžití pro zájemce o dobrodružný turismus, horský turismus, ekoturismus nebo *community based* turismus.

V 80. letech se cestovní ruch zaměřoval hlavně na břeh severní, do resortů zde vystavěných přijíždělo okolo 350 000 návštěvníků ze Sovětského svazu ročně. Issyk Kul se stal oblíbenou destinací vysokých politických činitelů komunistické strany SSSR, své letní sídlo zde má i kyrgyzský prezident. Oblíbeným cílem zůstalo jezero pro návštěvníky SNS i po roce 1991. Dle odhadů přijíždí 80 až 90 % návštěvníků na severní břeh z Ruska a Kazachstánu, zbývající turisté jsou převážně z Uzbekistánu a Kyrgyzstánu. Mnoho zařízení na severním břehu připadlo po privatizaci v 90. letech do rukou zahraničních investorů převážně ze států SNS, např. hotely Karaganda, Hotel Kazachstán a Royal Beach patřící mezi největší hotely v oblasti jsou kazašskými podniky. (Palmerová, 2009)

Značný význam pro oblast měla sanatoria a další zařízení zaměřená na ozdravné pobyty. I dnes lze najít sanatoria téměř výhradně v Issykkulské oblasti. V roce 2010 fungovalo v Kyrgyzstánu celkem 430 rekreačních turistických zařízení, z toho 161 sanatorií, lázní a podobně specializovaných zařízení. Vývoj jejich počtu a návštěvnosti od rozpadu SSSR lze sledovat v tabulce 1. (NSKKR, 2011a) Z údajů v tabulce 1 je jasně patrný úpadek tohoto odvětví po získání samostatnosti v roce 1991, klesl jak počet provozovaných zařízení tak velmi výrazně i počet návštěvníků. I přes zlepšení po roce 2000 se počty návštěvníků mířících za tímto typem rekreace již nedostaly na původní úroveň.

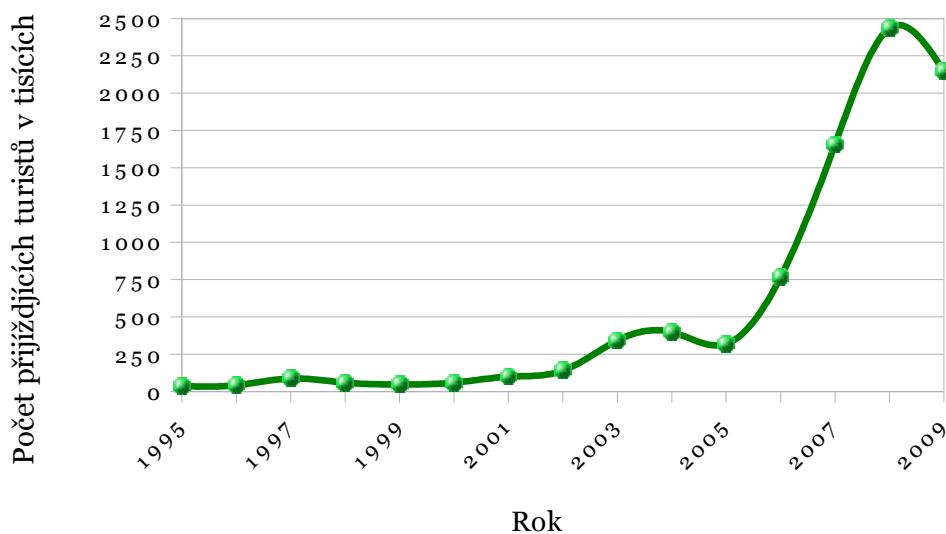
	1991	1995	2000	2005	2010
Počet zařízení	83	57	53	82	105
Počet návštěvníků	193500	43700	67800	107100	95700

Tabulka 1: Vývoj počtu ozdravných zařízení (sanatorií, lázní, specializovaných penzionů apod.) a jejich návštěvníků

(Zdroj: NSKKR, 2011a)

Typickým rysem cestovního ruchu v oblasti Issyk Kulu je jeho výrazná sezónnost. Palmerová (2009) deklaruje sezónnost na obsazení hotelu Karaganda na severním břehu. Zatímco v červenci a srpnu je obsazenost 100%, v červnu a září je využita zhruba polovina ubytovací kapacity a po zbytek roku je využití velmi nízké, spojené hlavně s konáním politických a obchodních konferencí.

Z níže uvedených grafů 3 a 4 je jasně patrné, že význam cestovního ruchu v Kyrgyzstánu roste. Přesné statistické údaje týkající se počtu příjezdějících turistů i významu cestovního ruchu z hlediska jeho podílu na HDP a dalších relevantních ukazatelů se podle použitého zdroje značně liší. Např. kyrgyzský Národní statistický výbor (NSKKR, 2011a) uvádí pro rok 2010 podíl cestovního ruchu na HDP ve výši 3,8 %, zatímco Ekonomická a sociální komise pro Asii a Tichomoří (*United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, ESCAP*) (ESCAP, 2012) pracuje s číslem 6,2 %. Výrazně nižší čísla udává Národní statistický výbor v porovnání s ESCAP i ohledně počtu příjezdějících turistů.

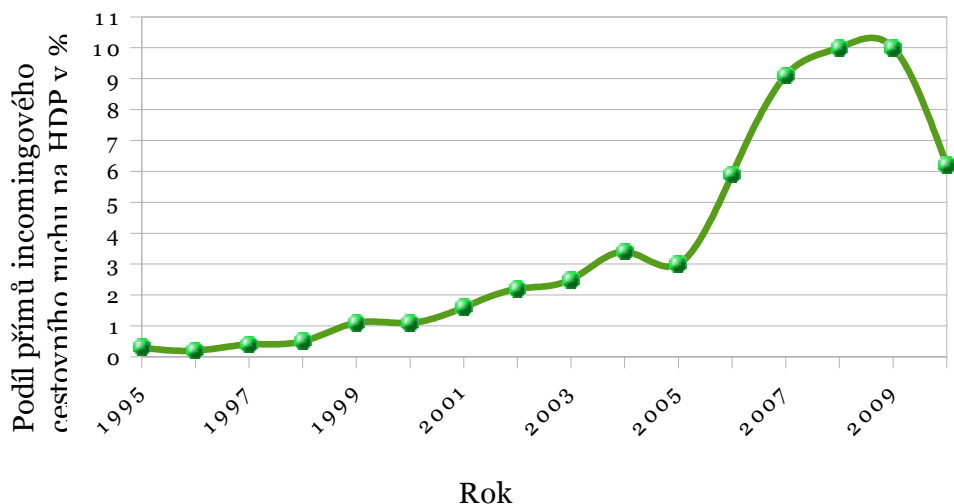

Graf 3: Počet příjezdějících turistů v letech 1995–2009

(Zdroj: vytvořeno na základě dat získaných z ESCAP, 2012)

Nicméně trend je jasně patrný z údajů obou zdrojů. Sektor cestovního ruchu začal nabývat na významu zhruba od přelomu tisíciletí. Rostoucí trend jak v počtu turistů tak ve významu cestovního ruchu v kyrgyzské ekonomice byl narušen politickými událostmi v letech 2005 a 2010, které od návštěvy Kyrgyzstánu odradily značné množství turistů. Příjmy z cestovního ruchu z příjezdějících zahraničních turistů poklesly v roce 2010 oproti roku 2009 zhruba o 30 %, příliv

zahraničních investic do cestovního ruchu poklesl zhruba o 22 % (NSKKR, 2011c). K prudkému nárůstu příjezdů zahraničních turistů i podílu cestovního ruchu na HDP došlo podle údajů ESCAP po roce 2005.

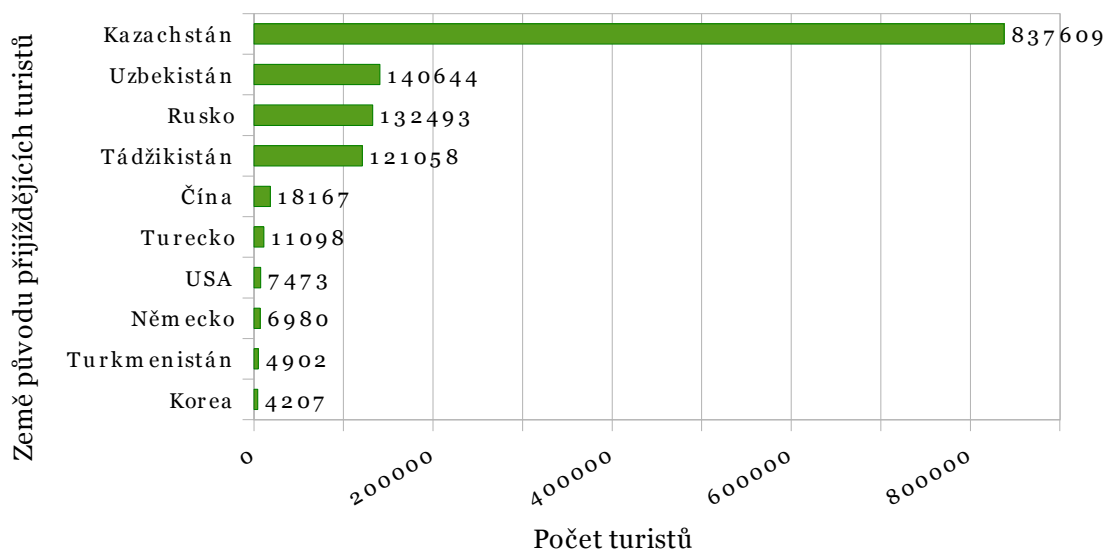
Graf 4: Podíl příjmů inomingového cestovního ruchu¹¹ na HDP v letech 1995-2010

(Zdroj: vytvořeno na základě dat získaných z ESCAP, 2012)

K prvnímu lednu 2011 bylo registrováno 53 000 subjektů (z toho 82 % individuálních podnikatelů) provozujících ekonomické aktivity napojené na oblast cestovního ruchu prostřednictvím produkce a prodeje turistických produktů a poskytováním průvodcovských služeb apod. (jedná se o restaurace, bary, turistická rekreační a zábavní zařízení, dopravní podniky,...) (NSKKR, 2011a) V Kyrgyzstánu se mělo nacházet jen 157 hotelů. Ročně mělo být vysokoškolsky vzděláno 252 odborníků v sociálně-kulturních službách. Národní statistický výbor disponuje celou řadou dalších statistik charakterizujících odvětví cestovního ruchu v Kyrgyzstánu, nicméně je zde opět otázka jejich přesnosti a spolehlivosti. Uvádí totiž např., že v cestovních kancelářích pracovalo v roce 2010 1 009 lidí, zatímco počet registrovaných cestovních kanceláří měl dosáhnout ve stejném roce 2 687 subjektů, což je jasný nesoulad. (NSKKR, 2011c) Pro grafické znázornění vývoje počtu říjíždějících turistů v grafech 3 a 4 byly tedy upřednostněny údaje ESCAP. Graf 5 znázorňuje rozdělení turistů dle země původu opět podle Národního

¹¹ inomingový cestovní ruch neboli aktivní cestovní ruch je spojený s příjezdy turistů na území daného státu, v tomto případě Kyrgyzstánu

statistického výboru. Jak bylo uvedeno výše, v oblasti Issyk Kulu převažují turisté z Kazachstánu a Ruska. Jak je vidět z grafu 5, kazašští a ruští turisté dominují i statistikám pro celý Kyrgyzstán, výrazný podíl mají také návštěvníci z Uzbekistánu a Tádžikistánu. Značná část zahraničních turistů navštěvujících Kyrgyzstán tedy přijíždí ze sousedních zemí.

Graf 5: Top 10 zemí podle počtu přijíždějících turistů do Kyrgyzstánu v roce 2010

(Zdroj: upraveno podle NSKRR, 2011c)

Cestovní ruch je považován za jedno z nejslibnějších odvětví pro rozvoj Kyrgyzstánu a jeho rozvoj byl a je součástí také rozvojových strategií identifikovaných ve Strategiích snižování chudoby (*Poverty Reduction Strategy Papers*, PRSP). PRSP z roku 2002 identifikovaly jako hlavní překážku rozvoje cestovního ruchu špatnou úroveň služeb a turistické infrastruktury, špatnou přístupnost země kvůli hornatému terénu, zbytečnou byrokracií a překážky pro cestovní kanceláře a nedostatečnou informovanost potenciálních zahraničních turistů o možnostech turistiky v Kyrgyzstánu. (IMF, 2002) Thompsonová a Fosterová (2003) za klíčové nedostatky označily zejména úroveň služeb a ubytovacích zařízení a možnosti dopravy jak do Kyrgyzstánu tak na jeho území. Za cíl v oblasti cestovního ruchu PRSP vytyčily rozvinutí turismu šetrného k životnímu prostředí, sociálně orientovaného, výnosného, konkurenceschopného a vytvářejícího nová pracovní místa. Důraz měl být kladen na rozvoj obchodního cestovního ruchu, ekologického turismu, turismu zaměřeného na historická místa

Hedvábné stezky, horský dobrodružný turismus a horolezectví, rekreační aktivity v resortech a turismus zaměřený na náročné zákazníky z vyšších vrstev. (IMF, 2002) Nicméně dle výzkumu Palmerové (2006) se pozornost soustředila jen na rozvoj turismu se zaměřením na rekreaci v oblasti Issyk Kulu se zaměřením na návštěvníky ze SNS, dobrodružný turismus se zaměřením na zahraniční turisty mimo SNS, turismus zaměřený na historická místa Hedvábné stezky a obchodní turismus. Ve Střednědobém rozvojovém programu na období 2012 až 2014 byly k dříve identifikovaným problémům přidány bezpečnost a složité vízové procedury. Rozvoji turismu je zde věnována značná pozornost, je v plánu dále rozvíjet rekreační možnosti a infrastrukturu v okolí Issyk Kulu za pomoci zahraničních investorů, pokračovat v rekonstrukci důležitého silničního tahu z Biškeku k průsmyku Torugart na hranicích s Čínou, zlepšovat propagaci země pod heslem „Kyrgyzstán je země nebeských hor“, zavést nový zákon o turismu, který by podpořil rozvoj cestovního ruchu ve všech regionech, aj. (IMF, 2012)

Prezentace, organizace a směřování Kyrgyzstánu na poli rozvoje cestovního ruchu pod záštitou oficiální agentury (podobné např. českému Czech Tourismu) bylo od získání nezávislosti chaotické. Kyrgyzská státní agentura turismu a sportu (*Kyrgyz State Agency of Tourism and Sports, KSATS*) se přetransformovala na Státní výbor turismu a sportu Kyrgyzské republiky. Palmerová (2006) uvádí, že vůdčí role agentury a následně komise byla nedostatečná, existují však snahy regulovat fungování cestovních kanceláří, které jsou danými subjekty vnímány silně negativně z důvodu nedůvěry k vládním regulacím kvůli korupčním praktikám. Za účelem zlepšení vzájemné spolupráce založily některé subjekty následující asociace: Kyrgyzskou asociaci cestovních kanceláří (*Kyrgyz Association of Tour Operators, KATO*), Kyrgyzskou asociaci služeb cestovních kanceláří (*Kyrgyz Association of Tourism Operator Services, KATOS*) a Asociaci cestovních kanceláří Hedvábné stezky (*Great Silk Road Tour Operators Association*). V současné době by měla fungovat Destinační marketingová asociace založená ve spolupráci se švýcarskou rozvojovou organizací Helvetas¹². Asociace se má zabývat prezentací Kyrgyzstánu a realizovat spolupráci mezi státním a

12 v roce 2011 došlo ke spojení orgnizace Helvetas a Intercooperation veí švýcarskou rozvojovou organizaci HELVETAS Swiss Intercooperation

soukromým sektorem. (Palmerová, 2006) V oblasti turismu zasahuje i celá řada dalších mezinárodních rozvojových subjektů, např. Japonská mezinárodní rozvojová agentura (*Japan International Cooperation Agency, JICA*) nebo WTO, která ve spolupráci s UNDP od poloviny 90. let na území Střední Asie realizuje projekt obnovy Hedvábné stezky. O projektech týkajících se ekoturismu blíže pojednává kapitola 6.4.

Nedávnými kroky potvrzujícími zájem Kyrgyzstánu o rozvoj cestovního ruchu na jeho území je např. zpráva o rušení víz. 14. června 2012 byl Parlamentem odhlasován souhlas se zavedením až 60ti denního bezvízového vstupu pro 44 států včetně USA, Kanady a zemí EU s cílem usnadnit turistům z těchto zemí vstup na území Kyrgyzstánu. (EURASIANET.org, 2012) V plánu je též projekt s názvem Bai Issyk Kul, který má vést ke zbudování 300 km dlouhé stezky pro cyklisty kolem jezera Issyk Kul. Prozatím projekt hledá finanční podporu dalších partnerů. (The Telegraph, 2012)

Oficiální přístup vlády k rozvoji ekoturismu není jasný a neexistují tak ani oficiální záznamy o jeho vývoji na území Kyrgyzstánu. Právní rámec cestovního ruchu je doposud ve vývoji. V současné době by měl být zpracováván nový zákon o turismu, jehož by mělo být pojetí ekoturismu součástí. (Dosumbaeva, 2011) Oficiální zmínky o zákonu se však autorce nepodařilo dohledat. Většina aktivit v oblasti ekoturismu je tak prováděna v režii neziskových organizací a cestovních kanceláří za případné podpory zahraničních subjektů (viz kapitola 6.4).

6.2 Chráněná území

Ekoturismus je dnes praktikován jak v oblastech chráněných tak na územích, která chráněná nejsou. Návaznost ekoturistických aktivit na chráněná území však hrála u řady autorů zabývajících se ekoturismem zásadní roli. Z kapitoly o ekoturismu lze připomenout např. definici Páskové a Zelenky (2002), kteří definovali ekoturismus jako „formu cestovního ruchu, jejíž účastníci jsou motivováni využitím chráněných výtvarů přírody, přírodních rezervací, kulturních památek a akcí, národních parků, dalších přírodních atraktivit, souhrnně biosféry a antroposféry tak, aby nebyly cestovním ruchem nadměrně narušovány.“

Boová (2001) tvrdila, že jedním z hlavních cílů ekoturismu je generovat příjmy pro chráněné oblasti, pro Ceballose-Lascuraina (1991) nabízejí chráněné oblasti záruku dlouhodobé atraktivity. To potvrzuje pro Asii i Nepal (2002), podle kterého je s chráněnými oblastmi spojena většina ekologicky laděných aktivit a řada chráněných území je za účelem oživení cestovního ruchu přímo založena, Střední Asii a Kyrgyzstán nevyjímaje.

Atraktivit a příležitostí pro rozvoj v podobě chráněných území nemá Kyrgyzstán málo. Síť chráněných oblastí se na území Kyrgyzstánu začala budovat již za SSSR. V roce 2009 spadalo 13 889 km² území Kyrgyzstánu do některé z kategorií chráněných oblastí. Celkem chráněná území představují 6,9 % rozlohy Kyrgyzstánu. (ESCAP, 2012) Struktury chráněných území se začaly rýsovat již ve 30. letech 20. století, kdy roku 1931 vznikly první rezervace. V roce 1945 připadly pod státní ochranu ořechové lesy jižního Kyrgyzstánu, o tři roky později oblast Issyk Kulu. V roce 1998 byla založena biosférická rezervace Issyk Kul, která je ve stupni ochrany podle dnešních zákonů přirovnávána k územím chráněným na národní úrovni a má navíc speciální režim ochrany. (GAOOSLCH, 2010c) Issyk Kul byl navíc spolu s jezerem Čatyr-Köl a Song-Köl Ramsarskou úmluvou zařazen i do výčtu světově významných mokřadů. (SCW, 2012) Od roku 1991 se plocha chráněných území oproti sovětské éře více než zdvojnásobila. Z posledních let došlo k význačnému rozšíření v roce 2009, kdy bylo za účelem zachování jedinečných přírodních komplexů, biologické rozmanitosti a ochrany vzácných a ohrožených druhů rostlin a živočichů za chráněné území označeno dalších několik oblastí převážně v Batkenském regionu o celkové výměře téměř 100 000 ha. V současné době se na rozšiřování o další chráněná území stále pracuje. (GAOOSLCH, 2010c) Jak již bylo naznačeno, dvě z kyrgyzských rezervací jsou dokonce součástí mezinárodního systému 580 biosférických rezervací v programu UNESCO Člověk a biosféra (Man and Biosphere), který má napomáhat dosažení environmentální, ekonomické a sociální udržitelnosti. (UNESCO, 2011)

V Kyrgyzstánu platí Zákon o speciálně chráněných přírodních oblastech z roku 1994, který definuje typy chráněných oblastí a reguluje způsob jejich řízení. (Ter-Ghazaryan a Heinen, 2006) Kategorie chráněných území v Kyrgyzstánu mají své specifické názvy. Protože např. pod pojmem přírodní rezervace se nebude

skrývat v Kyrgyzstánu to stejné jako v České republice a některé názvy kategorií se liší úplně, bude pro přehlednost použita mezinárodní kategorizace IUCN. V souladu s touto klasifikací lze rozdělit chráněná území Kyrgyzstánu do 4 kategorií: přísně chráněné přírodní rezervace a divočina, národní parky, přírodní památky nebo charakteristické rysy, území péče o biotopy nebo druhy. (IUCN, 2012b) Blíže jsou v rámci kategorií charakterizována vybraná chráněná území, která jsou v současné době častými turistickými cíli.

6.2.1 Kategorie I: Přísně chráněné přírodní rezervace (Ia) a oblasti divočiny (Ib)

Účelem těchto rezervací je ochrana biodiverzity, geologických a geomorfologických prvků a využití pro vědecký výzkum a monitoring. Vstup, využívání a dopad lidské činnosti je zde přísně regulovaný a omezený. Cílem správy oblastí divočiny je zachování rázu přírodní, člověkem minimálně poznamenané a neosídlené oblasti. (IUCN, 2012b) Podle kyrgyzského zákona o speciálně chráněných přírodních oblastech z roku 1994 je cílem této kategorie chráněných území zachování přirozeného stavu oblasti, provádění vědeckého výzkumu, příprava doporučení ohledně ochrany přírodních zdrojů a environmentální vzdělávání. (Ter-Ghazaryan a Heinen, 2006) Tabulka 2 obsahuje výčet rezervací tohoto typu na území Kyrgyzstánu včetně jejich rozlohy a roku založení.

Název	Rozloha (ha)	Rok vzniku
Sary-Čelekská biosferická rezervace	23868	1959
Beš-Aralská národní přírodní rezervace	112 018	1979
Narynská národní přírodní rezervace	91 024	1983
Karatal-Žapyrykská národní přírodní rezervace	36 449	1994
Issykkulská národní přírodní rezervace	19 661	1948
Saryčat-Ertašská národní přírodní rezervace	134 140	1995
Padyšatinská národní přírodní rezervace	30 560	2003
Kulunatinská národní přírodní rezervace	27 780	2004
Karaburinská národní přírodní rezervace	59 067	2005
Surmatašská národní přírodní rezervace	66 194	2009
Rozloha celkem	600 761	

*Tabulka 2: Kategorie I dle klasifikace IUCN
(Zdroj: Upraveno podle GAOOSLCH, 2010c)*

Sary-Čelekská biosferická rezervace byla roku 1978 uznána za biosferickou rezervaci v rámci UNESCO. Rezervace rozprostírající se na jižních svazích Čatkalského hřbetu Ťan-šanu chrání jeho unikátní krajinu, specifické druhy lesů, horské stepi a louky, komplex sedmi vysokohorských jezer a bohatou škálu druhů rostlin i živočichů, z nichž 28 druhů je zaneseno v Červené knize Kyrgyzstánu. (Achmatov, 2007) Především v nižších nadmořských výškách se rozkládají rozsáhlé lesy ořechu, jabloní a hrušní. Před jejím založením byla oblast rezervace poškozována nadměrnou těžbou dřeva a pasením dobytka. Mezi dnešní problémy patří zejména výstavba na březích jezera Sary-Čelek a provozování některých rekreačních aktivit, které v důsledku absence organizace cestovního ruchu v oblasti mají na území negativní dopady. (UNESCO, 2011) Turisty láká především jezero Sary-Čelek, pohostinnost místních obyvatel i řada památníků a dalších kulturních reliktnů, které se vztahují zejména k nedaleko vedoucí trase Hedvábné stezky. (Achmatov, 2007)

Jezero Issyk Kul nacházející se na území **Issykkulské národní přírodní rezervace** bylo roku 1976 v rámci SSSR zařazeno na seznam světově významných mokřadů Ramsarské úmluvy, roku 1998 pak bylo území vyhlášeno biosferickou rezervací. V oblasti jezera se vyskytuje řada endemických druhů živočichů i rostlin, 39 druhů je na seznamu Červené knihy Kyrgyzstánu. (UNESCO, 2011) Rezervace má zajišťovat zejména ochranu a monitoring ptačích populací. Každoročně je zde zaznamenáno okolo 50 000 přezimujících ptáků, včetně různých druhů labutí, čápů a kachen. Celkově se zde vyskytuje 232 druhů ptáků. (Achmatov, 2007) Problémem je např. znečištění těžební činností, v blízkosti jezer se nachází např. kanadský zlatý důl Kumtor. Bahno z jezera a horké prameny v údolí AkSu jsou považovány za léčivé, a proto bylo za SSSR jezero významným rekreačním střediskem s řadou sanatorií. (UNESCO, 2011; SCW, 2011) Ochrana jezera Issyk Kul je financována státem, auta, která nejsou registrována v Issykkulské oblasti navíc platí při vjezdu poplatek. Přesto rezervace bojuje s nedostatkem financí a špatnou organizací, což platí i pro další rezervace v Kyrgyzstánu. S biosferickou rezervací také spolupracuje německá rozvojová agentura, která mj. realizovala i projekt na podporu rozvoje ekoturismu a udržitelného rozvoje. (Ter-Ghazaryan a Heinen, 2006)

Obr. 8: Karakolské údolí
(Zdroj: archiv autorky, 14.7.2011)

6.2.2 Kategorie II: Národní parky

Národní parky představují rozsáhlá přírodní území, na kterých probíhají velkoplošné ekologické procesy, které mají být spolu s jedinečnými druhy ekosystémů tímto chráněny. Oblasti též poskytují příležitosti k environmentálně a kulturně šetrným, duchovním, vědeckým, vzdělávacím, rekreačním a turistickým aktivitám (IUCN, 2012b). Zatímco tedy předchozí kategorie chráněných území byla zaměřena především na ochranu významných druhů, fungování národních parků směřuje spíše k ekosystémové ochraně a turistickému využívání, tudíž by se mohly jevit jako vhodné oblasti pro praktikování ekoturismu. Tabulka 3 obsahuje výčet rezervací tohoto typu na území Kyrgyzstánu včetně jejich rozlohy a roku založení.

Tabulka 3: Kategorie II dle klasifikace IUCN
Zdroj: (Upraveno podle GAOOSLCH, 2010c)

Národní park Ala-Arča je turisticky oblíbený zejména pro svou malou vzdálenost od hlavního města Biškeku a řadu zbudovaných stezek i možnosti ubytování. Je také druhově bohatý, vyskytuje se zde 600 druhů vyšších rostlin, 26 druhů savců a 100 druhů ptáků. (Skauty, 2004)

V roce 1997 byl založen **Národní park Karakol** v blízkosti města Karakol v regionu AkSu. Park se může pochlubit přírodním bohatstvím Karakolského údolí (obr. 8), horským jezerem Ala Kol či častým horolezeckým cílem horou Karakol. Jedná se o turisticky oblíbenou oblast, zimní atrakcí je lyžařské středisko.

6.2.3 Kategorie III: Přírodní památka nebo charakteristický rys

Plošně malé, často turisticky ceněné a navštěvované oblasti. Může se jednat o geomorfologický útvar, podmořskou horu, jeskyni apod. (IUCN, 2012b)

6.2.4 Kategorie IV: Území péče o biotopy nebo druhy

Jak název napovídá, tato území ochraňují určité druhy nebo biotopy a mají proto odpovídající správu, která může často vyžadovat aktivní zásahy. (IUCN, 2012b)
Tabulka 4 obsahuje kategorie rezervací tohoto typu na území Kyrgyzstánu včetně jejich rozlohy a četnosti.

Přírodní rezervace	Počet	Rozloha (ha)
lesní	10	22 587
zoologické	14	262 482
botanické	23	6 115
komplexní	2	10 142
geologické	19	100
Celkem	68	301426,7

Tabulka 4: Kategorie IV dle klasifikace IUCN
(Zdroj: Upraveno podle GAOOSLCH, 2010c)

6.2.5 Ramsarská úmluva

Jak bylo zmíněno v úvodu kapitoly, některé oblasti Kyrgyzstánu byly Ramsarskou úmluvou zařazeny do výčtu světově významných mokřadů. Kromě jezera Issyk Kul, které bylo charakterizováno výše, se jedná o jezero Čatyr-Köl a Song-Köl.

Čatyr-Köl je slané vysokohorské jezero nacházející se v nadmořské výšce okolo 3 500 m n. m. Součástí Ramsarské úmluvy je od roku 2005. Rozlévá se na náhorní plošině mezi dvěma horskými hřbety blízko čínsko-kyrgyzských hranic a jeho údolí v minulosti leželo na trase Hedvábné stezky. Vyskytuje se zde pamírský racek hnědohlavý, husa indická, žije zde 40 % z celosvětové populace husice rezavé, žijí zde i ovce argali, které jsou na seznamu Červené knihy IUCN (viz kapitola 5.1.5.1.). V samotném jezeře se vyskytují vzácné druhy bezobratlých. Již po staletí na březích jezera nomádi a jejich potomci pasou v letním období koně. V roce 2011 se do seznamů Ramsarské úmluvy dostalo i jezero **Song-Köl** (na obr. 9), které je součástí Karatal-Žapyrykské národní přírodní rezervace. Jezero Song-Köl je zastávkou na migrační trase řady ptačích druhů, žije zde ohrožený drop velký nebo raroh velký. Značný význam má i pro místní obyvatele. Podle archeologických nálezů bylo jezero v minulosti využíváno ke kmenovým setkáním. Dnes jezero a jeho okolí obyvatelé využívají jako rozsáhlé pastviny, přivýdělek jim mohou přinést turisté navštěvující jezero. Navštěvují jej též Kyrgyzové, kteří věří, že jezero je posvátné. Obě jezera, Song-Köl i Čatyr-Köl, jsou velkými turistickými lákadly Kyrgyzstánu. (SCW, 2011)

Obr. 9: Jezero Song-Köl
(Zdroj: archiv autorky, 6.8.2011)

6.3 Kultura a tradice

V kapitole o ekoturismu bylo uvedeno, že ekoturismus často zahrnuje prvky kulturního turismu, který je spojený zejména s kulturními podněty jakými jsou studijní cesty, cesty za tancem, hudbou, divadlem, festivaly, návštěvy historicky významných míst a pamětihodností, poznávání přírody, folkloru, náboženské poutě. Zájem o kulturní prvky ze strany ekoturistů jasně vyplývá např. už z první definice Ceballose Lascrainy (1987), která uváděla, že ekoturismus je „cestování do relativně neporušených a nekontaminovaných přírodních oblastí za specifickým účelem studia, obdivování a užívání si scenérie a jejich volně rostoucích rostlin a volně žijících živočichů stejně jako současných i minulých kulturních projevů oblasti.“ Kulturní složku ekoturismu zmiňovala většina autorů zabývajících se ekoturismem a zároveň je často zdůrazňována potřeba minimalizace dopadů na kulturní prostředí destinace (viz kapitola 4). O kultuře, tradicích a zvycích Kyrgyzů by mohly být napsány celé knihy. Účelem této kapitoly je identifikovat stěžejní prvky v této oblasti a odhalit případný potenciál Kyrgyzstánu v rovině tradic a kultury atraktivní pro turisty a specificky ekoturisty.

6.3.1 Pastevecká tradice

Intenzivní zemědělská výroba se v minulosti soustředila pouze do nejúrodnějších oblastí a mnoho Kyrgyzů žilo nomádkým či polonomádkým způsobem. Od poloviny 19. století začala kyrgyzská populace narůstat a projevoval se nedostatek pastvin, proto bylo zavedeno tzv. vertikální kočování. Pastevci trávili zimy níže v údolích a na léto se vydali na výše položené letní pastviny, tzv. *džajla*. Za SSSR byli pastevci usazováni, stali se členy kolchozů či zaměstnanci sovchozů a soukromé vlastnictví zvířat bylo omezeno, jednalo se v podstatě o modifikovanou formu dřívějšího způsobu života, docházelo však k rozsáhlému stěhování z jurt do zděných budov. Dnes jsou mnohdy v rámci jednoho stáda pasena zvířata různých majitelů a pastevci dostávají za práci peníze či produkty. Stále funguje systém letních a zimních pastvin, je však tendence zdržovat stáda blíže vesnicím nabízejícím pohodlnější život. Dochází tak k přepásání v okolí vesnic a degradaci půdy. (Kokaisl, Pargač, 2006)

Tradičním obydlím nomádů v Kyrgyzstánu po staletí byly a i pro dnešní pastevece

v letních měsících stále jsou **jurty**. Jurty mají kruhový půdorys, snadno rozložitelnou dřevěnou konstrukci, jsou potaženy plstěnými materiály a často jsou vevnitř výrazně barevně dekorovány. Vrcholek jurty, *tjunduk*, je národním symbolem a je také hlavním motivem kyrgyzské vlajky. V mnoha turisticky navštěvovaných místech lze najít pastevecké jurty, ve kterých je možné za drobný peníz přenocovat i se najíst spolu s místními, existují ale už i celé jurtové kempy založené speciálně pro turisty (např. kemp CBT Kyrgyzstan u jezera Song-Köl). Jurty představují pro ekoturisty zážitek tradičního způsobu života v ekologicky šetrně zbudovaném obydlí. V případě provozování ubytování v jurtách některými cestovními kancelářemi jsou navíc často přítomny např. též nádoby k třídění odpadů. (např. jurty CBT plus ECO, KCBTA, viz. kapitola 6.4) Jurty by tak podle některých klasifikací mohly být považovány za ekolodže (viz. kapitola 4.6) Vnější vzhled jurty a průhled tjundukem jsou vidět na obr. 10.

Obr. 10 Jurty a tjunduk
(Zdroj: archiv autorky)

6.3.2 Řemeslné výrobky a hudební nástroje

Tradičním kyrgyzským výrobkem a zároveň typickým prvkem zdobícím jurty jsou koberce *šyrdaky* a *ala kijiz*. *Šyrdaky* se vyrábí z obarvené vlněné plsti a *ala kijiz* z barvené ovčí vlny. Mnoho mužů, především na venkově, stále nosí tradiční plstěné klobouky *kalpaky* s typickým vzorem a tvarem, který údajně znázorňuje tvar hory Chan Tengri. Dalšími řemeslnými výrobky odrážejícími tradiční nomádský způsob života jsou různé výšivky, výrobky ze dřeva a kůže.

Hudební nástroje byly vyráběny ze snadno dostupných materiálů především tak, aby se daly snadno přepravovat. Mezi typické patří *komuz*, kytaře podobný třístrunný nástroj, *temir komuz*, který je u nás známý jako brumle, a řada druhů fléten a bubnů.

6.3.3 Koňské hry

Nomádské kořeny Kyrgyzů jsou neodmyslytelně spojeny s jízdou na koni. Dodnes se zachovala tradice poměřování schopností v zacházení s koňmi v podobě řady tzv. koňských her. Patří mezi ně především *Ulak-tartyš* a *Kyz-Kuumay*. ***Ulak-Tartiš***, v překladu šedý vlk, je zároveň jedním z nejpopulárnějších národních kyrgyzských sportů. Hry se účastní dva týmy hráčů na koních, jejichž úkolem je v podstatě dopravit tělo předem zabitého zvířete, zpravidla kozy či ovce, do vyhraněného kruhového prostoru. Hry ***Kyz-Kuumay***, v překladu hon na nevěstu, se účastní jezdec a jezdka a často se hrává na svatbách. Úkolem hochů je dohonit dívku na koni a políbit ji, pokud se mu to nepodaří, má dívka právo jej potrestat několika ranami bičem. Dále je oblíbená obdoba dostihů *At-Čabyš*, souboj dvou protivníků na koních *Odaryš*, střelba za jízdy *Džombu Atmaj* a další. Hry jsou stále provozovány a jsou zařazovány mj. i do programů turistických festivalů.

6.3.4 Epos Manas

Manas je největším kyrgyzským hrdinou. Vypráví se, že Manas je sjednotitelem Kyrgyzů, přivedl je do oblasti Ťan-šanu a dokonce porazil obávanou Čínu. O jeho činech, kyrgyzské historii, osudech potomků, náboženství, filosofii ale i každodenním životě pojednává **Epos Manas**, který byl po staletí ústně předáván dalším generacím a je dodnes vrcholem středoasijské ústní tradice. Jedná se o velice rozsáhlé dílo, údajně je Epos Manas 20krát rozsáhlejší než Ilias a Odyssea a 2,5krát rozsáhlejší než Mahabharata a Ramajana, dnes existuje více než 60 zápisů různých variant (Kokaisl, Pargač, 2006). Útržky eposu jsou i dnes často recitovány a dramatizovány při slavnostech, na festivalech, ale i na svatbách, školních představeních nebo v užším rodinném kruhu, po Manasovi bylo pojmenováno letiště v Biškeku, řada univerzit, po zemi bylo postaveno mnoho soch a památníků a rok 1995 byl prezidentem Akajevem prohlášen rokem oslav

1 000 let eposu Manas. Epos je klíčovým prvkem kyrgyzské kultury a tradice, která je pro ekoturisty podstatnou součástí jejich aktivit.

6.3.5 Historické památky

Historické památky jakožto součást kulturního dědictví mohou být další atrakcí ekoturistů. Přestože Kyrgyzstánem procházely úseky Hedvábné stezky, mnoho historických památek na jeho území najít nelze. Významnou připomínkou Hedvábné stezky je karavanseraj¹³ Taš Rabat z 15. století ukrytý v údolí ve výšce zhruba 3 500 m n. m. blízko čínských hranic v Narynské oblasti. Na severu Kyrgyzstánu patří mezi významnější památky věž Burana, která dříve bývala minaretem.

Roku 2009 byla na seznam UNESCO zapsána posvátná hora Sulajman u města Oš. Křížily se zde různé trasy Hedvábné stezky a více než 1 500 let je cílem poutníků jakožto posvátná hora a svému původnímu účelu slouží i dnes. Na jejích svazích se nachází řada jeskyní, petroglyfů a dvě mešity z 16. století. Jedná se o nejvýznamnější památku podobného typu v celé Střední Asii. (UNESCO, 2012)

Obr. 11: Věž *Burana* a *Taš Rabat*
(Zdroj: archiv autorky, 5.9. a 8.8.2011)

13 útulek pro karavany, cestovatele, vojáky apod.

6.3.6 Kyrgyzská kuchyně

Důležitým zdrojem obživy zůstává chov hospodářských zvířat, hlavně ovcí koz, hovězího dobytka a koní. Základem kyrgyzské stravy je tedy mléko, mléčné výrobky a maso. Kyrgyzskou kuchyni ovlivnily i okolní kultury, na jihu je znát vliv Tádžiků a Uzbeků, na východě Ujgurů a Dunganů (velmi oblíbeným je dnes např. studený dunganský pokrm ašlan-fu), na severu Rusů a Ukrajinců. (Kokaisl et al., 2008)

Mezi typické pokrmy patří *bešparmak*¹⁴, jehož základem je skopové nebo koňské maso a nudle. Dále původem uzbecký plov, vařené či smažené masové taštičky *manty*, chlebové placky *katamy*, *oromo*, *samsy*, z koňského masa, tuku a česneku se vyrábí klobásy *čučuk*, aj. Při slavnostních příležitostech nesmí na stole chybět *borsok*, smažené těsto z mouky, kvasnic a soli. Velmi tradičním nápojem je lehce alkoholický *kumys*, speciálně připravované zkvašené kobyli mléko, případně uj-kumys z kravského mléka. Podle Kyrgyzů má kumys řadu léčivých účinků a pastevci se bez něj nedokáží obejít, hojně se prodává v jurtách kolem hlavních silničních tahů. Z mléčných výrobků je pak dál typický např. *kurut*, dá se říci sušené jogurtové kuličky. Z pražené pšenice se připravuje nápoj s názvem *maksym*.

Přestože Kyrgyzstán neoplývá bohatou nabídkou historických památek má rozhodně v oblasti kultury a tradic co nabídnout. Protože je většina výše identifikovaných atraktivit spjata s přírodou a tradičním způsobem života místních obyvatel, lze je dle názoru autorky považovat za ideální pro praktikování ekoturismu.

6.4 Vybrané subjekty zabývající se ekoturismem v Kyrgyzstánu

V této kapitole budou sumarizovány nejpodstatnější a nejrelevantnější poznatky získané zejména na základě rozhovorů autorky se zástupci vybraných organizací. Kontaktovány byly cestovní kanceláře a neziskové organizace, jejichž činnost se nějakým způsobem týká problematiky ekoturismu v Kyrgyzstánu. Cílem bylo zjistit přístup organizací k ekoturismu, provozované aktivity, trendy, relevantní

14 bešparmak v překladu znamená pět prstů, jí se rukama

implementované projekty. Závěry vyvozené z návštěv organizací jsou shrnuty v podkapitole 6.4.7.

6.4.1 UNISON

UNISON je občanská environmentální nadace založená roku 2002. Informace o její činnosti byly získány od technického manažera Roberta Mambetzkazieva (2011). Doplnující informace byly získány z poskytnutých výročních zpráv.

UNISON se věnuje udržitelnému rozvoji v Kyrgyzstánu hlavně skrze environmentální projekty zaměřené především na problematiku obnovitelných zdrojů energie, ochrany životního prostředí, renovaci budov, environmentální vzdělávání, poskytování informací a konzultace a v neposlední řadě podporu ekoturismu. Robert Mambetzkaziev (2011) vidí ekoturismus jako „příležitost Kyrgyzstánu rozvíjet slibné odvětví cestovního ruchu, které nejen přinese finanční zisky, ale nebude ohrožovat přírodu jako jiná odvětví turismu a bude zároveň vzdělávat jak turisty, tak bude obohacením pro místní obyvatele“. Organizace podporuje zejména regionální aktivity a implementuje konkrétní projekty, věnuje se i výzkumu a tvorbě analýz. Roku 2008 získala *Energy Globe Award* za Kyrgyzstán za projekt z oblasti energetiky. Spolupracuje s řadou ministerstev, regionálních i mezinárodních organizací, v oblasti ekoturismu jsou hlavními partnery rozvojové agentury Slovenska a Německa. V letech 2008 a 2009 bylo uskutečněno několik projektů s prvky ekoturismu a ve spolupráci s Bratislavským regionálním ochranářským sdružením (BROZ) byla vydána řada odborných doporučení týkajících se udržitelného rozvoje turismu v Kyrgyzstánu. (UNISON, 2010)

Od ledna do července 2008 probíhal projekt Saamalyk za finanční podpory SlovakAid a ve spolupráci se Slovenskou agenturou pro cestovní ruch. Cílem projektu byla podpora turismu a následný nárůst pracovních příležitostí, snížení chudoby, ochrana životního prostředí a infrastruktury v odlehlých oblastech Kyrgyzstánu. V rámci projektu došlo ke spojení zkušeností UNISONU s projekty v oblasti životního prostředí a zkušeností z oblasti turismu Slovenské agentury cestovního ruchu, která v posledních letech rozvíjela ekologický a etnicko-kulturní turismus na Slovensku. Proběhla setkání a trénink lokálních poskytovatelů

turistických služeb z celého Kyrgyzstánu v obci Kočkor v Narynské oblasti. Trénink se konal ve venkovském rodinném penzionu, který byl zároveň příkladem alternativního ubytovacího zařízení a věnoval se zejména praktickým otázkám zřizování a fungování turistických organizací a dopadů jejich činnosti na životní prostředí.

Ve spolupráci se SlovakAid a organizací BROZ probíhal od roku 2006 tříletý projekt Podpora rozvoje udržitelného cestovního ruchu v Kyrgyzstánu, jehož cílem bylo zlepšit udržitelný rozvoj turistické infrastruktury a zvýšit povědomí o udržitelném cestovním ruchu u místních obyvatel a poskytovatelů turistických služeb. Projekt zahrnoval řadu tréninků a seminářů, došlo k vyznačení tří turistických stezek v Národním parku Ala-Arča spolu s vystavěním informačních tabulí. Byla vytvořena mapa parku, která podává i základní informace o parku, biodiverzitě a potřebě ochrany životního prostředí a odpovědného chování. Vydána byla i brožura o turismu na územích kyrgyzských chráněných oblastí a o zásadách správného chování v nich.

V letech 2007 až 2008 proběhl projekt Podpora udržitelného turismu ve vesnici Ton. Vesnice Ton se nachází v Issykkulské oblasti na jižním břehu jezera v turisticky atraktivní oblasti a je známá díky minerálním pramenům, obrovským stádům ovcí a zbytkům dávného osídlení. Podle Roberta Mambetzkazieva (2011) není turistická infrastruktura na jižním břehu Issyk Kulu příliš rozvinutá a je proto důležité definovat základní principy rozvoje turismu, aby byla zajištěna ochrana přírody, kulturních hodnot a tradic. Projekt se snažil zajistit obyvatelům vesnice alternativní zdroj příjmů a zároveň ustanovit kontrolu místní komunity nad rozvojem turismu v okolí. Projekt zajistil výuku výroby tradičních kyrgyzských výrobků určených k prodeji jako suvenýry, ve vesnici vzniklo informační centrum, byly založeny rodinné penziony odpovídající daným standardům, v okolí byly vytvořeny turistické stezky, bylo vyškolen zhruba 20 průvodců. Místní samospráva a její zapojení do projektu ekoturismu patří k jedněm z nejpříkladnějších aktivit místních samospráv v rámci aliance AGOCA (viz CAMP Alatoo).

V současné době UNISON soustředí pozornost spíše na otázku obnovitelných

zdrojů energie a klimatických změn, na práci v oblasti rozvoje ekoturismu nenachází dostatek finančních prostředků.

6.4.2 CAMP Alatoo

Je nezisková organizace, která vznikla roku 2005 v návaznosti na organizaci CAMP (*Central Asian Mountain Partnership*) provozovanou švýcarskou rozvojovou agenturou. CAMP Alatoo je součástí sítě CAMP fungující v Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Kazachstánu. Prioritou jak sítě CAMP tak kyrgyzského CAMP Alatoo je především udržitelný rozvoj horských regionů. CAMP Alatoo velmi úzce spolupracuje s organizací AGOCA (*Alliance of Central Asian Mountain Communities*), která je sdružením místních samospráv horských obcí Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Kazachstánu. Mezi zahraniční partnery patří švýcarská, německá a lichtenštejnská rozvojová agentura a britská ambasáda v Kyrgyzstánu. Níže uvedené informace o fungování CAMP Alatoo a ekoturismu byly poskytnuty ředitelkou organizace Janyl Kozhomuratovou (2011).

Ať už se CAMP Alatoo zabývá problematikou energií, vodohospodářstvím, využíváním půdy nebo klimatickými změnami, všechny jeho aktivity jsou spojeny s přímou spoluprací s místními komunitami. V roce 2006 byl vyvinut speciální turistický program, během kterého turisté mohli sledovat stavbu domů (a jurt) podle určitých energetických standardů s využitím místních materiálů. K vidění byly i tradiční postupy výroby domácích produktů jakými jsou např. sušení ovoce či masa, výroba kumysu apod. Plánovaná spolupráce s vyzvanými evropskými organizacemi nakonec nebyla realizována a program měl tedy jen lokální význam. Janyl Kozhomuratova (2011) říká, že „rozvoj ekoturismu není prioritou CAMP Alatoo, ale vidí v něm jak rozvíjet turismus bez škodlivých dopadů na životní prostředí a s přímými benefity pro místní obyvatele. Vláda managementu turismu nevěnuje dostatečnou pozornost a ekoturismus by mohl být vhodným způsobem jak zmírnit hrozící negativní dopady turismu.“ Příspěvek CAMP Alatoo ke snahám rozvoje ekoturismu vidí např. i ve stále pokračujících trénincích místních obyvatel ve výrobě tradičních produktů. Pod jejich vedením se obnovují znalosti výroby sýra, koberců, zpracování a barvení vlny, v Kočkoru bylo založeno centrum pro výuku podobných řemesel a vznikl obchod se suvenýry.

6.4.3 KCBTA

KCBTA, neboli *Kyrgyz Community Based Tourism Association* “*Hospitality Kyrgyzstan*”, je jednou z nejvýznamnějších a nejaktivnějších organizací na poli udržitelného turismu v Kyrgyzstánu. Tato podkapitola se zakládá především na informacích získaných při rozhovoru s ředitelem KCBTA Asylbekem Rajievem (2011), který pro účely této práce poskytl i užitečné výroční zprávy o její činnosti. Informace o karakolské pobočce byly podány jejím koordinátorem Azamatem Asanovem (2011).

Za vznikem modelu *community based* turismu stála od roku 2000 švýcarská rozvojová organizace Helvetas, která i v současné době hlavním partnerem dnešní podoby organizace. Roku 2003 došlo ke sjednocení všech poboček CBT (*community based tourism*) pod jednotnou značku KCBTA, která deklaruje jistou úroveň kvality služeb v oblasti *community based* turismu a chrání zájmy drobných podnikatelů venkovského turismu. Dnes KCBTA sjednocuje 15 skupin CBT po celém Kyrgyzstánu (viz obr. 12). Cílem asociace je rozvíjet udržitelný model ekoturismu, který využívá místní přírodní a rekreační zdroje a zlepšit tak životní podmínky v odlehlých horských oblastech. (KCBTA, 2011)

Obr. 12: Síť CBT v Kyrgyzstánu

(Zdroj: propagační leták KCBTA)

Na počátku své existence jednotlivé CBT skupiny nabízely zahraničním turistům ubytování a stravování v domácím prostředí a v jurtech. Současná nabídka KCBTA zahrnuje ubytování, stravování, širokou škálu túr různých stupňů obtížnosti a zaměření (pěšky, na koni, horské túry, výlety po památkách Hedvábné stezky apod.), služby průvodců, řidičů, překladatelů. Dále se KCBTA účastní pořádání folklorních festivalů a dalších demonstrací prvků národní kultury, organizuje exkurze do dílen na výrobu tradičních výrobků, umožňuje zhlédnutí koňských her.

Mezi hlavní cíle praktikování *community based* turismu patří generování příjmů a zlepšování životních podmínek členů KCBTA, ochrana životního prostředí, zvyků, kultury a tradic Kyrgyzů a také vzájemný kulturní zážitek jak místních obyvatel, tak turistů. Fungování *community based* turismu je založeno na participaci místních obyvatel, přispívá k celkovému ekonomickému rozvoji zvyšováním příjmů z cestovního ruchu a rozvíjí principy společensky a ekonomicky udržitelného turismu. Dodržování principů udržitelnosti a odpovědného chování dosahuje KCBTA i pořádáním školení pro své členy především z venkovských oblastí zaměřených na témata ekologie, přírodních zdrojů, spolupráce, historických památek apod. Členové jsou také proškoleni v tématech co nejrrozumitelnější a nejvhodnější prezentace informací, interakce s posluchači, vzdělávání, správného výcviku zaměstnanců, zlepšování dalších schopností apod. Svoje členy podporuje KCBTA kromě poskytování školení i skrz zajišťování marketingu, podporu *capacity building* a hájení jejich zájmů při vývoji strategií a politik na národní úrovni a v rámci průmyslu cestovního ruchu. (KCBTA, 2011)

Provozování *community based* turismu podporuje podle Asylbeka Rajieva (2011) „udržitelný rozvoj a zároveň zprostředkovává turistům autentické návštěvy kyrgyzských domovů, vesnic a kulturních, přírodních a historických odkazů, zatímco výtěžky z této činnosti proudí přímo k rodinám, které turisté navštíví.“ KCBTA není neziskovou organizací, ale protože je podstatou její činnosti podporovat místní produkty a vlastnictví, obvykle 80-90 % z příjmů putuje přímo k participujícím rodinám a dalším místním zapojeným osobám a subjektům poskytujícím služby a prodávajícím výrobky. Zbývající část příjmů je použita na podporu fungování místních kanceláří a národní úrovně asociace. Rodin participujících na aktivitách KCBTA bylo v roce 2010 celkem 300 a služeb KCBTA

využilo v témže roce 3506 turistů. Toto číslo představuje oproti roku 2009, kdy služeb KCBTA využilo 8720 turistů, velký propad. Tento vývoj spojuje Asylbek Rajiev (2011) jednoznačně s politickými událostmi tohoto období a předpokládá, že KCBTA se bude s nepříznivým vývojem počtu návštěvníků potýkat až do roku 2013.

Jedním z klíčových cílů organizace je i dodržování pravidel ekoturismu. Podle Asylbeka Rajieva (2011) by mělo provozování ekoturismu znamenat zejména „ochranu přírody, důležité je využívání místních zdrojů, to znamená poslat turisty namísto do velkého hotelu vlastněného zahraničními investory do domácího ubytování u místních, přispívat přímo místním lidem a komunikovat a spolupracovat s nimi, podporovat, udržovat a chránit místní tradice.“ Řada z pravidel ekoturismu již byla zmíněna v rámci praktikovaných principů *community based* turismu, nicméně KCBTA vyvinula za účelem podpory rozvoje ekoturismu speciální soupis pravidel, který upravila do finálního ekoturistického kodexu chování, jež sama praktikuje a jehož dodržování vyžaduje i po všech svých členech i spolupracujících organizacích a partnerech. Kodex je součástí všech dohod a smluv, které jsou KCBTA podepsány. Kodex obsahuje principy ochrany přírody a kultury, rozvoje místních komunit, podpory ekoturismu a vzdělávání. Kodex nabádá např. k odpovědnému nakládání s odpady, používání vhodných dopravních prostředků, kontrole počtu turistů vzhledem k dopadům na životní prostředí, patřičnému vzdělávání turistů a upozornění na žádoucí a nežádoucí způsoby chování, k úzké spolupráci s místními obyvateli v oblasti ubytování, zásobování, nákupu produktů apod. Plný obsah Kodexu je uveden v příloze 2.

Jak již bylo zmíněno v úvodu, hlavním partnerem KCBTA je švýcarská rozvojová organizace Helvetas. KCBTA se účastní i řady projektů za spolupráce britského DfID (*Department for International Development*), UNDP, EU a dalších.

Mezi partnery při realizaci menších projektů patří i místní organizace. V případě karakolské pobočky CBT se jedná zejména o neziskovou dobrovolnickou organizaci Leadership a Ecotrek. V Karakolu CBT kromě poskytování služeb turistům pořádá semináře a další akce pro místní studenty, pořádá akce čištění přírodních oblastí od odpadků, vydává brožurky o ekoturismu a správném chování v přírodě a jako jediná organizace v Issykkulské oblasti pořádá kulturní festivaly. Příkladem

podobné akce může být přehlídka některých kyrgyzských tradic konaná nedaleko Karakolu dne 31.7.2011. Během této akce mohli návštěvníci sledovat tradiční kyrgyzské hry *Ulak-Tartysh* či *Kyz-kuumay*, čekala je také demonstrace lovu orla, ukázka tradiční hudby, hudebních nástrojů a kostýmů i ochutnávka některých tradičních kyrgyzských jídel. Kvůli absenci jakéhokoliv oficiálního informačního systému či koordinované komunikace se však informace o konání podobných akcí šíří spíše náhodnými směry. I přes tento nedostatek se ale konkrétně na akci konanou 31.7. dostavilo odhadem 200 zahraničních turistů, účast místních byla vyjma spolupráce na organizaci minimální.

*Obr. 13: Kulurní festival pořádaný CBT Karakol
(Zdroj: archiv autorky, 31.7.2011)*

6.4.4 Ecotrek

Ecotrek je jednou z karakolských organizací nabízejících turistické služby. O jejím fungování hovořila a podklady pro tuto kapitolu tím poskytla zaměstnankyně Aziza Turdieva (2011).

Ecotrek vznikl roku 2002 jako sdružení průvodců, kuchařů a nosičů, kteří původně pracovali samostatně a založení Ecotreku jim pomohlo lépe se prezentovat, organizovat a získat přístup k potřebným materiálům. Cílem organizace je zvyšovat kvalitu nabízených služeb, zvyšovat kvalifikaci svých průvodců, zlepšit životní úroveň svých členů, přispět k rozvoji udržitelného turismu, zachování kulturního, historického a přírodního odkazu Kyrgyzstánu a, jak název organizace napovídá,

propagovat ekoturismus. Ecotrek je členem řady asociací mezi něž patří např. KATO.

Ecotrek nabízí služby průvodců, kuchařů a nosičů na několik vybraných tras Issykkulské oblasti. Jedná se pravděpodobně o jednu z nejlépe zásobených organizací z hlediska šíře nabídky vybavení pro horskou turistiku. Do jeho nabídky patří i příprava tradičních kyrgyzských, dunganských a ujgurských jídel typických pro danou oblast, ubytování v jurtových kempech a v rodinných penzionech, vyjížďky na koních, demonstrace výroby tradičních kyrgyzských koberců či lov pomocí orlů, který si udržuje tradici zejména právě na jižním břehu Issyk Kulu. Na těchto aktivitách spolupracuje s místními obyvateli, pro které je podílení se na těchto aktivitách alternativním zdrojem příjmu.

V Issykkulském regionu pořádá každoročně akce „Děti a příroda“ a „Čisté hory“, při kterých provádí osvětu v oblasti životního prostředí a v rámci kterých dobrovolníci vyráží do hor sbírat odpadky. Ecotrek se snaží působit osvětově na místní obyvatele i na turisty, příklad projevu jeho aktivit lze vidět na obr. 14. Ecotrek pravidelně pořádá semináře pro své průvodce ohledně správné komunikace s klienty, zlepšení jazykových dovedností a vzdělávacích schopností. Je také zapojen do projektu UNESCO Rozvoj kulturního turismu a ekoturismu ve Střední a Jižní Asii a spolupracuje s *Norwegian Trekking Association* na rozvoji *community based* turismu v malém měřítku a zároveň šetrného k životnímu prostředí. V současné době spolupráce na obou projektech stagnuje.

Obr. 14: Tabule na trase oblíbené turistické stezky Karakolské údolí-jezero Ala Kol
(Zdroj: archiv autorky, 14.7.2011)

6.4.5 IGPA

IGPA (*IsysKul Guides and Porters Association*) je podobně jako Ecotrek jednou z karakolských organizací nabízejících turistické služby. O její činnosti poskytla informace její ředitelka Aigulu Musaeva (2011).

Nabídka služeb organizace je velmi podobná nabídce Ecotreku. IGPA byla založena roku 2006 několika horskými průvodci z Issykkulské oblasti s cílem poskytovat turistické služby a rozvíjet ekoturismus, který je podle Aigulu Musaevy (2011) „druhem turismu, který umožňuje lidem navštěvovat přírodní oblasti bez toho aniž by v nich způsobovali negativní dopady.“ K rozvoji ekoturismu tedy organizace přispívá právě nabídkou cest do přírodních, převážně horských oblastí za doprovodu kvalifikovaných průvodců a s přímým zaměřením na přírodní prvky. Nabízí turistům i místním obyvatelům účastnit se řady aktivit přispívajících k ochraně životního prostředí a svým průvodcům poskytuje adekvátní trénink. Popis jedné z aktivit zaměřené na vzdělávání místní mládeže v oblasti životního prostředí v souvislosti s cestami do přírody je zařazen v příloze 3.

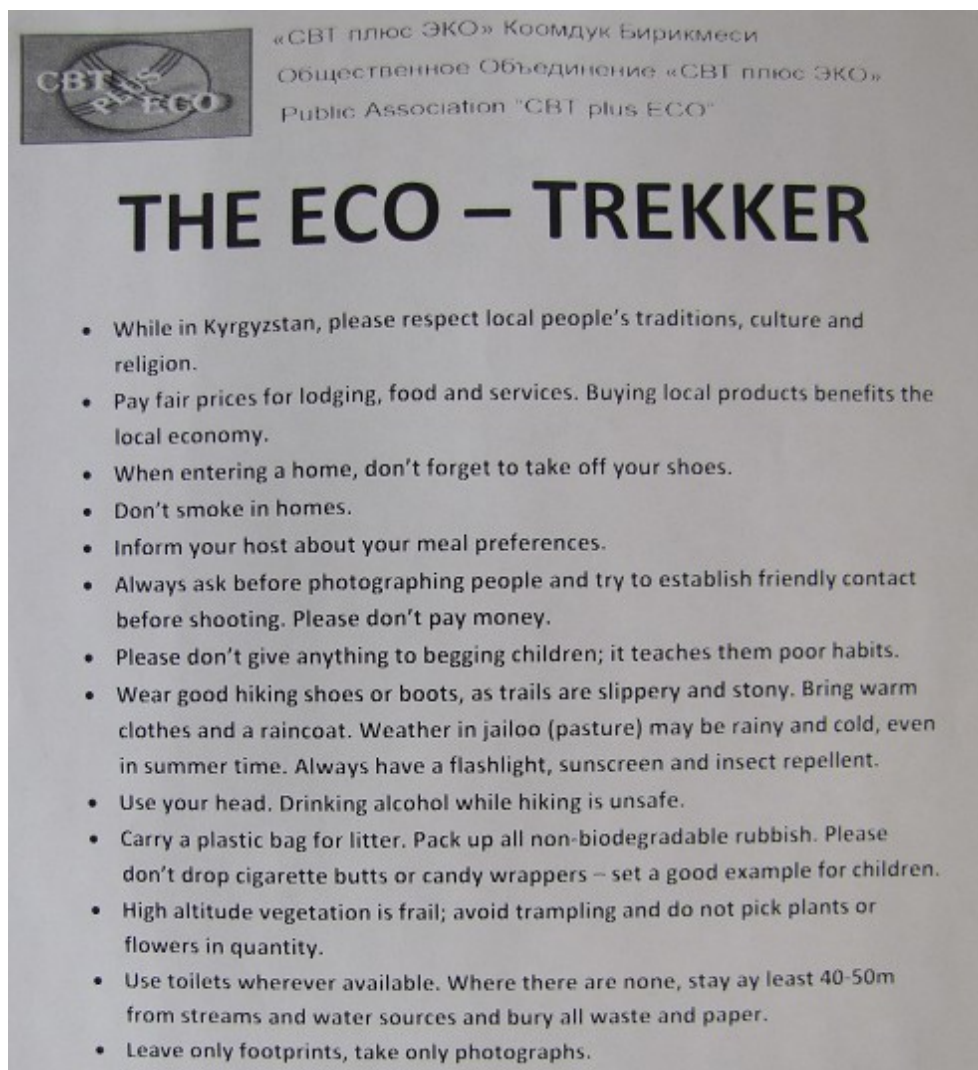
6.4.6 Další subjekty a projekty

Výše zmíněné organizace jsou jen vzorkem subjektů dotýkajících se svou činností udržitelného cestovního ruchu a ekoturismu v Kyrgyzstánu a jednalo se především o organizace z Issykkulské oblasti a Biškeku.

V Narynské oblasti v obci Kočkor operuje organizace CBT plus ECO s podobnou náplní aktivit jako výše zmíněný Ecotrek či IGPA. CBT plus ECO svým zákazníkům slibuje, že 50 % z příjmů, které dají vydělat místní komunitě, bude využito pro ekologicky prospěšné účely. Příchozí turisty také vybavuje soupisem pravidel ekologicky ohleduplného chování (viz obr. 15). Tato pravidla se víceméně shodují s pravidly vyvinutými KCBTA.

Další zajímavou organizací z hlediska udržitelného turismu je např. NoviNomad, která v minulosti spolupracovala na projektu rozvoje ekoturismu a kulturního turismu s UNESCO a Ecotrekem. V rámci projektu se starala zejména o propagační materiály, spolupráci se školami a pořádání kulturních událostí. NoviNomad vznikl již v 90. letech díky spolupráci s Helvetas a byl tak jednou z prvních organizací zapojených do CBT. V současné době kvůli nedostatku financí

na žádných projektech neparticipuje, funguje však jako cestovní kancelář a informační centrum.

Obr. 15: Pravidla chování ekoturistů organizace CBT plus ECO
(Zdroj: kancelář CBT plus ECO, archiv autorky, 5.8.2011)

Mezi projekty související s ekoturismem patří např. i projekt Asijské rozvojové banky (*Asian Development Bank*, ADB), který ve 34 kyrgyzských vesnicích pomáhal ženám zavést nebo zefektivnit a vylepšit výrobu tradičních koberců a dalších výrobků. (ADB, 2012) Tradičním výrobkům se věnuje i současný projekt japonské JICA ve spolupráci s administrativou Issykkulské oblasti. Po vzoru japonského hnutí „Jedna vesnice jeden produkt“ projekt usiluje o regionální rozvoj díky ruční výrobě produktů z místních surovin. Pokud produkty splní kritéria (jsou z místních surovin, přírodní, ekologicky šetrné, ručně vyrobené, s jedinečným

designem a vysoké kvality) budou certifikovány značkou „Issykkulská značka“. V červenci 2011 byl otevřen obchod se suvenýry „Jedna vesnice jeden produkt“ v Karakolu, druhý funguje na severním břehu v Cholpon-Ata. (Kawada, 2011) Lze připomenout také již zmiňovaný projekt německé agentury pro technickou spolupráci týkající se Issykkulské biosferické rezervace a rozvoje udržitelného turismu a ekoturismu v ní, vydávání brožur a map a vzdělávání místních obyvatel v oblasti životního prostředí. (GTZ, 2004)

6.4.7 Shrnutí

Navštívené organizace jsou sice jen vzorkem kyrgyzských organizací zabývajících se ekoturismem, nicméně si lze na základě faktů získaných při rozhovorech s jejich zástupci udělat jistý obrázek o stavu rozvoje ekoturismu v Kyrgyzstánu.

Každý ze zástupců výše uvedených organizací byl požádán, aby uvedl svou představu o tom, co se skrývá pod pojmem ekoturismus. Konkrétní vyjádření jsou uvedena v příslušných podkapitolách výše. Nejčastěji skloňovanou charakteristikou ekoturismu byly jeho nízké negativní dopady na přírodní prostředí, zmínili je 4 z 5 dotazovaných. Méně často se respondenti zmiňovali přímo o příspěvku ekoturismu k ochraně přírody, celkem je v odpovědi uvedli 2 zástupci organizací, stejně často hovořili i o benefitech plynoucích z ekoturismu pro místní obyvatele. Dále byla jako klíčová charakteristika ekoturismu uvedena potřeba vzdělávání turistů i místních obyvatel, využívání místních zdrojů, úzká spolupráce s místními obyvateli a ochrana a podpora kultury a tradic. Celkově tak tedy postihli značnou část definic ekoturismu uvedených v kapitole 4.2. Při srovnání jednotlivých definic s definicí uvedenou v kapitole 4.2 však většina respondentů postihuje jen některá kritéria. Oficiální pojetí ekoturismu v Kyrgyzstánu není formulováno. Na základě odpovědí respondentů lze však vidět, že je chápán především jako druh cestovního ruchu, který má nízké dopady na životní prostředí, a který by měl přispívat k ochraně přírody a znamenat přínos pro místní obyvatele.

Už samotný fakt, že se ekoturismem zabývá v Kyrgyzstánu řada organizací, značí, že potenciál pro jeho rozvoj v Kyrgyzstánu existuje. Neziskové organizace jsou významně podporovány zahraničními subjekty, jejichž vliv často určuje i oblast

aktuálního zájmu organizace a tedy i míru podpory rozvoje ekoturismu.

Pozornost je věnována zejména školením a seminářům v oblasti fungování turismu, průvodcovských činností či dopadů na životní prostředí, což přispívá k osvětě místních obyvatel i výchově dobrých průvodců, které jsou důležitým prvkem pro rozvoj ekoturismu, jak bylo rezebráno v kapitole 4. Dále se organizace věnují zejména podpoře kyrgyzských tradic (viz kapitola 6.3) a zároveň tvorbě alternativních zdrojů příjmů výrobou suvenýrů. Je kladen důraz na spolupráci s místními obyvateli a je tak podporován rozvoj místních komunit, který je klíčovým principem ekoturismu (viz kapitola 4.3). Jsou vydávány publikace z oblasti ekoturismu.

Výsadní postavení mezi organizacemi nabízejícími turistům ekoturistické služby má KCBTA. Vznikla z podnětu zahraničního subjektu, ale dnes je do značné míry samostatně fungující nezávislou organizací, která může být příkladem *community based* ekoturismu (viz kapitola 4.4.4). Jedná se o síť poboček po celém Kyrgyzstánu, jejímž cílem je přímo podpora rozvoje udržitelného modelu ekoturismu. Nabízí turistům ekoturistický zážitek, cestu do přírodních oblastí, potřebné doprovodné služby, poznávání místní kultury organizací festivalů a exkurzí a ubytování v úzké spolupráci s místními obyvateli. Velký důraz je kladen na spolupráci s místními komunitami, méně je vidět snaha o podporu ochrany životního prostředí, i když aktivity KCBTA prostupuje snaha o minimalizaci negativních dopadů na přírodu. Někteří zástupci turistického sektoru (Musaeva, 2011; Turdieva, 2011 a další) považují aktivity a nabídku služeb KCBTA za příliš drahé, neautentické a v některých ohledech blížíci se charakteristikám masového turismu. Příklad uvádí Aigulu Musaeva (2011), která zmiňuje jurtový kemp KCBTA u jezera Song-Köl, čítající okolo 30 jurt zařízených pro hromadné ubytování turistů a dle jejího názoru neposkytující autentický zážitek. Nabídka KCBTA je nicméně široká a zahraničním turistům díky propracovaným webovým stránkám dobře přístupná a jejích služeb často využívají.

Nabídka i aktivity dalších cestovních kanceláří, které ve své prezentaci zmiňují podporu ekoturismu, jsou do značné míry podobné. Organizaci treků převážně do přírodních horských oblastí doplňují nabídkou kulturních zážitků s možností

ubytování v jurtech převážně vlastněných místními obyvateli a snahou o podporu aktivit zaměřených na životní prostředí a vzdělávání. Tyto aktivity jsou převážně kvůli nedostatku financí jen omezeného měřítka. Jedná se tak tedy spíše o horský turismus s ekoturistickými prvky nebo též horský ekoturismus (viz kapitola 4.4.3). Podle autorky se omezení ekoturistických prvků neodvíjí od přístupu organizací a názoru na pojetí ekoturismu a nejedná se o praktikování *green-washingu* (viz kapitola 4.9), ale odvíjí se spíše od nedostatku financí, podpory a zkušeností.

Organizace do značné míry rozvíjejí kulturní potenciál Kyrgyzstánu (viz kapitola 6.3), ve své činnosti se méně opírají o širokou nabídku chráněných území (viz kapitoly 5.1.5 a 6.2). Podle autorky znalosti průvodců a tudíž i nabízené ekoturistické aktivity vážící se na přírodního bohatství nedoceňují potenciál, který chráněná území Kyrgyzstánu nabízí.

V porovnání např. se vzkvétajícím masovým turismem na severním břehu Issyk Kulu je zastoupení a rozsah činností ekoturistických organizací na jižním břehu (ale i v dalších oblastech Kyrgyzstánu) minoritní. Odpověď možná leží v motivacích turistů. Zatímco turisté přijíždějící ze států SNS pravděpodobně (žádná oficiální studie na toto téma nebyla provedena, jedná se o domněnku autorky) míří do Kyrgyzstánu za rekreačními aktivitami, které nabízí severní břeh Issyk Kulu, ostatní zahraniční turisté častěji přijíždějí zkoumat kyrgyzskou přírodu a případně se věnovat ekoturistickým aktivitám. Jak bylo uvedeno v kapitole 6.1, převaha turistů ze států SNS je drtivá, a proto nabídka masového turismu severního břehu ekoturistické snahy organizací břehu jižního přebíjí. Celkově lze tedy zhodnotit, že i když snahy o rozvoj ekoturismu ze strany malých cestovních kanceláří i neziskových organizací existují, jejich míra je dosud omezená, čemuž nepřispívá ani absence výraznější aktivity ze strany vlády.

7 Diskuse

Zejména kapitola 5 pojednávající o fyzickogeografické a socioekonomické charakteristice a dále podkapitoly 6.2 a 6.3 o chráněných územích Kyrgyzstánu a jeho kultuře a tradicích dokazují, že Kyrgyzstán má vhodné podmínky pro rozvoj ekoturismu jak z kulturního hlediska tak z hlediska přírodních atraktivit. Kyrgyzstán se pyšní výjimečným horským reliéfem, jedinečným jezerem Issyk Kul, dalšími 1900 horskými jezery a řadou ledovců. Lákadlem pro ekoturisty je i síť chráněných oblastí oplývající značnou biodiverzitou a chránících řadu endemitů a ohrožených druhů, nabízejících krásné scenérie a možnosti provozování celé řady ekoturistických aktivit. I přes množství chráněných oblastí na území Kyrgyzstánu je míra využití jejich potenciálu diskutabilní. Dle mého názoru není potenciál využit ani z hlediska turistického ani z hlediska možností ochrany přírody. I na území chráněných oblastí je potřeba řešit současné environmentální problémy, které navíc v některých případech souvisí i s nevhodným a neorganizovaným rozvojem cestovního ruchu (viz. kap 6.2). Použití prostředků vybraných při vstupu do těchto oblastí je nejasné, pokud vůbec poplatky při vstupu vybírány jsou, a řízení chráněných oblastí je nedostatečné. S úřady spravujícími chráněné oblasti se mi nepodařilo za dobu pobytu spojit a bližší informace o jejich fungování mi nebyli schopni sdělit ani zástupci navštívených organizací. Přispět k napravení situace by mohly (samozřejmě nejen) i přínosy plynoucí z rozvoje ekoturismu a celkově lepší spolupráce ekoturistických organizací a správy chráněných území. Ekoturismus je navíc z hlediska dopadů na životní prostředí šetrnějším způsobem turismu než masové formy turismu, rekreační turismus apod., které se v některých chráněných oblastech nekontrolovaně rozvíjí.

Lákavé přírodní charakteristiky Kyrgyzstánu jsou doplněny bohatým kulturním dědictvím. Absenci většího množství historických památek vynahrazují bohaté tradice a zvyky značně odlišné od západních kultur, a tudíž zajímavé pro zahraniční turisty např. z Evropy či Severní Ameriky. Přestože sovětské období zanechalo své stopy, kulturní projevy a tradice jsou často součástí běžného života obyvatel, což je zejména pro ekoturisty velkým lákadlem. Organizace a cestovní

kanceláře jsou si tohoto potenciálu vědomy a zahrnují jej do své nabídky či mu případně věnují pozornost v rozvojových projektech (viz. kapitola 6.4). Turisté tak mohou přihlížet tradičnímu způsobu života pastevců, přespat na letním *džajlu* v jurtě, ochutnat *kumys* a další tradiční kyrgyzské pokrmy. Atrakcí oslav a festivalů jsou hudební nástroje, recitování i dramatická provedení eposu Manas, koňské hry a na řadě míst si dnes turisté mohou také zakoupit některý z tradičních kyrgyzských řemeslných výrobků.

Negativní vliv na příliv turistů měly zejména události roku 2010, které pošramotily pověst nejbezpečnější a nejdemokratičtější země Střední Asie. Po klidných volbách na podzim 2011 prozatím vývoj situace z pohledu turistického sektoru vypadá pozitivně, příliv turistů má být podnícen i zavedením bezvízového styku pro řadu západních zemí. Vzhledem k tomu, že právě v těchto zemích je ekoturismus v současné době populární, by mohlo dojít k pozitivnímu vývoji právě pro toto odvětví cestovního ruchu. Žádoucí by bylo v rámci snah rozvoje cestovního ruchu zejména zlepšit dopravní a turistickou infrastrukturu, jejíž stav je dle mého názoru pro rozvoj všech odvětví cestovního ruchu prozatím zásadním nedostatkem.

V kapitole 4.3 byly shrnuty obsahy definic a odlišných pojetí ekoturismu do souboru základních principů ekoturismu. Jak zástupci vybraných organizací definují ekoturismus uvedla již kapitola 6.4. Pokud porovnáme situaci v Kyrgyzstánu s teoretickými principy ekoturismu, lze vidět, že v jeho praktikování jsou ještě značné mezery. Ty se projevují zejména v oblasti poskytování finančních příspěvků na ochranu přírody a spolupráce s chráněnými oblastmi. Žádná z cestovních kanceláří nelimituje velikost turistických skupin, i když díky charakteru poptávky velikost skupin zpravidla nepřekračuje 15 osob. Monitoring a využívání environmentálních a sociálních studií neprobíhá. Podobné aktivity by měly spadat pravděpodobně pod křídla státu, který v oblasti ekoturismu a celkového řízení turismu vynakládá minimální aktivitu a počty turistů v rizikových oblastech nejsou žádným způsobem limitovány a sledovány. Nabídka ekoturistických aktivit však jistě zahrnuje cestování do přírodních oblastí, jak neziskové organizace tak cestovní kanceláře se aktivně podílejí na budování environmentálního povědomí, snaží se minimalizovat dopady na životní prostředí, spolupracují s místními obyvateli a vzbuzují v turistech zájem o místní kulturu.

V kapitole 4.4 bylo zmíněno několik dílčích typů ekoturismu. Jako relevantní pro Kyrgyzstán byly vybrány horský ekoturismus a *community-based* turismus. Jistě lze potvrdit, že horský ekoturismus je kategorie pro Kyrgyzstán výstižná. Většina jeho území leží ve značných nadmořských výškách. Ekoturismus se v Kyrgyzstánu často prolíná s kulturními prvky jak je pro horský ekoturismus charakteristické, spolupracuje s obyvateli horských oblastí, nabídka aktivit zahrnuje dobrodružný turismus s nízkými dopady na prostředí, typická je i výrazná sezónnost. Bylo též zdůrazněno, že horské oblasti jsou náchylnější a citlivější na jakékoliv zásahy, což by mělo být vyváжено adekvátní ochranou přírody, což se dle mého názoru, jak již bylo uvedeno výše, neděje. Na Kyrgyzstán se hodí některé charakteristiky Nepala (2002) horského turismu v rozvojových zemích. Chráněná území zde nemají dostatečnou infrastrukturu, ekoturismus nepodléhá organizovanému plánování ani monitoringu, čímž se vystavuje v rámci dalšího rozvoje turismu i ekoturismu negativním dopadům. Hovořit se dle mého názoru dá v Kyrgyzstánu i o *community based* ekoturismu. V případě cestovních kanceláří vznikl první impuls k rozvoji ekoturismu u místních obyvatel a i nadále je většina fází a aspektů rozvoje ekoturismu vedena jejich vlastním úsilím. Diskutovat by se dalo o KCBTA, která vznikla z popudu zahraniční neziskové organizace. Dnes je ale však víceméně samostatně fungující organizací spravovanou místními obyvateli. Projekty neziskových organizací sice ve výsledku pomáhají místním obyvatelům, ti ale většinou nepřichází s prvotním impulsem. Podle druhu projektu se pak však místní mohou podílet na provozování a profitování z přínosů plynoucích z daných aktivit. Celkově aktivity neziskových organizací však do kategorie *community based* ekoturismu dle mého názoru nelze jednoznačně zařadit.

Do Kyrgyzstánu dle mého pozorování a názoru Dosumbaevy (2011) a Musaevy (2011) přijíždí za účelem návštěv přírodních oblastí spíše mladí lidé, což je spojeno zejména se stupněm fyzické náročnosti nabízených aktivit. Převažují též nezávislí turisté nad organizovanými zájezdy.

Dalšími důležitými prvky formujícími komplexní ekoturistický zážitek jsou např. průvodci a ubytovací zařízení. Již dříve byla také vznesena otázka, zda za ekolodž může být považována jurta (kap. 6.3.1). Jurta jistě splňuje alespoň některá z Mehtových (2006) kritérií ekolodže. Zapojuje místní komunitu, jejímiž zástupci je

většinou přímo vlastněna, poskytuje jedinečný a interaktivní zážitek, je vystavěna environmentálně šetrným způsobem a přináší turistům spojení s přírodou i kulturou. Jak již bylo popsáno výše, cestovní kanceláře i neziskové organizace se snaží poskytovat průvodcům potřebné vzdělávání, aby bylo co nejvíce využito jejich potenciálu a zároveň byl turistům poskytnut co nejkvalitnější zážitek. I přesto by se jejich kvality mohly zejména ve způsobu interpretace a odborných a jazykových znalostí zlepšit.

8 Závěr

Kyrgyzstán se v posledních letech těší nárůstu zájmu ze strany turistů a i zde se začal objevovat pojem ekoturismus, který je obvykle spojován především s tropickými oblastmi. I když je Kyrgyzstán z tohoto pohledu destinací spíše netradiční, na základě této práce jistě nelze pochybovat, že má značný potenciál pro rozvoj ekoturismu. Přírodní atraktivity nacházející se na území této středoasijské země spolu s kulturními prvky z něj dělají ideální destinaci pro rozvoj tohoto relativně mladého odvětví cestovního ruchu.

Ekoturistický potenciál v Kyrgyzstánu není dosud plně využíván. Existují snahy o rozvoj ekoturismu ze strany malých cestovních kanceláří i neziskových organizací, jsou implementovány lokální ekoturistické projekty a některé cestovní kanceláře se snaží oslovit turisty nabídkou jistých ekoturistických aktivit. Míra působení těchto organizací je však dosud omezená. Aby bylo dosaženo patřičného rozvoje ekoturismu spolu se zlepšením systému ochrany přírody, infrastruktury apod., je zapotřebí výraznější podpory současných aktivit. Zjevná je zejména absence aktivity ze strany vlády, jejíž podpora a řízení by mohlo rozvoji ekoturismu přispět.

9 Seznam použitých zdrojů

ACHMATOV, Medet Kenžebaevič. 2007. *Kyrgyzstán - krajina a biodiverzita: sborník přednášek*. Brno: MZLU. ISBN 978-80-7375-042-8.

ADB. 2012. *ADB Helps Rural Women in the Kyrgyz Republic Become Entrepreneurs*. Manila: ADB. Dostupné z: <http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2012/story-kgz-women-entrepreneurs.pdf>

BOOVÁ, Elizabeth. 1990. *Ecotourism: The Potential and Pitfalls*. Washington DC: World Wide Fund for Nature. ISBN 0-94235-14-0.

BOOVÁ, Elizabeth. 1991. Planning for ecotourism. *Parks*. Vol 2, no. 3, s. 4–8.

BOTTRIL, Christopher G. a Douglas G. PEARCE. 1993. Ecotourism: Towards a key elements approach to operationazlizing the concept. In NELSON, James G., Richard BUTLER a Geoffrey WALL. 1993. *Tourism and sustainable development: Monitoring, planning, managing*. Waterloo:University of Waterloo. ISBN 0921083440.

BUCKLEY, Ralf. 2001. Environmental impacts. In: WEAVER, David B. 2001. *The encyclopedia of ecotourism*. New York: CABI. ISBN 08-519-9368-0.

BUCKLEY, Ralf. 2004. *Environmental impacts of ecotourism*. Cambridge: CABI. ISBN 08-519-9810-0.

BUTLER, James R. 1992. *Ecotourism: its changing face and evolving philosophy*. Paper presented to the IV World Congress on National Parks and Protected Areas. Caracas, Venezuela.

CEBALLOS-LASCURAIN, Héctor. 1987. The future of ecotourism. *Mexico Journal*. Vol. 1, s. 13-14.

CEBALLOS-LASCURAIN, Héctor. 1991. Tourism, Ecotourism and Protected Areas. *Parks*. Vol. 2, no. 3, s. 31-35.

CEBALLOS-LASCURAIN, Héctor. 1996. *Tourism, ecotourism, and protected areas: the state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development*. Cambridge: IUCN. ISBN 28-317-0124-4.

CIA. 2012. World Factbook: Kyrgyzstan [online]. [cit. 2012-06-01]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>

DIAMANTIS, Dimitrios. 1999. The Concept of Ecotourism: Evolution and Trends. *Current issues in tourism*. Vol. 2, no. 2&3, s. 93-122. ISSN 1368-3500.

EAGLES, Paul F.J. 1992. The Travel Motivations of Canadian Ecotourists. *Journal of Travel Research*. Vol. 31, no. 2, s. 3-7. ISSN 0047-2875.

ESCAP. 2012. Statistics Division: Data Centre. [online]. [cit. 2012-06-04]. Dostupné z: <http://www.unescap.org/stat/data/>

EURASIANET.org. 2012. Central Asian States Mull Visa-Free Travel to Lure Tourists. [online]. [cit. 2012-07-01]. Dostupné z: <http://www.eurasianet.org/node/65562>

FENNELL, David A. 1999. *Ecotourism an Introduction*. London: Routledge. ISBN 978-020-3457-481.

FENNELL, David A. 2001. Content Analysis of Ecotourism Definitions. *Current Issues in Tourism*. Vol. 4, no. 5, s. 403-421. ISSN 1368-3500.

FENNELL, David A. 2008. *Ecotourism*. New York: Routledge. ISBN 978-041-5429-306.

FULLER, Don, Jeremy BUULTJENS a Eileen CUMMINGS. 2005. Ecotourism and indigenous micro-enterprise formation in northern Australia opportunities and constraints. *Tourism Management*. Vol. 26, no. 6, s. 891-904. ISSN 02615177.

GAOOSLCH (Государственное агентство охраны окружающей среды и лесного хозяйства [Gosudarstvennoje agenstvo ochrany okružajuščej sredy i lesnogo chozjajstva]). 2010a. Биоразнообразие [Bioraznoobrazie]. [online]. [cit. 2012-06-17]. Dostupné z: http://www.nature.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=14&lang=ru

GAOOSLCH. 2010b. Красная книга Кыргызстана [Krasnaja kniga Kyrgyzstana]. [online]. [cit. 2012-06-17]. Dostupné z: http://www.nature.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=44&lang=ru

GAOOSLCH. 2010c. Особо охраняемые природные территории [Osobo ochranjaenye prrirodnje territorii]. [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.nature.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=27&Itemid=72&lang=ru

GEE, Chuck a Eduardo FAYOS-SOLÁ. 1997. *International tourism: a global perspective*. Madrid: World Tourism Organization. ISBN 92-844-0231-X.

Geomin. 2012. Přírodní rizika v Kyrgyzstánu. [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://geominprojects.com/29-prirodni-rizika.html>

GOODWIN, Harold. 1996. In pursuit of ecotourism. *Biodiversity and Conservation*. Vol. 5, no. 3, s. 277-291. ISSN 0960-3115.

GÖSSLING, Stefan. 2000. Sustainable Tourism Development in Developing Countries: Some Aspects of Energy Use. *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 8, no. 5, s. 410-425. ISSN 0966-9582.

GTZ. 2004. *German Technical Cooperation with the Kyrgyz Republic*. Bishkek: GTZ. Dostupné z: http://www2.gtz.de/wbf/4tDx9kw63gma/GTZ_Kyrgyzstan_2003_ENG.pdf

GUNNARSDOTTEROVÁ, Yvonne. 2006. Hunting tourism as ecotourism: conflicts and opportunities. In: GÖSSLING, Stefan a Johan HULTMAN. 2006. *Ecotourism in Scandinavia: lessons in theory and practice*. Cambridge: CABI. ISBN 1845931343.

HAWKINS, Donald E. a Kristin LAMOUREUX. 2001. Global Growth and Magnitude of Ecotourism. In: WEAVER, David B. 2001. *The encyclopedia of ecotourism*. New York: CABI. ISBN 08-519-9368-0.

HIGGINBOTTOMOVÁ, Karen. 2004. *Wildlife tourism: impacts, management and planning*. Altona: Common Ground Publishing CRC for Sustainable Tourism. ISBN 18-633-5548-0. Dostupné z: <http://www.crctourism.com.au/wms/upload/resources/wildlifetourism-impacts.pdf>

HIGGINS, Bryan R. 1996. The Global Structure of the Nature Tourism Industry: Ecotourists, Tour Operators, and Local Businesses. *Journal of Travel Research*. Vol. 35, no. 2, s. 11-18. ISSN 0047-2875.

HONEYOVÁ, Martha. 1999. *Ecotourism and sustainable development: who owns paradise?* Washington, D.C.: Island. ISBN 15-596-3582-7.

HUDSON, Ray (ed.). 2006. *Geographica: velký ilustrovaný atlas světa s přehledem zemí*. Praha: Slovart. ISBN 80-720-9804-7.

HUL'O, Peter. Postavení cestovního ruchu v permanentním procese kulturních změn. 2010. In: *Dobrá praxe v udržitelnosti cestovního ruchu: recenzovaný sborník 2. ročníku konference s mezinárodní účastí, Hradec Králové 13.9. a 14.6.2010*. 2010. Brno: Tribun EU. ISBN 978-807-3999-834.

IFC. 2004. *Ecolodges: Exploring opportunities for Sustainable Business*. Washington: IFC. Dostupné z: [http://www.ifc.org/ifcext/home.nsf/AttachmentsByTitle/EcolodgePublication/\\$FILE/Ecolodge_Publication.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/home.nsf/AttachmentsByTitle/EcolodgePublication/$FILE/Ecolodge_Publication.pdf)

IMF. 2002. *National Poverty Reduction Strategy 2002-2005*. Bishkek: IMF. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/np/prsp/2002/kgz/eng/120902.pdf>

IMF. 2012. *Medium Term Development Program of the Kyrgyz republic for 2012-2014: Poverty Reduction Strategy Paper*. Bishkek: IMF. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr12112.pdf>

IUCN. 2012a. *IUCN Red List of Threatened Species* [online]. [cit. 2012-06-12]. Dostupné z: <http://www.iucnredlist.org>

IUCN. 2012b. *IUCN Protected Area Management Categories* [online]. [cit. 2012-06-14]. Dostupné z: http://www.iucn.org/about/work/programmes/pa/pa_products/wcpa_categories

JONESOVÁ, Samantha. 2005. Community based ecotourism. *Annals of Tourism Research*. Vol. 32, no. 2, s. 303-324. ISSN 01607383.

KCBTA. 2011. *Yearly Report 2010*. Biškek: KCBTA.

KCBTA. 2012. *Ecological Codes*. [online]. [cit. 2012-07-03]. Dostupné z: <http://www.cbtkyrgyzstan.kg/content/view/14/31/lang,en/>

KING, David C. 2006. *Kyrgyzstan*. New York: Marshall Cavendish Benchmark. ISBN 0-7614-2013-4.

KISSOVÁ, Agnes. 2004. Is community-based ecotourism a good use of biodiversity conservation funds?. *Trends in Ecology*. Vol. 19, no. 5, s. 232-237. ISSN 01695347.

KOKAISL, Petr a Jan PARGAČ. 2006. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. ISBN 80-730-8119-9.

KOKAISL, Petr, Jibek Ajbekovna SAPARBEKOVA a Pavel MICHÁLEK. 2008. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové: Kyrgyzstan i kyrgyzy*. Plzeň: Západočeská univerzita. ISBN 978-80-7043-772-8.

KRÜGER, Oliver. 2005. The role of ecotourism in conservation: panacea or Pandoras box?. *Biodiversity and Conservation*. 2005, Vol. 14, no. 3, s. 579-600. ISSN 0960-3115.

KUSLER, Jon A. 1991. Ecotourism and resource conservation: introduction to issues. In: Kusler, Jon A. 1991. *Ecotourism and Resource Conservation: A Collection of Papers*. Madison: Omnipress. ISBN 180672.

LAARMAN John G. a Peter B. Durst. 1987. *Nature travel and tropical forests*. FREI Working Paper Series. Raleigh: North Carolina State University.

LINDBERG, Kreg, Jeremy ENRIQUEZ a Keith SPROULE. 1996. Ecotourism questioned - Case Studies from Belize. Vol. 23, no. 3, s. 543-562. *Annals of Tourism Research*. ISSN 0160-7383.

LINDBERG, Kreg. Economic Impacts. 2001. In: WEAVER, David B. 2001. *The encyclopedia of ecotourism*. New York: CABI. ISBN 08-519-9368-0.

LIŠČÁK, Vladimír. 2009. *Státy a území světa*. 3. Praha: Libri. ISBN 978-807-2774-142.

MEHTA, H. 2006. Towards an international ecolodge certification. In BLACK, Richard a Jeremy CRABTREE. 2006. *Quality control and certification in ecotourism*. Wallington: CABI. ISBN 9781845932374.

MTK (Ministerstvo transporta i kommunikacij). Nedatováno. Dorogi [online]. [cit.2012-06-18]. Dostupné z: <http://mtc.gov.kg/page/28.html>

MUSABAEVA, Anar S. 2009. *Labour migration and productive utilisation of human resources: Kyrgyz Republic*. Bishkek: ILO. ISBN 978-92-2-122911-7.
Dostupné z:
<http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/moscow/info/publ/kri19oc09.pdf>

Nations Online. 2011. Kyrgyzstan. [online]. [cit. 2012-06-01]. Dostupné z: <http://www.nationsonline.org/oneworld/map/kyrgyzstan-administrative-map.htm>

NEPAL, Sanjay K. 2002. *Mountain Ecotourism: Global Perspective on Challenges and Opportunities*. Prince George : University of Northern British Columbia.

Dostupné z:

<http://www.unep.fr/shared/publications/cdrom/WEBx0139xPA/statmnts/pdfs/necane.PDF>

NEWSOME, David, Susan A. MOORE a Ross. K. DOWLING. 2002. *Natural area tourism: ecology, impacts, and management*. Buffalo: Channel View. ISBN 18-731-5025-3.

NSKKR (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики [Nacionalnyj Statističeskij Komitet Kyrgyzskoj Respubliki]). 2000. *Итоги Первой национальной переписи населения Кыргызской Республики 1999 года [Itogi Pervoj nacionalnoj perepisi naselenija Kyrgyzskoj Respubliki 1999 goda]*. Biškeek: NSKKR. Dostupné z: <http://www.stat.kg/stat.files/census.pdf>

NSKKR. 2011a. *20 years of independence of the Kyrgyz Republic: Figures and Facts*. Biškeek: NSKKR. Dostupné z: <http://stat.kg/images/stories/docs/tematika/L-Final%20.pdf>

NSKKR. 2011b. *Kyrgyzstan: Brief Statistical Handbook 2007-2010*. Biškeek: NSKKR. Dostupné z: <http://stat.kg/images/stories/docs/tematika/Statistical%20handbook.pdf>

NSKKR. 2011c. *Туризм в Кыргызстане [Turizm v Kyrgyzstane]*. Biškeek: NSKKR. Dostupné z: <http://stat.kg/images/stories/docs/tematika/tourism/Tourizm%202006-2010.pdf>

NSKKR. 2012a. *Основные демографические показатели [Osnovnye demografičeskije pokazateli]*. Biškeek: NSKKR. Dostupné z: <http://stat.kg/images/stories/docs/Ejegovodnik/Population/demo%201.pdf>

NSKKR. 2012b. *Национальный состав населения [Nacionalnyj sostav naselenija]*. Biškeek: NSKKR. Dostupné z: <http://stat.kg/images/stories/docs/Ejegovodnik/Population/demo%209.pdf>

OČOVSKÝ, Štefan. 1977. *Malá zemepisná encyklopédia ZSSR*. Bratislava: Obzor.

ORAMS, Mark B. 1995. Towards a more desirable form of ecotourism. *Tourism Management*. Vol. 16, no. 1, s. 3-8. ISSN 02615177.

ORAMS, Mark B. 2001. Types of Ecotourism. In: WEAVER, David B. 2001. *The encyclopedia of ecotourism*. New York: CABI. ISBN 08-519-9368-0.

OSLAND, Gregory E. a Robert MACKOY. 2004. Performance Goals and Evaluations. *Journal of Ecotourism*. Vol. 3, no. 2, s. 109-128. ISSN 1472-4049.

PAGE, Stephen a Ross K. DOWLING. 2002. *Ecotourism*. New York: Prentice Hall. ISBN 05-823-5658-X.

PALMEROVÁ, Nicola J. 2006. Economic Transition and the Struggle for Local Control in Ecotourism Development: The Case of Kyrgyzstan. *Journal of ecotourism*. Vol. 5, no. 1&2, s.40-61. ISSN 1472-4049.

PALMEROVÁ, Nicola J. 2009. Kyrgyz Tourism at Lake Issyk-Kul: Legacies of Pre-Communist and Soviet Regimes. In: SINGH, Shalini. 2009. *Domestic tourism in Asia: diversity and divergence*. Sterling: Earthscan. ISBN 9781844076604.

PÁSKOVÁ, Martina a Josef ZELENKA. 2002. *Cestovní ruch: Výkladový slovník*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, ČR.

PÁSKOVÁ, Martina. 2009. *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-807-4350-061.

PEDERSEN, Arthur. 2002. *Managing Tourism at World Heritage Sites: a Practical Manual for World Heritage Site Managers*. Paris: UNESCO World Heritage Centre. Dostupné z:

<http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-113-2.pdf>

PRIEST, John. 1990. The semantics of adventure education. In John C. MILES a Simon PRIEST. *Adventure Education*. State College: Venture Publishing.

RITCHIE, Brent J.R. 1998. Managing the Human Presence in Ecologically Sensitive Tourism Destinations: Insights from the Banff-Bow Valley Study. *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 6, no. 4, s. 293-313. ISSN 0966-9582.

RITCHIE, Brent J.R. a Geoffrey I. CROUCH. 2003. *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Oxon: CABI. ISBN 08-519-9664-7.

ROUX, Jean-Paul. 2007. *Dějiny střední Asie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-807-1068-679.

SCHEYVENSOVÁ, Regina. 1999. Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism Management*. Vol. 20, no. 2, s. 245-249. ISSN 02615177.

SCW (The Secretariat of the Convention on Wetlands). 2011. Annotated Ramsar List: Kyrgyz Republic. [online] [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.ramsar.org/cda/en/ramsar-pubs-notes-anno-kyrgyz/main/ramsar/1-30-168%5E16538_4000_0__

SCW. 2012. *The List of Wetlands of International Importance*. Gland: The Secretariat of the Convention on Wetlands. Dostupné z: <http://www.ramsar.org/pdf/sitelist.pdf>

SIRAKAYA, Ercan, Vinod SASIDHARAN a Sevil SÖNMEZ. 1999. Redefining Ecotourism: The Need for a Supply-Side View. *Journal of Travel Research*. Vol. 38, no. 2, s. 168-172. ISSN 0047-2875.

Skauty. 2004. Особо охраняемые природные территории Кыргызской Республики [Osobo ochranjameye prirodnye territorii Kyrgyzskoj Respubliki]. [online]. [cit. 2012-06-24]. Dostupné z: http://www.scout-kg.narod.ru/library/l_zap-zak.html

SKOKAN, Ladislav. 2006. *Asie: sociogeografický přehled*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Přírodovědecká fakulta. ISBN 80-704-4739-7.

SSEAS (State Secretariat for Economic Affairs of Switzerland). 2010. *Land of the Tien Shan, Oasis on the Great Silk Road*. Bishek: SSEAS.

STEELE, Paul. 1995. Ecotourism: An economic analysis. *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 3, no. 1. ISSN 0966-9582.

STEWART, William P. a Soehartini SEKARTJAKRARINI. 1994. Disentangling ecotourism. *Annals of Tourism Research*. Vol. 21, no. 4, s. 840-842. ISSN 01607383.

ŠLÉGL, Jiří. 2001. *Světová pohoří Asie*. Praha: Euromedia Group. ISBN 80-242-0290-5.

TER-Ghazaryan, Diana a Joel T. HEINEN. 2006. Reserve Management during Transition: The Case of Issyk-Kul Biosphere and Nature Reserves, Kyrgyzstan. *Environmental practice: journal of the National Association of Environmental Professionals*. Vol. 8, no. 1. ISSN 1466-0466.

The Telegraph. 2012. Ex-Soviet Kyrgyzstan aims to become premier cycling destination. [online]. [cit. 2012-07-01]. Dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/kyrgyzstan/9030771/Ex-Soviet-Kyrgyzstan-aims-to-become-premier-cycling-destination.html>

THOMPSONOVÁ, Karen a Nicola FOSTEROVÁ. 2003. Ecotourism Development and Government Policy in Kyrgyzstan. In: FENNELL, David A a Ross Kingston DOWLING. 2003. *Ecotourism policy and planning*. Cambridge: CABI. ISBN 0-85199-609-4.

TIES. 1999. *Ecotourism Education University and College Fact Sheet*. Bennington: TIES. Dostupné z: <http://web.ntit.edu.tw/~pony269/lecture/TIESUniversityFactSheet.pdf>

TIES. 2012a. What is ecotourism? [online]. [cit. 2012-04-10]. Dostupné z: <http://www.ecotourism.org/what-is-ecotourism>

TIES. 2012b. Oslo Statement on Ecotourism. [online]. [cit. 2012-05-29]. Dostupné z: <http://www.ecotourism.org/oslo-statement-on-ecotourism>

TISDELL, Clem. 2003. Economic Aspects of Ecotourism: Wildlife-based Tourism and Its Contribution to Nature. *Sri Lankan Journal of Agricultural Economics*. Vol. 5, no. 1, s. 83-95.

UNDP. 2011. *Human Development Report 2011 Sustainability and Equity: Towards a Better Future for All*. New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-023-0363-311. Dostupné z: http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Complete.pdf

UNEP. 2007. *Tourism and mountains: a practical guide to managing the environmental and social impacts of mountain tours*. Paris: UNEP. ISBN 978-928-0728-316. Dostupné z: <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0957xPA-MountainsEN.pdf>

UNESCO. 2011. Ecological Sciences for Sustainable Development: Biosphere Reserves in Kyrgyzstan. [online] [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/asia-and-the-pacific/kyrgyzstan/>

UNESCO. 2012. World Heritage List: Sulaiman-Too Sacred Mountain. [online]. [cit. 2012-06-23]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list/1230/>

UNISON. 2010. *Activity Report 08-09*. Biškek: UNISON.

UNIVERSITY of BERNE. 1999. *Mountains of the World: Tourism and Sustainable Mountain Development*. Berne: Centre For Development and Environment, Institute of Geography, University of Berne. Dostupné z: <http://mtnforum.org/sites/default/files/pub/378.pdf>

URMANOV, Esen. 2001. *ислам и кыргызы [Islam i kyrgyzy]*. Biškek: Ilim. ISBN 978-583-5511-846.

USGS. 2012. Earthquake Hazards Programme. [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z:

http://earthquake.usgs.gov/earthquakes/eqarchives/last_event/world/world_kyrgyzstan.php

VALENTINE, Peter S. 1992. Review: Nature-based tourism. In: WEILER, Betty a Colin M. Hall. 1992. *Special Interest Tourism*. London: Belhaven Press. ISBN 978-0471947868.

WALL, Geoffrey. 1994. Ecotourism: Old wine in new bottles? *Trends* 3. Vol. 3, no.2, s. 4–9.

WB. 2012. Data: Country and Lending Groups. [online]. [cit. 2012-06-17]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/about/country-classifications/country-and-lending-groups>

WCED. 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oslo: WCED. Dostupné z: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

WEAVER, David B. 1998. *Ecotourism in the less developed world*. New York: CABI. ISBN 08-519-9223-4.

WEAVER, David B. 2008. *Ecotourism*. Milton: John Wiley. ISBN 04-708-1304-0.

WIGHTOVÁ, Pam A. 2001 Ecotourists: Not a Homogeneous Market Segment. In: WEAVER, David B. 2001. *The encyclopedia of ecotourism*. New York: CABI. ISBN 08-519-9368-0.

WILLIAMS, Peter W., Tej V. SINGH a Regina SCHLÜTER. 2001. Mountain Ecotourism. In: WEAVER, David B. 2001. *The encyclopedia of ecotourism*. New York: CABI. ISBN 08-519-9368-0.

WOODOVÁ, Megan E. 2002. *Ecotourism: principles, practices and policies for sustainability*. Paris: United Nations Environment Programme. ISBN 92-807-2064-3. Dostupné z: <http://200.46.218.164/eficienciarecursos/documentos/Ecotourism1.pdf>

WTO. 2012a. Annual Report 2011. Madrid: WTO. Dostupné z: http://dtxtq4w6oxqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/annual_report_2011.pdf
WTO. 2012b. Sustainable development of tourism. [online]. [cit. 2012-05-18]. Dostupné z: <http://sdt.unwto.org/en/content/about-us-5>

WTO. 2012c. Why tourism? [online]. [cit. 2012-05-18]. Dostupné z: <http://www2.unwto.org/en/content/why-tourism>

ZIFFEROVÁ, Karen A. 1989. *Ecotourism: The Uneasy Alliance*. Washington, DC: International and Ernst & Young.

Osobní komunikace

ASANOV, Azamat 2011. Rozhovor v kanceláři KCBTA.

DOSUMBÆVA, Agida. 2011. Rozhovor v turistickém informačním centru Karakolu.

KAWADA, Yuki. 2011. Rozhovor v kanceláři JICA.

KOZHOMURATOVA, Janyl. 2011. Rozhovor v kanceláři CAMP Alatoo.

MAMBETZKAZIEV, Robert. 2011. Rozhovor v kanceláři UNISON.

MUSÆVA, Aigulu. 2011. Rozhovor v kanceláři IGPA.

RAJIEV, Asylbek. 2011. Rozhovor v kanceláři KCBTA.

TURDIEVA, Aziza. 2011. Rozhovor v kanceláři Ecotrek.

10 Přílohy

Příloha 1: Vysvětlení pojmů ke Grafu 1

(Str. 28, zdroj: Sirakaya et al., 1999, tabulka 2, s. 171)

Environmental-friendly tourism

Tourism that is environmentally safe, minimizes impact on nature and wildlife, and contributes to environmental protection and dynamic conservation.

Responsible travel

Responsible tourism that respects the cultures, societies, ecology, and the natural environment.

Educational travel

Tourism that generates environmental awareness and imparts natural and cultural education to tour operators, tourists/guests/clients, and local inhabitants.

Low-impact travel

Nonimpact or low-impact tourism. Tread lightly, only photos, no collection, leave only footprints. Nonintrusive exploitation of natural resources.

Recreational and romantic trips to natural sites

Outdoor tour experience including the presentation and appreciation of natural wonders in areas of immense beauty such as visiting U.S. parks, that is, Yellowstone, Grand Canyon, Sonoma desert; or visiting international diving areas such as Red Sea, Brazil, Belize.

Contribution to local welfare

Tourism that produces economic (monetary profits and job opportunities) and social benefits to local people.

Ecocultural travel

Touring areas of cultural and historical importance (seeing other cultures in natural areas) focusing on natural history and local culture.

Sustainable/nonconsumptive

Tourism that includes sustained conservation of resources in a non-tourism consumptive manner for future generations through the controlled use and management of cultural and environmental resources.

Responsible-business

New tourism involving companies that are sensitive to environmental concerns approach to travel and take stand on issues; companies that try to operate in an ecological sense; companies that promote ecologically correct awareness; travel companies that support the use of the target country's operators' lodging, guides, and so on.

Community involvement

New form of tourism that encourages active involvement of the local population.

Tourist involvement

Tourism that promotes interaction with the natural environment while in preservation encouraging tourists to actively preserve.

Buzzword

Politically loaded buzzword, being politically correct, a marketing ploy.

Contribution to conservation

Tourism that contributes to nonprofit conservation organizations.

Příloha 2: Ekoturistický kodex chování organizace KCBTA

(Zdroj: KCBTA, 2012)

Nature conservation principles:

- **Awareness of the Impact on Natural Resources.** Be aware of the actual and potential impact of tourism on natural resources and attempt to minimize this impact through one's own policies and practices, including:
 - Disposing of waste and sewage properly
 - Reducing natural resource consumption by tourists
- **Supporting efforts to clean up waste and polluted areas.** Find out about these efforts and support them by, for example, providing money, lobbying governments and businesses, contributing your time and that of your staff, and by encouraging tour clients to support them.
- **Using environmental-friendly vehicles.** The transport you choose for your clients makes a difference - choose the means of transport that has the least environmental impact. Try to use non-motorized transport whenever possible.
- **Impact monitoring:** Keep the number and behaviour of tours/travelers compatible with the fragility of visited environments and work with protected area managers, the Association's partners and/or other local NGOs to implement impact monitoring plans when possible.

Culture conservation principles:

- **Supporting Authentic Cultural Exchanges.** Be aware of the actual and potential impact of tourism on cultural heritage and attempt to minimize this impact through one's own policies and practices.
- **Respecting Cultural Heritage.** Respect the culture and customs of the people whose communities you visit, and make sure that your clients do so as well.
 - Give all visitors a thorough cultural briefing before visiting local

communities. Where possible hire local lecturers to conduct these briefings. Include information on local customs and traditions and on appropriate behaviour for tourists in the area. Use local "Codes for Tourists" if available.

- Ask permission to take photographs or videotape.
- Ensure that your clients respect religious ground, churches, cemeteries, and other sites with religious or cultural significance and that they do not remove any artifacts.

- **Respect historic sites and markers.** Make sure that your clients do not remove any artifacts. If access to historic or archaeological sites is restricted, get permission before visiting. Ensure that your clients behave respectfully particularly if a site has religious significance.

Local communities development principles:

- **Partnership with Community-based Ecotourism groups:** Supports community-based ecotourism groups in developing a sustainable business that contributes to conservation and community development. Subcontracts from small, community-based enterprises wherever possible and assists them in achieving the appropriate quality standards. Where no community-based company is available, the tour operator directly employs people living in the areas being visited. Local community members may be employed to deliver all the services to clients, including administration, guiding, transport, meals, lodging and supplies.
- **Purchases Supplies from the Local Community:** Create additional benefits to the local community by purchasing as many products and services as possible from the community being visited. Encourage your clients to buy locally made handicrafts and products made from wildlife by local people, so long as these products are not made from endangered species and their purchase does not violate the law.
- **Supports Community Development Financing:** Contributes a proportion of net profits to community conservation and development

funds, and/or makes a direct financial donation to the communities being visited. Follows protected area guidelines for entrance fees and concession permits and encourages customers to make contributions to support conservation and community development projects.

- **Accommodation options.** Choose accommodation compatible with local traditions and that minimize negative environmental impact. Choose lodgings that have effective waste treatment systems, recycles and disposes of non-recyclable garbage appropriately. Where possible, choose accommodation owned, built, and staffed by local people.
- **Coordination with local communities.** Coordinate with the communities that you will visit so that your visit is welcome and expected.
 - Arrange visits to communities well in advance.
 - Reconfirm your visit, preferably 24 hours in advance and be prepared to pay the community for costs associated with cancelled visits.
 - Arrange with the community what you and your clients will do while there.
 - Find out what size of group the community can welcome for the planned activities.

Ecotourism promotion & educating principles:

- **Promoting Responsible Visitor Behaviour.** Educate travelers before and during the trip on low impact travel and conservation compatible practices (including ecological and cultural sensitivity). Travellers should practice low impact travel and conservation compatible practices while travelling.
- **Contribution to Truthful Marketing of Eco-tourism:** Partners of the Kyrgyz Community Based Tourism Association: tour operators, local communities, government partners and other NGOs to help market community-based eco-tourism enterprises. Include these enterprises in its brochures and itineraries.

- **Education of staff.** Educate and brief the staff on this Codes of Conduct. Provide all staff with copies of the Codes of Conduct, and be sure that they are familiar with its contents. Include information about specific local requirements.
- **Monitoring of Codes usage.** Ensure that your clients follow the Codes of Conduct. Enforce the Codes in a consistent way. Make sure that clients understand the responsibilities outlined in the Codes. Be prepared to use stricter rules when necessary

Příloha 3: Youth Mountain Club

(Zdroj: materiál poskytnutý autorce v kanceláři IGPA)

Youth Mountain Club

In the summer of 2010 in Karakol, local organizations and two American Peace Corps volunteers collaborated in the formation of a program known as the Youth Mountain Club. This program allowed high-school age students the opportunity to explore the natural areas surrounding Karakol through a series of hikes beginning with day treks and culminating in a four-day trip to nearby Ala-Kol Lake.

Katie Wheeler and Taylor Mills, the volunteers, were able to obtain funding for the program through a Peace Corps grant process which allowed their friends and relatives in the United States to donate to the cause. This fundraising was able to cover all costs of food, transportation, guide services, and equipment rental. In cooperation with Aiguluu and Kasidin Musaev at Issyk-Kul Guides and Porters Association, they were able to create a series of treks of varying length and difficulty designed both for participants' enjoyment and outdoor education.

Youth Volunteer Organization "Leadership" and its director, Svetlana Bondareva, were essential to the logistical process of the program's organization. Through their resources and personnel, the program was advertised to local students, and the application process was handled completely through their office. All meetings for the club were conducted in their offices as well, and Leadership even donated some camping equipment for use during the excursions.

A total of seven trips took place over the course of the summer, beginning with two day hikes in nearby Karakol National Park. The program progressed with two overnight hikes, one to Jeti-Oguz Gorge and one to Arashan Valley. In July, a three day trip was taken beginning in Jeti-Oguz and following a route back to the city of Karakol. Following this, the group took a day trip to Ak-Suu Resort, where the participants had an opportunity to do vertical rock climbing. The program finished with the trip to Ala-Kol Lake, beginning in Karakol Valley and returning by way of Altyn Arashan for a total of four days. The trips covered both common trekking routes and some areas rarely seen by trekkers. Had the program not taken place, it is likely that many participants might not have had the opportunity to see some areas that, while close to their hometown, are rarely visited by local citizens. Participants were able to learn and gain a greater respect for their local environment, as well as learn skills necessary to taking trips of their own in the future. This program could not have been conducted without the work of the staff of Issyk-Kul Guides and Porters Association; not only did they provide their guide services, they established relationships with the participants and took a hand in their education as well as their enjoyment on the trips.

A portion of the money following the program was allocated to the purchase of new camping equipment, including backpacks, tents, sleeping bags, and camping stoves. Through an agreement with Public Association "Leader", who already conducts an equipment rental service in Karakol, it was established that this equipment would be rented and a portion of the profits allocated to fund future editions of the Youth Mountain Club.

The volunteers would sincerely like to thank all local organizations and their staff, including Leadership, Issyk-Kul Guides and Porters Association, the United States Peace Corps, and Leader. With their assistance this project was a great success, and future Youth Mountain Clubs can be possible.